

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БЛЮК НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 342.951:331.556.46

**ДИСЕРТАЦІЯ
ДЕТЕРМІНАЦІЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ:
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Н.В. Блюк**

Науковий керівник – **Остапенко Олексій Іванович**,
доктор юридичних наук, професор

Львів – 2018

АНОТАЦІЯ

Бльок Н.В. Детермінація трудової міграції населення в Україні: адміністративно-правовий аспект. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Національний університет «Львівська політехніка», Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2018.

Дисертація присвячена комплексному вивченню детермінації трудової міграції населення в Україні. У дисертації здійснено аналіз детермінації трудової міграції населення з використанням досягнень у методології права, визначено адміністративно-правовий механізм регулювання трудової міграції. Зазначено передумови виникнення сучасних процесів глобалізації та їхнього впливу на формування трудових міграційних потоків. Узагальнено та використано в межах дослідження світовий досвід регулювання трудової міграції.

Зазначено, що феномен міграції упродовж останніх десятиліть перебуває у сфері прискіпливої уваги наукової спільноти. Особливу зацікавленість вчених отримали питання еміграції, імміграції, біженців, вимушених переселенців, нелегальної міграції, трудової міграції, міграційної амністії, реадмісії та ін. Досліджено витоки міграційних переміщень населення, їх спонукальні причини, наслідки та тенденції розвитку.

Акцентовано увагу на тому, що «детермінанту міграційних мотивів» необхідно визначити як домінуючий чинник (взаємопов'язана сукупність чинників), які обумовлюють формування міграційного мотиву та визначають параметри міграційної схильності потенційного мігранта (тривалість і відстань міграції, спосіб життя та працевлаштування в країні призначення, фінансові аспекти заощаджень і грошових переказів).

Зазначено, що основними причинами, які спонукають людей до трудової міграції – це, передусім, є безробіття, невиплати заробітної плати, її мізерні

розміри тощо. Найчастіше трудовими мігрантами стають некваліфіковані або низькокваліфіковані робітники. Проте трудовими мігрантами можуть стати і професіонали, які мають дефіцитну професію, вищу освіту та навіть вчені ступені.

Зауважено, що сьогодні проблема нелегальної трудової міграції з урахуванням її, передусім, економічної і соціальної складової є особливо актуальною. На початку XXI ст. незаконну міграцію світове співтовариство відносить до числа основних викликів і загроз національній та міжнародній безпеці поряд з тероризмом, транснаціональною організованою злочинністю, незаконним обігом наркотиків і зброї. З одного боку, незаконна трудова міграція сприяє поширенню зазначених викликів і загроз, а з іншого – сама є формою сучасної транснаціональної організованої злочинності. Причому складову незаконної міграції як форми злочинності становить торгівля людьми з метою забезпечення тіньового ринку праці.

Вказано, що захист прав громадян України, які працюють за кордоном, передбачає важливий обов'язок для держави створювати правові, соціально-економічні та духовні умови для реалізації їхніх прав і свобод, за яких можливо захистити права зазначених осіб, а також діяльність державних і міжнародних організацій із захисту прав людини. Правовий статус трудових мігрантів – це правові гарантії особистих прав, судовий захист, майнові та особисті немайнові права, право на трудову, інвестиційну і підприємницьку діяльність, на відпочинок, охорону здоров'я, соціальний захист, освіту, участь в об'єднаннях громадян та інше. Важливими гарантіями прав та свобод мігрантів виступають угоди про соціальний захист та в інших певних домовленостях в цій сфері.

Встановлено, що громадяни України, які перебувають на території інших країн з метою працевлаштування, залежно від їхнього правового статусу умовно можна розділити на декілька категорій: 1) особи, які мають дозвіл на постійне проживання на території іноземної держави, що дає право і на безстрокове працевлаштування; 2) особи, які мають тимчасовий дозвіл на перебування і на працевлаштування; 3) особи, які на законних підставах

тимчасово перебувають на території іноземної держави (на лікуванні, навчанні, з туристичними або приватними цілями) і нелегально працюють; 4) особи, які перебувають на території іноземної держави нелегально і нелегально працюють. Від того, до якої категорії належить особа, значною мірою залежить обсяг її прав і свобод на території країни перебування, зокрема, доступ до медичної допомоги, пенсійного та соціального забезпечення тощо. Найбільш захищеними серед українських трудових мігрантів є перші дві категорії осіб, тобто ті з них, які постійно або тимчасово перебувають на законних підставах на території іншої країни та мають відповідний дозвіл на працевлаштування.

Зазначено, що наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. доволі стрімко розвивалась нова за змістом тенденція соціального розвитку людства, яка отримала назву глобалізації. Одним із парадоксів глобалізації у сучасному світі стало посилення прикордонного контролю і візового режиму в умовах усунення кордонів в економіці, інформаційному та культурному просторах. Глобалізація виступає об'єктивною закономірністю розвитку для людства, формування у майбутньому єдиної взаємопов'язаної світової спільноти. Глобалізація є одним із основних чинників трудової міграції, яка має здебільшого економічні причини. Цей процес характеризується якісними та кількісними параметрами, основними з яких є посилення взаємозв'язку та взаємозалежності економік різних країн, поглиблення міжнародного розподілу та водночас кооперації праці. Водночас, глобалізація негативно впливає на розвиток держав зі слаборозвиненою економікою, низьким соціальним забезпеченням населення, що певною мірою стосується також й України.

Натомість, підкреслено те, що одна з найбільших загроз глобалізаційних процесів пов'язана з масовим безробіттям та мобільністю робочої сили. Масова міграція населення набуває глобальних рис і перетворюється на серйозне джерело загострення соціально-економічної ситуації у світі.

Зазначено, що важливим елементом імміграційної політики зарубіжних держав є встановлення юридичного статусу мігрантів, що визначає їхні соціально-економічні, трудові, житлові та інші права, закріплені й у

міжнародних угодах, і в національних законодавствах. Цей статус позбавляє іноземних робітників політичних прав, обмежує в більшості випадків їхню участь у профспілковій діяльності, регламентує строки перебування мігранта в країні зайнятості.

Підкреслено, що засоби й методи реалізації міграційної політики зарубіжних країн змінюються залежно від конкретної ситуації на ринку праці. В умовах дефіциту трудових ресурсів у західноєвропейських країнах уряди цих держав уживали заходів до заохочення імміграції, в тому числі й нелегальної. Коли ж інтереси монополій почали вимагати зниження рівня імміграції, держава поставила перешкоди новому припливові іноземної робочої сили.

Встановлено, що у сфері міжнародної праці діє досить велика кількість міжнародно-правових актів багатостороннього і двостороннього характеру, спрямованих на визначення загального статусу працівника. Водночас, зауважено, що усі закони й підзаконні акти держав – споживачів іноземної праці не надають рівних прав іммігрантам в економічній, політичній й соціальній сферах, як цього вимагає Загальна Декларація прав людини й рішення МОП у справах мігрантів. У постановах урядів національні інтереси превалюють над міжнародними нормами та інтернаціональними принципами рівності й свободи.

Встановлено, що адміністративно-правовий механізм – це складний та багатофункціональний і в організаційно-політичному, і в юридичному відношенні структурний елемент, який має повноважні властивості на вчинення тих чи інших дій. Важливе значення для дослідження адміністративно-правового механізму регулювання трудової міграції має реалізація правових норм, яка відбувається у таких формах, як дотримання заборон, виконання обов'язків, використання прав і свобод та правозастосування. Остання відрізняється від інших своїми цілями та характером діяльності і виступає важливою юридичною гарантією законного, обґрунтованого та справедливого здійснення права, через яку організовується державне управління в соціальному середовищі. У літературі найчастіше воно поділяється на дві форми

застосування права: оперативно-виконавчу та правоохоронну.

Натомість, зауважено, що еміграція з України, крім негативних наслідків, має і певні економічні вигоди. По-перше, еміграція може знизити рівень безробіття і пом'якшити соціальну напруженість у суспільстві. По-друге, в умовах бідного товарного ринку трудові мігранти мають можливість підвищувати свій життєвий рівень за рахунок ресурсів країни перебування. По-третє, Україна отримає можливість поповнення свого валютного фонду за рахунок трансферних переказів частини доходів працівників-емігрантів на батьківщину. По-четверте, відповідно до розроблених МОП рекомендацій Україна матиме право на компенсацію за підготовку робочої сили від країн – користувачів її трудових ресурсів. Позитивним моментом є також те, що робота за кордоном сприятиме професійному й культурному зростанню трудових мігрантів.

Констатовано, що для розв'язання проблем, пов'язаних з трудовою міграцією населення України, необхідно перш за все вирішити питання: підвищення рівня оплати праці, розв'язання соціальних проблем, створення належних умов праці на діючих підприємствах і організаціях, покращити організаційну і корпоративну культуру, створення нових робочих місць для громадян, дотримання умов колективних договорів і угод, створення сприятливих умов для ведення власного бізнесу, що зупинить трудову міграцію населення з країни та створить можливості працювати у своїй державі.

Зроблено висновок про те, що для вирішення питань соціального захисту та працевлаштування українських мігрантів за кордоном необхідно визнати дипломи про середню і вищу освіту громадян та домовленості на рівні держав про пенсійне забезпечення і зарахування трудового стажу для осіб, що мають статус мігранта. Захист прав громадян України, які працюють за кордоном, є одним з обов'язків держави щодо створення правових, соціально-економічних та духовних умов для реалізації їх прав і свобод, а також можливості захистити їх права за допомогою міжнародних і державних організацій із захисту прав людини. Важливим наслідком є надання правової допомоги для громадян

України, які працюють за межами нашої країни з можливим використанням усіх важливих форм захисту їх прав та інтересів саме перед роботодавцями країни, в якій вони працевлаштовані, на засадах національного законодавства держав перебування та міжнародно-правових актів.

Ключові слова: детермінація, трудовий мігрант, трудова міграція, нелегальна міграція, адміністративно-правовий механізм, глобалізація, правовий статус.

SUMMARY

Blok N.V. Determination of Labor Migration in Ukraine: Administrative and Legal Aspect. – Qualification scientific work on the rights of manuscripts.

Dissertation on the receipt of scientific degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.07 «Administrative Law and Process; finance law; information law» – Lviv Polytechnic National University, Lviv Polytechnic National University, Lviv, 2018.

The dissertation is devoted to the complex study of the determination of labor migration of the population in Ukraine. In the dissertation the analysis of determination of labor migration of the population with use of achievements in methodology of law is carried out, the administrative-legal mechanism of regulation of labor migration is defined. The preconditions for the emergence of modern processes of globalization and their impact on the formation of labor migration flows are indicated. The world experience of labor migration regulation is generalized and used within the research.

It is noted that the phenomenon of migration in recent decades is in the field of meticulous attention of the scientific community. The scholars were especially interested in emigration, immigration, refugees, internally displaced persons, illegal migration, labor migration, migration amnesty, readmission, and others. The origins of migratory movements of the population, their motives, consequences and tendencies of development are investigated.

Emphasis is placed on the fact that the «determinant of migration motives» should be defined as the dominant factor (interrelated set of factors) that determine the formation of migration motives and determine the parameters of migration propensity of potential migrants (duration and distance of migration, lifestyle and employment in the destination country. financial aspects of savings and remittances).

It is noted that the main reasons that motivate people to labor migration are, first of all, unemployment, non-payment of wages, its meager size, and so on. Most often, unskilled or low-skilled workers become migrant workers. However, professionals who have a scarce profession, higher education and even academic degrees can also become migrant workers.

It is noted that today the problem of illegal labor migration, taking into account its, first of all, economic and social component, is especially relevant. At the beginning of the XXI century. The world community considers illegal migration to be one of the main challenges and threats to national and international security, along with terrorism, transnational organized crime, and illicit drug and arms trafficking. On the one hand, illegal labor migration contributes to the spread of these challenges and threats, and on the other hand, it is itself a form of modern transnational organized crime. Moreover, a component of illegal migration as a form of crime is human trafficking in order to provide a shadow labor market.

It is stated that the protection of the rights of Ukrainian citizens working abroad implies an important obligation for the state to create legal, socio-economic and spiritual conditions for the realization of their rights and freedoms, under which it is possible to protect the rights of these persons and state and international activities. human rights organizations. The legal status of migrant workers is legal guarantees of personal rights, judicial protection, property and personal non-property rights, the right to work, investment and entrepreneurial activity, to rest, health care, social protection, education, participation in associations of citizens and more. Agreements on social protection and other specific agreements in this area are important guarantees of the rights and freedoms of migrants.

It is established that citizens of Ukraine who are on the territory of other

countries for employment, depending on their legal status can be divided into several categories: 1) persons who have a permanent residence permit in a foreign country, which gives the right to permanent employment; 2) persons who have a temporary residence permit and employment permit; 3) persons who, on legal grounds, are temporarily on the territory of a foreign state (for medical treatment, training, for tourist or private purposes) and are working illegally; 4) persons who are illegally and illegally working on the territory of a foreign state. The scope of a person's rights and freedoms in the host country, in particular, access to health care, pensions and social security, etc., largely depends on the category to which the person belongs. The first two categories of persons are the most protected among Ukrainian labor migrants, ie those who are permanently or temporarily legally on the territory of another country and have the appropriate employment permit.

It is noted that in the late XX – early XXI century. A new trend in the social development of mankind, called globalization, developed quite rapidly. One of the paradoxes of globalization in the modern world has been the strengthening of border control and visa regime in terms of removing borders in the economy, information and cultural spaces. Globalization is an objective law of development for humanity, the formation in the future of a single interconnected world community. Globalization is one of the main factors of labor migration, which has mostly economic causes. This process is characterized by qualitative and quantitative parameters, the main of which are the strengthening of the interconnectedness and interdependence of the economies of different countries, the deepening of international distribution and at the same time labor cooperation. At the same time, globalization has a negative impact on the development of countries with underdeveloped economies, low social security, which to some extent also applies to Ukraine.

Instead, it is emphasized that one of the greatest threats to globalization is associated with mass unemployment and labor mobility. Mass migration of the population acquires global features and becomes a serious source of aggravation of the socio-economic situation in the world.

It is noted that an important element of the immigration policy of foreign countries is the establishment of the legal status of migrants, which determines their socio-economic, labor, housing and other rights, enshrined in international agreements and national legislation. This status deprives foreign workers of political rights, restricts in most cases their participation in trade union activities, regulates the length of stay of a migrant in the country of employment.

It is emphasized that the means and methods of implementing the migration policy of foreign countries vary depending on the specific situation in the labor market. Given the shortage of labor in Western European countries, the governments of these countries have taken measures to encourage immigration, including illegal immigration. When the interests of the monopolies began to demand a reduction in immigration, the state hindered the new influx of foreign labor.

It is established that in the field of international labor there is a large number of international legal acts of multilateral and bilateral nature, aimed at determining the general status of the employee. At the same time, it is noted that not all laws and regulations of foreign labor-consuming states provide equal rights to immigrants in the economic, political and social spheres, as required by the Universal Declaration of Human Rights and the ILO decision on migrants. In government decrees, national interests prevail over international norms and international principles of equality and freedom.

It is established that the administrative-legal mechanism is a complex and multifunctional structural element both in the organizational-political, and in the legal relation which has authorized properties on commission of these or those actions. It is important to study the administrative and legal mechanism for regulating labor migration, the implementation of legal norms, which takes place in such forms as compliance with prohibitions, performance of duties, use of rights and freedoms and law enforcement. The latter differs from others by its goals and nature of activity and is an important legal guarantee of lawful, reasonable and fair exercise of law, through which public administration is organized in the social environment. In the literature, it is often divided into two forms of application of law: operational and executive and

law enforcement.

It is stated that in order to solve the problems related to labor migration of the population of Ukraine, it is necessary to solve the issues: increase the level of wages, solve social problems, create appropriate working conditions at existing enterprises and organizations, improve organizational and corporate culture, the creation of new jobs for citizens, compliance with the terms of collective agreements and agreements, the creation of favorable conditions for running their own business, which will stop labor migration from the country and create opportunities to work in their country.

It is concluded that in order to address issues of social protection and employment of Ukrainian migrants abroad, it is necessary to recognize diplomas of secondary and higher education of citizens and agreements at the state level on pensions and crediting of work experience for persons with migrant status. Protecting the rights of Ukrainian citizens working abroad is one of the responsibilities of the state to create legal, socio-economic and spiritual conditions for the realization of their rights and freedoms, as well as the ability to protect their rights through international and state human rights organizations. An important consequence is the provision of legal assistance to citizens of Ukraine who work outside our country with the possible use of all important forms of protection of their rights and interests before the employers of the country in which they are employed, on the basis of national legislation and international law.

Key words: determination, labor migrant, labor migration, illegal migration, administrative and legal mechanism, globalization, legal status.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Блюк Н. В. Захист трудових прав українських мігрантів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2015. № 813. С. 10–14.
2. Блюк Н. В. Про деякі питання трудової міграції в Україні. *Вісник*

Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. № 837. С. 175–180.

3. Блюк Н. В. Про міграційну політику в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. № 845. С. 20–27.*

4. Блюк Н. В. Адміністративна відповідальність за правопорушення вчинені у сфері трудової міграції. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2018. Вип. 19. С. 152–157.*

5. Блюк Н. В. Про сучасні тенденції нелегальної трудової міграції в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights. 2018. № 1. Ч. 2. С. 19–22. (Словацька Республіка)*

6. Блюк Н. В. Глобализационные процессы и их влияние на внешнюю миграцию населения Украины. *Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. Серыя 1. Філасофія. Паліталогія. Сацыялогія. 2019. № 1 С. 77–83. (Республіка Беларусь)*

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Блюк Н. В. Поняття про соціально-економічний зміст трудової міграції населення в Україні. *Актуальні питання юридичної науки-2015: зб. доповідей та статей Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 24 квітня 2015 року). Львів: Львівський інститут Міжрегіональної академії управління персоналом, 2015. С. 121–125.*

8. Блюк Н. В. Нелегальна трудова міграція населення в Україні. *Захист прав і свобод людини і громадянина в умовах формування правової держави: зб тез IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 27 травня 2015 року). Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2015. С. 210–212.*

9. Блюк Н. В. Про зовнішню трудову міграцію в Україні. *Правові, соціально-психологічні та інформаційні процеси державотворення в контексті євроінтеграції: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Львів, 8–9 лютого 2016 року). Львів: НУ «Львівська політехніка» ІНПП, 2016. С. 167–169.*

10. Блюк Н. В. З історії трудової міграції в Україні (окремі аспекти). *Правове регулювання переміщень населення (міграції, депортації, трансфери, проблеми біженців): історія і сучасність*: матеріали П'ятої Всеукраїнської науково-теоретичної Інтернет-конференції. (м. Львів, 29 квітня 2016 року). ІНПП НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2016. Вип. 5. С. 6–9.

11. Блюк Н. В. Поняття та принципи міграційної політики в Україні. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави*: збірник тез V Всеукраїнської науково-практичної конференції. (м. Львів, 30 травня 2016 року) Львів: НУ «Львівська політехніка», 2016. С. 27–29.

12. Блюк Н. В. Трудова еміграція між Україною та Європейським Союзом. *Міграція між Україною та ЄС: Виклики безвізового режиму*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 15 грудня 2016 року). Львів: НУ «Львівська політехніка» МІОК, 2016. С. 146–148.

13. Блюк Н. В. Про поняття «працюючий мігрант». *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави*: збірник тез VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 30 травня 2017 року) Львів, 2017. С. 192–193.

14. Блюк Н. В. Про причини трудової міграції населення в Україні. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права*: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції ОДУВС (м. Одеса, 23 лютого 2018 року). Одеса, 2018. С. 42–44.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

15. Блюк Н. В. Термінологія та понятійна характеристика трудової міграції населення в Україні. *Митна справа*. 2015. № 2 (98). Ч. 2. С. 118–124.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ	27
1.1 Джерелознавче підґрунтя дослідження питань детермінації трудової міграції в Україні	27
1.2 Методологічні підходи до вивчення детермінант трудової міграції	40
Висновки до розділу 1	54
РОЗДІЛ 2 АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕТЕРМІНАНТ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ	58
2.1 Загальна характеристика детермінант трудової міграції населення в Україні	58
2.2 Нелегальна трудова міграція населення в Україні та її небезпечні прояви	69
2.3 Правовий статус трудових мігрантів: поняття, зміст, законодавче закріплення	81
Висновки до розділу 2	90
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	93

3.1 Глобалізаційні процеси та їх вплив на формування сучасних трудових міграційних потоків	93
3.2 Світовий досвід регулювання трудової міграції	118
3.3 Адміністративно-правовий механізм регулювання трудової міграції: українські реалії та зарубіжний досвід	134
Висновки до розділу 3	167
ВИСНОВКИ	169
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	176
ДОДАТКИ	197

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Однією з характерних особливостей сучасного глобалізованого світу стало масове переміщення значних людських потоків. З усією впевненістю можна говорити про те, що сучасне суспільство – це суспільство мігрантів. Однак, варто зауважити, що сьогодні міграція населення становить соціально-економічне та правове явище, неоднозначне за своєю суттю і змістом.

З-поміж усіх форм та видів міграційних процесів першочергового значення набуває трудова міграція. Це пояснюється тим, що, по-перше, створено значні диспропорції на ринку праці, викликані гострими демографічними проблемами в розвинутих країнах світу. Внаслідок цього не тільки розвиток, але й саме функціонування економіки неможливе без залучення трудових мігрантів. По-друге, збільшення тривалості життя, зменшення народжуваності, а відповідно збільшення видатків на пенсії здатні створити проблеми для бюджетів промислово розвинутих держав. Залучаючи трудових мігрантів, «старіючі суспільства» намагаються зменшити тягар податкового тиску. По-третє, міжнародна трудова міграція, багато в чому нівелює негативні наслідки масштабних трансформацій, що відбуваються в багатьох країнах світу, зокрема й в Україні, і супроводжуються збільшенням кількості безробітних, посиленням проблем бідності та економічної нерівності. По-четверте, міжнародна трудова міграція супроводжується значними потоками грошових переказів мігрантів, здійснює вклад у справу боротьби з бідністю, сприяє використанню додаткових джерел фінансування країн, що розвиваються. По-п'яте, міжнародна трудова міграція сприятливо впливає на стабільність функціонування фондових ринків.

Важливо зауважити, що українські трудові мігранти є активними учасниками світового ринку праці, що зумовлено низкою об'єктивних і суб'єктивних причин політичного, економічного та соціального змісту. Статистичні показники міграційних процесів, що відбуваються в Україні,

беручи до уваги їх «умовність», свідчать про неспроможність і небажання органів державної влади повною мірою створити умови для зайнятості економічно активного і працездатного населення та його працевлаштування. Особливо це стосується переміщених осіб зі східної території України.

Натомість, варто розуміти, що тільки науково обґрунтована міграційна політика буде забезпечувати розвиток національних відносин і високий рівень добробуту суспільства. Варто зауважити, що упродовж останніх років відбувається активний процес створення та удосконалення міграційного законодавства, розширення міжнародно-правового регулювання вказаної сфери.

Актуальною залишається проблема з'ясування, локалізації та усунення причин трудової міграції, і офіційної, і нелегальної, що свідчить про неможливість держави їх ліквідувати. За своїм змістом і тривалістю причини трудової міграції негативно впливають на розвиток України, стають перешкодою для покращення добробуту її населення, посилюють негативне ставлення до органів державної влади й управління.

Окрім того, потребує прискіпливого наукового погляду питання впливу глобалізації на трудову міграцію, адже глобалізація – це багатогранне явище, яке охоплює різні сфери розвитку світового господарства. Процеси глобалізації свідчать про взаємозалежність громадян і держав у сучасному світі всупереч їхньому просторовому розміщенню чи рівню політичного, економічного і культурного розвитку. Реалії глобалізації спонукають будь-яку державу регулювати і встановлювати квоти в'їзду до країни мігрантів з урахуванням своїх соціально-економічних та інших інтересів.

Отже, одним з важливих питань, що вимагає науково-теоретичного дослідження, є детермінація трудової міграції населення в Україні в адміністративно-правовому аспекті, що зумовило актуальність цього дисертаційного дослідження.

Проблематика міграції загалом вже тривалий період часу є предметом наукового пошуку багатьох вчених і в Україні, і за кордоном. Різноманітність і багатоаспектність явища міграції зумовили потребу дослідження цього

феномена вченими різних галузей науки. Помітний вклад у розробку вказаної проблематики внесли О. Бандурка, В. Близнюк, Н. Бортник, М. Бублій, Ю. Бузницький, Я. Волоско, М. Долішній, В. Євтух, О. Журба, В. Колпаков, І. Кресіна, О. Кузьменко, Ю. Курилюк, В. Куценко, Е. Лібанова, О. Малиновська, Г. Москаль, А. Мота, Н. Нижник, В. Олефір, В. Попкова, О. Пуригіна, Ю. Римаренко, О. Ровенчак, У. Садова, О. Саїнчин, С. Сардак, Г. Серета, К. Соколицька, В. Трощинський, О. Хомра, С. Чехович, В. Шаповал, К. Шиманська, Б. Юськів та багато інших вчених.

Адміністративно-правовий аспект окресленої проблематики розглядався крізь призму наукових праць В. Авер'янова, А. Берлача, В. Білоуса, Ю. Битяка, І. Бородіна, В. Заросила, Т. Коломоєць, І. Личенко, В. Ортинського, О. Остапенка, В. Петкова, С. Петкова, О. Рябченко, С. Стеценка, В. Шамрая, В. Шкарупи, І. Шопіної, Х. Ярмакі та інших.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Це дослідження виконано відповідно до Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, що була затверджена Законом України від 18.03.2004 р. № 1629-IV, Указу Президента України «Про Концепцію державної міграційної політики» від 30.05.2011 р. № 622/2011, Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 р. № 482-р. «Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року», Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та відповідно до науково-дослідної теми кафедри адміністративного та інформаційного права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» «Адміністративно-правове забезпечення захисту прав людини і громадянина в умовах інформаційного суспільства» (державний реєстраційний номер № 0116U004099).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є аналіз та узагальнення сучасного стану трудової міграції населення України на основі чинного законодавства, що регламентує відносини у сфері трудової міграції, а

також розв'язання завдань, позначених у дисертації і спрямованих на виявлення, усунення та ліквідацію негативних детермінант трудової міграції.

Для досягнення цієї мети поставлено такі *завдання*:

- розглянути джерелознавче підґрунтя дослідження трудової міграції населення в Україні;
- визначити методологічні підходи до вивчення детермінант трудової міграції;
- подати загальну характеристику детермінант трудової міграції населення в Україні;
- охарактеризувати нелегальну трудову міграцію населення в Україні та її небезпечні прояви;
- з'ясувати поняття, зміст, законодавче закріплення правового статусу трудових мігрантів;
- розкрити питання глобалізації та з'ясувати її вплив на формування трудових міграційних потоків;
- проаналізувати світовий досвід регулювання трудової міграції;
- здійснити аналіз адміністративно-правового механізму регулювання трудової міграції через призму українського та зарубіжного досвіду;
- окреслити напрями удосконалення законодавства у сфері забезпечення права людини і громадянина на трудову міграцію в контексті глобалізаційних процесів.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у сфері трудової міграції населення України.

Предмет дослідження – детермінанти трудової міграції населення України в адміністративно-правовому аспекті.

Методи дослідження. У дисертаційному дослідженні використано світоглядні, загальні і спеціальні методи наукового пізнання.

Одним з основних світоглядних методів дослідження трудової міграції виступає діалектичний метод, котрий сприяв аналізу розвитку взаємопов'язаних та взаємообумовлених між собою детермінант трудової

міграції населення в Україні (*Розділ 1, підрозділи 2.1, 3.3*). Логічний метод використано для розкриття змістовного наповнення таких понять, як «трудова мігрант», «трудова міграція», «нелегальна трудова міграція» (*підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.3*).

Застосування системного методу дало змогу комплексно проаналізувати поняття, зміст, законодавче закріплення правового статусу трудових мігрантів, а також нелегальну трудову міграцію населення в Україні та її небезпечні прояви (*підрозділи 2.2, 2.3, 3.1, 3.2*).

Використання історичного методу сприяло шляхом порівняння схарактеризувати еволюційні зміни у понятті трудової міграції та причин, які до неї спонукають (*підрозділи 2.1, 2.2, Розділ 3*).

Статистичний та соціологічний методи були застосовані для підтвердження та обґрунтування теоретичних висновків у частині правового регулювання трудової міграції (*підрозділи 2.2, 2.3*). Порівняльно-правовий метод був застосований для характеристики глобалізації та її впливу на формування трудових міграційних потоків, аналізу світового досвіду регулювання трудової міграції, а також з'ясування позитивного зарубіжного й українського досвіду щодо функціонування адміністративно-правового механізму регулювання трудової міграції та вироблення на цій основі пропозицій щодо вдосконалення законодавства у цій сфері (*підрозділи 2.3, 3.1, 3.2, 3.3*).

Науково-теоретичною основою дисертаційної роботи стали наукові напрацювання вітчизняних і закордонних вчених. Її підґрунтя складала творчо опрацьована вітчизняна та зарубіжна наукова література. Документальною та фактологічною основою дисертації слугували національні та зарубіжні статистичні дані, чинне законодавство та міжнародні правові стандарти, які регулюють відносини у сфері трудової міграції. Використано також результати аналізу поточних документів органів виконавчої влади.

Нормативно-правовим підґрунтям дисертації є Конституція України, закони України, укази Президента України та інші нормативно-правові акти,

що регулюють питання міграції.

Емпіричну базу дослідження трудової міграції населення становлять результати соціологічного опитування 385 респондентів, проведеного серед працівників Центрів зайнятості м. Львова та Львівської області, а також статистичні дані міграційної служби України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертаційна робота є новим та оригінальним за змістом дослідженням, яке присвячено адміністративно-правовому аналізу детермінант трудової міграції населення в Україні в контексті сучасних міграційних процесів, зумовлених глобалізацією, на підставі чого сформульовано низку положень, що містять елементи наукової новизни:

уперше:

– обґрунтовано, що детермінантами просторового руху населення виступають різноманітні причини, які мають економічний, політичний, соціальний та інший характер. З-поміж значимих чинників міграції на перше місце виходять: потреба в трудових ресурсах, несприятлива економічна ситуація, екологічні катастрофи, війни, порушення прав громадян, намагання отримати високооплачувану роботу і постійне місце проживання у більш комфортній за умовами державі;

– визначено, що проблеми, пов'язані з міграцією загалом та трудовою міграцією, зокрема, не мають універсального рішення. Вони вирішуються по-різному, в залежності від історичних умов і особливостей кожної конкретної держави. Ставлення до мігрантів зазнало у світовій історії тривалої еволюції: від майже повної нетерпимості до них, сприйняття будь-якого іноземця як ворога, до поступового переборювання такого упередження, від безправного, незахищеного становища до наділення їх суттєвим обсягом прав і обов'язків, надання правового захисту;

– не претендуючи на довершеність запропоновано авторське розуміння терміна «працюючий мігрант» – як особи, котра переміщується з країни постійного проживання в іншу країну з метою працевлаштування до певної

іноземної фізичної чи юридичної особи на чітко визначений строк, а також терміна «екологічна міграція» – як переміщення населення з однієї країни в іншу, через стихійне лихо, глобальне потепління, екологічну катастрофу чи іншу причину, що сталася у навколишньому природному середовищі;

удосконалено:

– підходи до розуміння нелегальної трудової міграції населення в Україні та її небезпечних проявів. Зазначено, що трудова міграція є соціально вразливим, шкідливим, протизаконним явищем, яке негативно впливає на економічні інтереси та правопорядок держави перебування, а також обов'язково супроводжується працевлаштуванням без належного дозволу уповноважених державних органів. Небезпечними проявами нелегальної трудової міграції є загрози національній і міжнародній безпеці поряд з тероризмом, транснаціональною організованою злочинністю, незаконним обігом наркотиків і зброї, торгівлею людьми, контрабандою, підробкою документів. Важливими причинами нелегальної міграції визначено: економічні; соціальні; політичні; організаційно-управлінські; правові; екологічні; етнічні; морально-психологічні; інтелектуальні та інші;

– методологічні підходи до вивчення детермінант трудової міграції. Основою систематизації, аналізу та пояснення результатів наукового пошуку теоретичних напрацювань, нормативно-правових актів, практики діяльності органів державної влади й управління став світоглядний діалектичний метод;

– питання з'ясування поняття, змісту та законодавчого закріплення правового статусу трудових мігрантів. Наголошено на тому, що сьогодні в законодавстві багатьох держав мають місце тією або іншою мірою налагоджені системи правового регулювання правового статусу трудових мігрантів. Правовий статус трудового мігранта, передусім, залежить від строку перебування і працевлаштування в іноземній державі, економічного статусу професії, соціального статусу працівника, податків, які ним сплачуються, а також сектора, в якому робітник є працевлаштованим. Водночас, акцентовано на тому, що регулювання правового статусу відноситься до національної

компетенції, що обумовлено загально визнаним у міжнародному праві принципом державного суверенітету;

набули подальшого розвитку:

– питання з'ясування суті адміністративно-правового механізму регулювання трудової міграції через призму українського та зарубіжного досвіду. Визначено, що адміністративно-правовий механізм регулювання трудової міграції населення – це сукупність норм, що регулюють трудові відносини у процесі діяльності суб'єктів міграції, які спрямовані на реалізацію повноважень між учасниками цих відносин, у випадку порушення яких застосовуються заходи державного впливу. Вказано, що структура адміністративно-правового механізму трудової міграції – це універсальна ознака, що складається із сукупності елементів, які взаємообумовлені та взаємозалежні;

– аналіз джерелознавчого підґрунтя дослідження трудової міграції населення в Україні. Вказано на значну зацікавленість наукової спільноти до різноманітних аспектів міграції загалом та трудової міграції зокрема. Встановлено, що вченими зроблено вагомий вклад у питання законодавчого регулювання трудової міграції, з'ясування її причин, наслідків, тенденцій розвитку;

– положення, згідно з яким глобалізація це складне явище, яке охоплює різні сфери розвитку світового господарства та зумовлює взаємозалежність громадян і держав у сучасному світі, незважаючи на їхнє просторове розміщення чи рівень політичного, економічного і культурного розвитку. З'ясовано, що глобалізація є суперечливим процесом, оскільки, з одного боку, відкриває нові можливості економічного та духовного розвитку, призводить до поглиблення господарських зв'язків і співробітництва між державами, залучення народів до великих досягнень, вироблених людством, а з іншого, – загострює наявні та розкриває нові проблеми і суперечності, що призводять до певних негативних наслідків;

– аналіз світового досвіду регулювання трудової міграції. Звернуто увагу

на те, що міжнародні міграційні процеси потребують регулювання з боку держав, що беруть участь в обміні трудовими ресурсами. Контролю і регулюванню підлягають соціальний, віковий та професійний склад мігрантів, рівень в'їзду та виїзду працюючих мігрантів. Функції міждержавного та внутрішньодержавного розподілу робочої сили, регулювання обсягу та структури міграційних потоків дедалі більшою мірою виконують міністерства праці, внутрішніх та закордонних справ, а також спеціально створені державні та міждержавні органи. Згідно з прийнятою в міжнародних відносинах практикою країні, які обмінюються робочою силою, визнають пріоритет норм міжнародного права над національним законодавством;

– окреслення напрямів удосконалення законодавства у сфері забезпечення права людини і громадянина на трудову міграцію в контексті глобалізаційних процесів. Запропоновано зміни та доповнення до низки законодавчих актів, що регулюють питання міграції загалом.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

– у науково-дослідницькій сфері – матеріали дисертації становлять інтерес для подальшого освоєння загальних і спеціальних питань детермінації трудової міграції;

– у правотворчій сфері – висновки і пропозиції, що містяться в дисертації можуть бути враховані при подальшому вдосконаленні законодавства, що регламентує відносини у сфері трудової міграції;

– у правозастосовній діяльності – обґрунтовані в роботі рекомендації мають своєю метою забезпечення ефективності діяльності органів виконавчої влади у сфері міграції та прийняття практичних рішень на основі чинного законодавства;

– у навчальному процесі – положення та висновки дисертації можуть бути впроваджені в процес викладання дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративний процес», «Міграційне право», «Проблеми адміністративного права» тощо, використані при підготовці науково-

методичних посібників, текстів лекцій, а також у науково-дослідній роботі студентів.

Особистий внесок дисертанта. Усі наукові результати, викладені в дисертаційній роботі, отримані автором особисто. Сформульовані в дисертації наукові положення, висновки, рекомендації, пропозиції обґрунтовано автором самостійно, на підставі особистих досліджень та в результаті проведеного аналізу, а також опрацювання максимальної кількості джерел соціологічного, нормативно-правового, монографічного характеру.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження оприлюднено у виступах та доповідях на науково-практичних заходах, зокрема: Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Актуальні питання юридичної науки – 2015»* (м. Львів, 24 квітня 2015 р.); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Захист прав і свобод людини і громадянина в умовах формування правової держави»* (м. Львів, 27 травня 2015 р.); Науково-практичній конференції *«Правові, соціально-психологічні та інформаційні процеси державотворення в контексті євроінтеграції»* (м. Львів, 8–9 лютого 2016 р.); V Всеукраїнській науково-теоретичній Інтернет-конференції *«Правове регулювання переміщень населення (міграції, депортації, трансфери, проблеми біженців): історія і сучасність»* (м. Львів, 29 квітня 2016 р.); V Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Захист прав і свобод людини і громадянина в умовах формування правової держави»* (м. Львів, 30 травня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«Міграція між Україною та ЄС: Виклики безвізового режиму»* (м. Львів, 15 грудня 2016 р.); VI Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Захист прав і свобод людини і громадянина в умовах формування правової держави»* (м. Львів, 30 травня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції ОДУВС *«Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права»* (м. Одеса, 23 лютого 2018 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційної роботи викладено в 15 публікаціях, серед яких – чотири статті опубліковано у

наукових фахових виданнях України, дві – у періодичних виданнях іноземних держав, вісім – у збірниках тез доповідей на науково-практичних заходах та одна стаття, у якій додатково відображено наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (227 найменувань) і додатків (на 13 сторінках). Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 209 сторінок, з них основного тексту 160 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

1.1 Джерелознавче підґрунтя дослідження питань детермінації трудової міграції в Україні

Однією з визначальних рис сучасної цивілізації став феномен міграції, який сьогодні відіграє важливе значення для функціонування багатьох держав світу. Міграція населення та особливо такий її вид як трудова міграція стала вагомим чинником у суспільному та економічному розвитку окремих держав. Хоча міграційні процеси мають давню історію, однак їх значне посилення розпочалось не так давно.

Для того, щоб зрозуміти зміст та сутність трудової міграції, визначити її характерні риси та з'ясувати детермінанти, передусім необхідно звернутись до походження терміна «міграція».

Термін «міграція» походить від латинського слова «migratio», що означає переміщення, переселення.

Соціологічний словник визначає міграцію як «географічний рух індивідів або груп індивідів, тобто мобільність людей у вузчому або ширшому географічному просторі» [1, с. 224]. Подібне до попереднього тлумачення міститься і в економічній енциклопедії: «Міграція населення – переміщення людей, етносів, їхніх частин або окремих представників, пов'язане із зміною постійного місця проживання або з поверненням до нього» [2, с. 385].

Ще одне визначення терміна «міграція» пропонує Л. Лазебник, підкреслюючи відому етимологію його латинського походження, а саме – переміщення, переселення. Міграція населення, за твердженням вченого, означає переміщення людей через кордони певних територій, обумовлене зміною постійного місця проживання або поверненням до нього [3, с. 56].

Розглядаючи поняття міграції, В. Шелюк, звертає увагу на те, що «міграція – це поняття, яке відображає соціально-економічні і демографічні процеси, сукупність переміщень, які здійснюються людьми між країнами, регіонами однієї країни, різного виду поселеннями та інші види переміщень» [4, с. 46-47]. У свою чергу М. Окоцькі стверджує, що «термін «міграція» використовується тоді, коли увага звертається на мотив остаточного переселення, але такий підхід дещо застарів». Автор пропонує розглядати міграцію «у контексті ширшого поняття «рух», що включає розмаїтість типів і форм людської мобільності, які взаємно переплітаються й трансформуються одні в інші» [5, с. 51]. За визначенням А. Сові: «Стосовно населення термін «міграція» відповідає будь-якому переміщенню досить великої кількості людей, за винятком пересування військових частин» [6, с. 339]. Водночас, О. Ровенчак, зазначає, що «міграція – це перетин адміністративного кордону, добровільний чи примусовий просторовий рух осіб чи груп осіб від місця (країни) виїзду до місця (країни) в'їзду за наявності або без неї законних підстав на певний період часу або назавжди, що може вести за собою зміну постійного місця проживання; цей рух включає в себе еміграцію та імміграцію» [7, с. 128].

Ми вважаємо, що серед наведених «термінів», «понять» відсутнє єдине розуміння у використанні їхньої семантики. Так «поняття» – це форма мислення, котра відтворює предмети та явища в їхніх істотних ознаках.

Так, Є. Качан вважає, що: «... міжнародна міграція населення має давню історію. В умовах нерозвиненості статистики та прикордонної системи потоки міжнародних мігрантів протягом багатьох століть взагалі не фіксувались. Та й на сьогодні точно визначити обсяги та структуру міжнародного переміщення такого фактору виробництва, як праця, – справа складна» [8, с. 201]. Згадуваний нами Л. Лазебник, у своєму навчальному посібнику «Міжнародна економіка» зауважив таке: «... ще до нашої ери великі маси людей переміщувалися з однієї країни в іншу з метою «працевлаштування». Велич держав Стародавнього світу (Єгипту, Вавилону, Персії, Греції, Риму) була створена працею рабів, основну масу яких складали вихідці з інших держав, захоплені під час війн. Головна

особливість стародавньої міграції полягала в примусовому характері» [3, с.186].

Епоха Середньовіччя, особливо раннього, характеризується особливим зменшенням потоків трудових мігрантів. У той час найбільш розповсюдженою формою добровільної міграції була військова, а найрозвиненішим міжнародний ринок військових найманців.

Наступний період міжнародної міграції робочої сили (період нової міграції) тривав з 60-х рр. ХІХ ст. до другої світової війни. Подіями, що спричинили це, були: громадянська війна в США (1861 – 1865), об'єднання Німеччини (1866 – 1871), об'єднання Італії (1860 – 1870), створення Австро-Угорщини. У міграційних потоках із Європи в цей період відносно зменшилася роль колишніх колоніальних держав (Іспанії, Португалії та Нідерландів), а зросла роль таких країн, як Росія, Ірландія, Німеччина, Італія. Серед країн імпортерів трудових ресурсів визначився лідер – США. Більшість переселенців складали селяни або представники некорінної національності.

З початку ХХ ст. у міжнародній міграції трудових ресурсів з'явилася нова тенденція – виник потік мігрантів з колоній до метрополій. В основному його складали малокваліфіковані та некваліфіковані працівники. Початок сучасного етапу міжнародної міграції трудових ресурсів науковці пов'язують із закінченням другої світової війни [2, с. 89–91].

Варто зауважити що українськими і зарубіжними науковцями зроблено вагомий внесок у дослідження проблем, пов'язаних з міграцією загалом та трудовою міграцією, зокрема. Так, з-поміж напрацювань у цій сфері доречно звернути увагу на монографічне дослідження Н. Тиндик, що має назву «Трудова міграція в епоху глобалізації: інтеграція у світ чи втеча від бідності» (2009). Вчена аналізує особливості трудової міграції як важливої складової світового міграційного процесу, розкриває феномен трудової міграції в контексті демографічної ситуації у глобалізаційному світі, визначає її вплив на формування міграційних трудових потоків населення в зарубіжних країнах. Автор запропонувала нові підходи до дослідження різних аспектів трудової міграції в економічно розвинутих державах та країнах з перехідними

економіками. Науковець розглядає питання формування трудової міграції за умов політичних та соціально-економічних змін в українському суспільстві [9]. Проте з часу виходу у світ цього ґрунтовного дослідження минуло майже десять років. А це й спонукає до продовження й аналізування означених процесів.

Особливого загострення питання міграції в нашій державі набуло з розпадом колишнього СРСР та проголошенням незалежності України, коли міграція отримала новий поштовх, спричинений багатьма чинниками. Такі процеси зумовили потребу наукового пошуку у сфері міграції з метою вироблення дієвого механізму, що дозволив би вирішити низку нагальних проблем, що виникли у цій царині. У контексті нашого дослідження необхідно звернути увагу на низку вагомих і ґрунтовних праць того періоду.

Без перебільшення можемо зазначити, що однією з перших комплексних праць стала праця Ю. Римаренка [10].

Робота О. Малиновської «Міграційна ситуація та міграційна політика в Україні» [11], яка носить теоретичну і практичну спрямованість, стала своєрідним відкриттям для багатьох людей, які цікавляться соціально-політичною проблематикою. Науковий аналіз нових явищ міграційних процесів відображає серйозну занепокоєність відставанням у цій сфері знань. Так було відзначено, що протягом багатьох років дані про міграцію не публікувалися у відкритій пресі, що не дозволяло обговорювати ці проблеми й обмінюватися результатами досліджень. Це відповідно, сприяло тому, що вчені не змогли вчасно пояснити і спрогнозувати проблему біженців.

Проблеми соціально-політичного та економічного розвитку країни підсилювали міграцію і сприяли їй. Багатотисячні людські переміщення стали носити відкриту і приховану форми. Перша була викликана масовим відтоком населення з Азербайджану і Вірменії, друга – з інших у минулому союзних республік. О. Малиновська зауважила, «що з проблемою міграції пов'язане загострення міжнаціональних відносин у тих республіках, де зберігається потреба в завезенні додаткових трудових ресурсів для роботи на підприємствах,

тоді ще союзного підпорядкування, розміщених без обліку демографічного фактора» [11].

Міграція населення виявляє процес територіального переміщення населення з причин політичного, економічного, соціального, релігійного, особистого характеру. Її кількісним результатом є перерозподіл населення між державами або регіонами однієї країни відповідно до зрушень на ринку праці і в галузевій структурі зайнятих. Трудова міграція становить частину загальної міграції і водночас складову трудової мобільності. Також вона виявляє переміщення робочої сили через кордон тих або інших територій.

Варто погодитись з думкою дослідників про якісну відмінність між трудовою міграцією та міграцією робочої сили. Під міграцією робочої сили розуміють переміщення працездатного населення, а також міграцію дітей та міграцію пенсіонерів. В основу такої класифікації дослідники покладені статеві-віковий критерій та здатність до праці мігрантів. Тоді як трудова міграція – явище іншого характеру, в основі якого лежить не категорія мігрантів, а причини їхнього переїзду. Однак на сьогодні у науковому дискурсі терміни «трудова міграція» та «міграція робочої сили» функціонують, переважно як синонімічні [12].

О. Журба, розглядаючи поняття та суть праці за кордоном і сучасні трудові українські міграції, зазначив наступне: «... вживаються як синоніми і такі поняття, як трудова міграція і праця за кордоном. Проте, це різні за змістом явища. Трудова міграція є ширшим поняттям і являє собою переміщення працездатної особи на територію держави, громадянином якої вона не є та в якій постійно не проживає, з метою зайняття оплачуваною трудовою діяльністю; у той час, як праця за кордоном – це оплачувана трудова діяльність працівника мігранта за кордоном, заради якої він, власне, і виїжджає за межі своєї країни. Треба розуміти, що трудова міграція – це певний процес, обумовлений відповідними факторами. На відміну від трудової міграції, праця за кордоном – це вже безпосередній її кінцевий результат. Можна вважати, що праця за кордоном є цілком трудовою міграцією, а більш загальною метою є

отримання оплачуваної роботи» [13, с. 120].

У Законі України «Про зайнятість населення» передбачено право займатися трудовою діяльністю у період тимчасового перебування за кордоном, якщо вона не суперечить чинному законодавству України і країни перебування [14]. Проте трудова міграція стала в нашій державі об'єктивною реальністю, а для багатьох громадян є основним джерелом доходів. Сучасний стан трудової міграції в Україні характеризується як легальним, так і нелегальним виїздом на роботу за кордон значної частини економічно активного населення держави, транзитною міграцією в Західну Європу, збільшенням кількості трудових іммігрантів [15].

У Законі України «Про зовнішню трудову міграцію» зазначено поняття зовнішня трудова міграція – переміщення громадян України, пов'язане з перетинанням державного кордону, з метою здійснення оплачуваної діяльності в державі перебування. А трудовий мігрант – це громадянин України, який здійснював, здійснює або здійснюватиме оплачувану діяльність у державі перебування, не заборонену законодавством цієї держави [16].

Зокрема, у Положенні про Державну міграційну службу України трудовою міграцією вважається переміщення особи, пов'язане з перетинанням державного кордону з метою виконання робіт, надання послуг на платній основі чи провадження будь-якого виду підприємницької діяльності, не забороненого законодавством держави працевлаштування, яка має на це відповідний дозвіл державного органу [17].

Отже, у широкому значенні трудова міграція – це переміщення особи за межі країни з метою працевлаштування. У вузькому – під трудовою міграцією слід розуміти добровільне переміщення особи через державний кордон з метою тимчасового працевлаштування. А трудовий мігрант – це особа, яка займається оплачуваною трудовою діяльністю на території держави, громадянином якої вона не є та в якій постійно не проживає.

Відповідно до класифікації ООН трудовими мігрантами вважаються особи, які прибувають в країну в'їзду з метою пошуку оплачуваної роботи на

строк, що не перевищує 1 року. Необхідно зазначити, що найзагальніше визначення поняття «трудоий мігрант» подано І. Івахнюком, який вважає, що ним є: «особа, яка здійснює міждержавне територіальне переміщення (міжнародну міграцію) з метою зміни місця проживання і роботи, назавжди або на визначений строк» [18, с. 14].

У документах Міжнародної організації праці (МОП) виділяються такі основні категорії трудових мігрантів, як: «сезонні трудові мігранти; трудові мігранти, пов'язані з реалізацією проекту; трудові мігранти, які працюють за контрактом; тимчасові трудові мігранти; облаштовані трудові мігранти; висококваліфіковані трудові мігранти» [19].

При аналізі трудових мігрантів також необхідно враховувати особливі категорії економічно активних трудових мігрантів: стажерів, студентів. Окрім того, необхідно враховувати той факт, що тим особам, які прийняли рішення про постійне місце проживання за кордоном та біженцям, також надається право на трудову діяльність. А переважна більшість нелегальних мігрантів є нічим іншим, як трудовими мігрантами, що формують «нелегальний ринок праці» [20, с. 14].

Важлива роль державно-правового регулювання міграційними процесами належить Конституції України. Закріпивши демократичні принципи побудови Української держави, Конституція гарантує свободу пересування, вільний вибір місця проживання, вільний в'їзд і виїзд з країни. У ній знайшли своє відображення положення про рівні права іноземців, можливість набуття притулку в Україні тощо. Вона проголосила захист громадян, які знаходяться за кордоном [21].

Основна причина міжнародної міграції робочої сили полягає в диференціації економічних умов життя. Міграція трудових ресурсів відбувається в напрямі тих країн та регіонів, де очікувані заробітки найвищі.

О. Малиновська автор роботи «Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування» – вважає, що: «... на початковому етапі трудова міграція мала переважно форму поїздок у сусідні країни з метою торгівлі. Так звані

човники, тобто дрібні торгівці, які власноруч перевозили невеликі партії товарів, заробляли на різниці цін та обмінних курсів. Однак набутий ними досвід, встановлені зв'язки сприяли виходу українських громадян на міжнародний, зокрема європейський, ринок праці. За даними фірм посередників із працевлаштування за кордоном, обсяги послуг, наданих ними громадянам України, постійно зростають» [22, с. 56].

У період кризи, на думку експертів, значних змін у трудовій міграції за кордоном не відбулося. По-перше, ситуація в країнах призначення залишалася сприятливішою, ніж в Україні, по-друге, хоча багато будівельників найвірогідніше втратили роботу за кордоном, проте мігранти, зайняті в таких сферах, як домашнє чи сільське господарство, транспорт здебільшого зберегли робочі місця. Б. Юськів у своїй роботі «Глобалізація і трудова міграція в Європі», зазначив таке: «...зважаючи на економічний та соціально – демографічний характер міграції, склалося багато різних визначень і класифікацій цього явища. Будучи похідним від різних політичних, соціальних, економічних і культурних контекстів, визначення міграції є надзвичайно різними за своєю природою. Роблять їхнє порівняння складними не лише різні критерії, але й ті відмінності, які пов'язані з реальним соціальним і економічним значенням міграції, залежно від специфіки контекстів. Якщо раніше можна було чітко виділити два підходи: так зване вузьке розуміння міграції – «переселення на нове місце проживання» і широке розуміння міграції, що охоплює «всі територіальні переміщення», то сьогодні ми приходимо до висновку, що термін «міграція» все більше набуває універсального збірного характеру, під яким автори, що його використовують, розуміють іноді зовсім різні категорії, пов'язані з територіальним переміщенням на різних його стадіях. Для уникнення різночитань термін «міграція» в науковому аналізі обов'язково вимагає уточнювальної ознаки – прикметника: сезонна, маятникова, безповоротна, тимчасова, постійна, економічна, добровільна, вимушена, легальна, нелегальна, екологічна, політична, етнічна, трудова, човникова, навчальна, туристична тощо. Ця множинність означень стала наслідком

розвитку самої міграції як такої, а також динамічних змін у структурі і напрямках її потоків» [23, с.142–143].

Відомий вчений В. Білоцерківець зазначає, що міжнародна міграція робочої сили (labour force migration) – це переміщення працездатного населення з однієї країни в іншу в межах міжнародного ринку праці на термін більше року, обумовлене характером розвитку продуктивних сил та виробничих відносин, дією економічних законів [24].

У доктрині міжнародного права немає єдиного погляду на термін «міжнародний трудовий мігрант». Так, англійський учений П. Стокер виділяє п'ять основних типів міжнародних трудових мігрантів, з-поміж яких називає: поселенців, контрактних працівників, професіоналів, нелегальних іммігрантів, осіб, які шукають притулок, біженців [25, с. 244].

Нелегальним мігрантом визнається особа, що незаконно перетинає державний кордон країни, тобто особа, що залишає територію однієї держави і здійснює переміщення на територію іншої шляхом самовільного (без відповідного документу або дозволу) перетину державного кордону певної країни [26, с. 296-297] або прибуває до неї на законних підставах (туристом, за запрошенням та ін.) і нелегально працевлаштовується.

Енциклопедія за редакцією Ю. Римаренка дає таке визначення нелегальних мігрантів. Це – особи, які незаконно в'їжджають в якусь країну з наміром оселитися там або після закінчення терміну дії візи продовжують знаходитися в країні, але не мають дозволу на проживання [10].

О. Малиновська звернула увагу на проблемність міграційних процесів у своїй роботі «Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування» зазначила: «...водночас у регіонах масового відпливу мігрантів навіть, в умовах ще не подоланої кризи, спостерігається нестача медичних і педагогічних працівників, будівельників, електрозварювальників, водіїв, фахівців нафтодобування. Найбільше турбує те, що емігрують найактивніші та найпідприємливіші особи, що може створити додаткові труднощі для модернізації країни. Разом з тим повернення мігрантів і гіпотетична реалізація

намірів відкрити власну справу (бралася до уваги лише частка мігрантів, які декларували себе під час опитувань як самозайняті чи підприємці), за розрахунками, зменшила б чисельність безробітних на 10% при найманні ними у середньому 3 працівників і на 14 % – при найманні» [22, с. 9].

О. Пуригіна та С. Сардак у спільному навчальному посібнику «Міжнародна міграція», констатували те, що: «... у сучасному суспільстві загострилися демографічні проблеми, пов'язані з міграцією і природним рухом населення. Міграція є природним, хоча й складним процесом, який важко піддається методам прямого впливу, але вимагає постійної уваги з боку держави, його врахування при розробці державою економічної, соціальної, демографічної, етнокультурної і зовнішньої політики. Значення міжнародних міграцій та необхідність їх регулювання в сучасному світі зростає в умовах побудови відкритого суспільства, поглиблення міжнародного співробітництва, оскільки рух населення, з одного боку, є індикатором рівня суспільних процесів, а з іншого – вагомим фактором їх розвитку» [27, с. 182].

Неможливість знайти роботу за фахом примушує молодих людей або працевлаштовуватися у сферах, де набуті ними знання непотрібні (до 40 % фахівців із вищою освітою працюють не за спеціальністю, отриманою у ВНЗ), або виїжджати в інші регіони України чи за кордон (за оцінками економістів, щорічний відплив молодих спеціалістів за межі держави становить 10-12 %), де більшість мігрантів виконують роботу, що не потребує високої кваліфікації.

О. Малиновська у згаданій праці «Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування» застерегла від проблеми: «...відплив мізків – найвагоміша проблема, що зумовлює погіршення якісних характеристик зайнятих у країні. Хоча підготовка спеціалістів в Україні впродовж років незалежності не лише не скорочувалася, а й зростала, перший Всеукраїнський перепис населення 2001 р. зафіксував погіршення показників рівня освіти молодих поколінь» [22, с.12-13].

Л. Лазебник у посібнику «Міжнародна економіка» зазначив наступне: «...створення умов для нормального функціонування національних ринків праці традиційно виступає одним з важливих завдань держави. основними

цілями державного регулювання міграційних процесів є: визначення порядку виїзду вітчизняних працівників за кордон; визначення порядку в'їзду іноземних працівників на територію країни; визначення положення іммігрантів у країні. Державне регулювання міжнародної міграції трудових ресурсів здійснюється на національному та міжнародному рівнях» [3, с. 91]. На сьогодні не існує єдиної, добре відпрацьованої й загальновизнаної міжнародно-правової бази для врегулювання проблем міжнародної трудової міграції, незважаючи на наявність паспортних та імміграційних законів і значного перебігу роботи МОП щодо встановлення норм трудових відносин. Однак діє чітка тенденція досягнення правового врегулювання кадрового аспекту міжнародних угод.

Варто погодитись, що трудова міграція населення – це особливий, економічного характеру вид міграції, який обумовлений пошуком роботи, як правило, за межами країни постійного місця проживання. Із загальних позицій трудову міграцію визначають як сукупність усіх форм територіального руху населення, пов'язаного з трудовою діяльністю на території іншої держави. Вузьке трактування зводиться до вселення жителів однієї країни на територію іншої, що супроводжується їх подальшим працевлаштуванням. Варто зауважити, що перш за все трудова міграція – це тимчасові поїздки на роботу або тимчасове переміщення з метою працевлаштування.

Отже, для розв'язання проблем трудової міграції в Україні, на наш погляд, необхідно вирішити питання підвищення рівня оплати праці; по-друге розв'язати соціальні питання, пов'язані зі збагаченням змісту роботи, дотриманням умов колективних договорів і угод щодо цього; по-третє, потрібно прийняти трудовий та міграційний кодекси України.

У дослідження поняття трудової міграції значний вклад внесли такі вчені, як: В. Білоцерківець, Р. Колодка, Л. Лазебник, М. Окольські, О. Ровенчак, А. Сові, В. Шелюк.

Питання трудової міграції населення розглядали: Н. Бортник, Я. Волоско, О. Журба, В. Куценко, Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Остапенко, О. Пуригіна, Ю. Римаренко, О. Ровенчак, С. Сардак, К. Шиманська, Б. Юськів та ін.

Досліджуванню питань, які стосувались трудової міграції населення присвячено такі праці: Бортник Н. «Правові механізми регулювання міграційних процесів»; Пуригіної О.Г., Сардака С. Є. «Міжнародна міграція»; О. Малиновської «Міграційна ситуація та міграційна політика в Україні» та «Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування».

Дослідженням нелегальної трудової міграції займалися такі вчені як: М. Гога, В. Колпаков, І. Кресіна, О. Кузьменко, Г. Москаль, В. Олефір, В. Попкова, О. Саїнчин, Г. Серета, К. Соколицька та ін.

Дослідження нелегальної трудової міграції відображено у працях, таких науковців, як: Колпакова В.К., Кузьменка О.В. «Нелегальна міграція: генезис і механізм протидії»; Олефір В., Кондратьєв Я., Римаренко Ю. та ін. «Міжнародно-правові проблеми протидії нелегальній міграції та торгівлі жінками»; Соколицька К.М., Саїнчин О.С. «Незаконна міграція в Європі та правові аспекти її протидії в Україні» та ін.

Розробці проблематики трудової міграції було присвячено також численні статті у журналах, а саме: «Юридичні науки», «Право України», «Форум права», «Економіка України» тощо.

Упродовж останніх років різноманітні аспекти міграційних проблем були предметом низки дисертаційних досліджень, зокрема: Я. Волоско «Адміністративно-правове регулювання трудової міграції в умовах трансформації економіки України»; В. Олефіра «Державна міграційна політика України (організаційно-правовий аспект)» та ін.

Дослідження нелегальної міжнародної міграції дає можливість вважати, що основною причиною є чітко виражений трудовий характер, оскільки головним мотивом виїзду з батьківщини для більшості нелегальних мігрантів є працевлаштування. Більшість опитаних мігрантів серед причин виїзду за межі своєї країни називають передусім відсутність пристойної високооплачуваної роботи.

Відповідно до доповіді Н. Карпачової «Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном», у світі, за різними оцінками, нараховується від

150 до 175 млн. осіб (понад 3% населення світу), які проживають за межами країни свого походження, включаючи близько 12 млн. біженців і шукачів притулку. Кожного року ця цифра збільшується принаймні ще на три мільйони [28, с. 14].

Мабуть, ні для кого не буде дивним дізнатися, що кількість українців, які працюють за кордоном, досить вражаюча. На жаль, сьогодні відсутні конкретні відомості про загальну кількість трудящих-мігрантів з України, але станом на 2003р., на думку Н. Карпачової, реальною є цифра 5 млн. громадян (мінімум), які щороку перебувають за кордоном. Якщо враховувати, що в Україні налічується 28 млн. громадян працездатного віку, то, щонайменше, кожен п'ятий економічно активний українець працює в іншій державі [29, с. 60-68].

Нелегальною міграцією можна вважати проживання на території іншої країни без належного дозволу компетентних державних органів. В. Олефір вважає, що нелегальна міграція є однією з причин зростання злочинності, поширення небезпечних захворювань, розвитку підпільного ринку праці, виникнення напруженості у відносинах між багатьма державами [30, с. 81]. На думку Н. Тиндик, нелегальні іммігранти – люди, які прибули в країну нелегально, мають протерміновані візи або займаються трудовою діяльністю, не маючи на це офіційного дозволу [9, с. 7].

М. Гога вказує на те, що незаконна імміграція є загрозою, що потенційно має так негативні наслідки: поширення нетипових інфекційних захворювань; зміцнення організованих кримінальних угруповань, що спеціалізуються на контрабандному перевезенні людей; збільшення корупційних діянь серед посадових осіб; створення «чорного ринку» фальшивих документів, житла, транспорту та інших послуг [31, с. 83].

В. Колпаков та О. Кузьменко під нелегальною (незаконною) міграцією розуміють «незаконне переміщення через державний кордон, тобто поза пунктами пропуску або з приховуванням від прикордонного та митного контролю, при використанні підроблених документів, візи або без таких, самостійно чи за допомогою третіх осіб, а також проживання на території країни

без належного дозволу компетентних державних органів» [32].

Отже, нелегальна трудова міграція – це в'їзд, перебування та виїзд з території іншої держави, що супроводжується порушенням норм загального та спеціального (імміграційного) законодавства конкретної держави. Відповідно, на нашу думку, нелегальні трудові мігранти – це особи, котрі в'їжджають в інші держави, або перебувають на їхній території свідомо з порушенням норм законодавства цих держав.

Великий інтерес у контексті даної проблематики становлять дослідження, що проводяться ООН і публікуються в серії *International Migration Papers*; Міжнародною організацією з міграції (МОМ); Міжнародною організацією праці (МОП); інститутом праці ФРН (IZA); Сесекським центром дослідження міграції; Центром прикладних досліджень країн Південної Азії (CASAS); організацією «Політика у сфері міжнародної міграції» (IMP) та ін.

Отже, проведений аналіз у сфері трудової міграції дозволяє стверджувати про те, що міграційні процеси роблять істотний вплив на різні сторони суспільного життя, явища, що безперервно відбуваються в політиці та економіці, ідеології, релігії, культурі, моральності тощо. Слід зазначити, що Україна зацікавлена виробити таку політику у сфері міграційних правовідносин, яка була б спрямована на ефективне, з максимальним використанням переваг, що надаються трудовою міграцією, вирішення першочергових завдань для суспільства.

1.2 Методологічні підходи до вивчення детермінант трудової міграції

Сьогодні значна кількість праць присвячена саме проблемам загальної методології. Методика дослідження – це система правил використання методів, прийомів та способів для проведення будь-якого дослідження.

У дисертаційному дослідженні, присвяченому проблемам трудової міграції, ми взяли за основу положення діалектичного методу наукового пізнання. Застосування діалектичного методу створило можливості

забезпечення об'єктивного та повного наукового пізнання проблем трудової міграції у їхньому взаємозв'язку та взаємообумовленості, що сприяло з'ясуванню як позитивних, так і негативних аспектів міграційних процесів у сфері трудової зайнятості населення.

Використання діалектичного методу пізнання створило умови для отримання достовірних і обґрунтованих результатів, що пов'язані з характеристикою сутності трудової міграції. Слушною з цього приводу є думка М. Костицького про те, що категорії діалектики мають винятковий пізнавальний потенціал та виступають логічними формами мислення, в них відображені загальні властивості, відношення і зв'язки, які існують в об'єктивній реальності, бо без понять і категорій пізнання дійсності було б неможливе [33, с. 13].

Урахування категорій діалектики з метою пізнання сутності трудової міграції сприяло відображенню положень, що пов'язані з категоріальним апаратом трудової міграції, адміністративно-правовим механізмом регулювання трудової міграції, її глобальним змістом та детермінантами, які негативно впливають на розвиток міграційних процесів в Україні.

Систематизація, аналіз та пояснення результатів наукового пошуку теоретичних напрацювань, нормативно-правових актів, практики діяльності органів державної влади і управління відбувалося на основі використання універсального, філософськи обґрунтованого діалектичного методу. У розвитку методології в якості науки внесок належить Ф. Бекону, якому належить, зокрема, обґрунтування методу індукції. Р. Декарт, Б. Спіноза, Г.В. Лейбніц розвивали дедуктивний метод. І. Кант висунув ідею «трансцендентальної методології», завдання якої полягає у відкритті формальних умов «чистого розуму», завдяки чому, на його думку, тільки й можлива наука. Значний внесок у дослідження проблем методології зробив Г. Гегель, який, щоправда, на ідеалістичній основі розкрив значущість діалектики як філософського методу дослідження істини та як науки методології. Проблеми методології науки набувають особливої актуальності у зв'язку із сучасним станом розвитку в

умовах науково-технічної революції, характерною рисою якого є ускладнення зв'язку між досвідною основою пізнання й теорією узагальнення.

Завданням методології було і є дослідження пізнавальної діяльності, що здійснюється у різних галузях науки, виявляє загальні закономірності функціонування й розвитку наукового мислення, розробляє загальнонаукові методи пізнання. Вважалося, що методологія досягла своєї вершини у формі марксистської (діалектико-матеріалістичної) методології. В ній порушувалась і вирішувалась вся сукупність логіко-гносеологічних та інших проблем. Та час показав, що претендувати на абсолютну істину вона не може, хоча й значна частина її положень «працює» до тепер.

М. Козюбра, Б. Юдін висловлюють точку зору, що методологія сучасної науки є складною, багатоплановою, вона реагує на потреби науки, вказує на її основні «точки зростання» і закономірності, які це зумовлюють [34, с. 5; 35, с. 57-59].

Як зазначає В. Шейко, методологічною основою наукового дослідження слід вважати основне, вихідне положення, на якому ґрунтується таке дослідження, а методологія у свою чергу окреслює загальну стратегію принципів пізнання особливостей явищ, процесів, сфер діяльності [36, с. 57-58].

А. Огурцов, характеризуючи дисциплінарну структуру науки, дійшов висновку, що дослідження процесів виникнення і становлення тих чи інших форм (об'єктів) передбачає реконструкцію наукового, емпіричного матеріалу з метою здійснення його відбору, класифікації, інтерпретації [37, с. 7].

Зауважимо, що трудова міграція населення належить до числа складних системних об'єктів дослідження. Їхня складність, багатоаспектність і соціальний характер передбачають необхідність комплексного, всебічного вивчення. У дослідницькій стратегії основним є комплексний підхід, котрий, ґрунтується на таких методологічних принципах: формулювання загальної теоретичної концепції; розроблення наскрізних понять і категорій, що забезпечують єдність підходу до об'єкта дослідження.

В юридичній науці методологія сутності трудової міграції не може

опиратися лише на філософію, соціологію, політологію та інші суспільні науки, оскільки виникнення, становлення, розвиток міграції відбувається в суспільстві, а пошук їхньої сутності потребує виходу за межі правотворчої сили держави, джерел права та ін.

Варто зазначити, що методологія наукового пізнання становить одну зі складових філософської науки. В рамках самої методології вчені розрізняють, по-перше, методи аналізу наявного наукового знання і, по-друге, методи отримання нових знань, які називають методами наукового дослідження. Саме ці методи становлять найбільший інтерес для подальших наукових досліджень [38, с. 3-4].

Також необхідно зауважити, що саме поняття «методологія» (від грец. μέθοδος – правильний, вірний шлях, шлях дослідження) неоднозначно потрактоване в сучасній науці.

У широкому розумінні слова методологія – це теорія людської діяльності, «це діяльність пізнання, мислення або, якщо говорити точніше, вся діяльність людства, включаючи сюди не лише власне пізнання, але й виробництво. Можна сказати, що методологія ... є теорія людської діяльності» [39, с. 6]. У вузькому розумінні слова під методологією розуміють сукупність методів, прийомів, процедур наукового дослідження [40, с. 5-6]. Саме таке ставлення до методології переважає, наприклад, у зарубіжній (американській і взагалі англійській) науковій літературі.

Проблеми методології досить вагомі, тому саме вони часто в наукових джерелах тлумачиться по-різному. У вітчизняній науковій традиції методологію розглядають як: 1) вчення про науковий метод пізнання та перетворення світу; його філософська, теоретична основа; 2) сукупність методів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання [41, с. 664]. Найчастіше методологію тлумачать як теорію методів дослідження, створення концепцій, як систему знань про теорію науки або систему методів дослідження. Методику розуміють як сукупність прийомів дослідження, включаючи техніку і різноманітні операції з

фактичним матеріалом [42–44].

Необхідно вказати, що будь-яка методологія полягає в тому, щоб чітко визначити такі методи дослідження соціальних явищ, які, по-перше, відповідають самому об'єкту дослідження, тобто адекватні природі самого досліджуваного явища, а, по-друге, дають теоретичне уявлення про систему методів дослідження конкретного явища, що треба сприймати як теорію, звернену до практики дослідження. Отже, методологію не можна розглядати тільки як науково-дослідницький інструментарій. Методологія – це, перш за все, теоретичне уявлення про саме явище й про можливості його вивчення з метою практичного вдосконалення, без чого ніяке практичне вдосконалення соціальної практики не може існувати, а реформування буде менш ефективним.

Варто зазначити, що методологія виконує такі функції:

- визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища;
- спрямовує, передбачає особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета;
- забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;
- допомагає введенню нової інформації до фонду теорії науки;
- забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці;
- створює систему наукової інформації, що ґрунтується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання [45].

Під методологічною основою дослідження розуміється основне, вихідне положення, на якому ґрунтується наукове дослідження. Методологічні основи даної науки завжди існують поза цією наукою, за її межами і не виводяться із самого дослідження [36, с. 57].

Методологія – вчення про систему наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності, що має чотирирівневу структуру. Сьогодні розрізняють фундаментальні, загальнонаукові принципи, які становлять власне

методологію, конкретнонаукові принципи, що лежать в основі наукової галузі, і систему конкретних методів, що застосовуються для вирішення спеціальних завдань дослідження.

Варто зазначити, що фундаментальна методологія є вищим рівнем методології науки, що визначає загальну стратегію принципів пізнання особливостей явищ, процесів, сфер діяльності.

Необхідно зазначити деякі принципи наукового пізнання, котрі, на нашу думку, є суттєвими чинниками для кращого розуміння адміністративно-правового аспекту регулювання міграційних процесів.

Фундаментальні принципи ґрунтуються на узагальнюючих, філософських положеннях, що відображають найсуттєвіші властивості об'єктивної дійсності та свідомості з урахуванням досвіду, що набувається в процесі пізнавальної діяльності людини. До них, зокрема, належить принцип діалектики, що відображає взаємозумовлений і суперечливий розвиток явищ дійсності.

Діалектика як метод пізнання природи, суспільства і мислення, розглянута в єдності з логікою і теорією пізнання, є фундаментальним науковим принципом дослідження багатопланової та суперечливої дійсності в усіх її проявах. Діалектичний підхід дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, процеси диференціації та інтеграції, постійну суперечливість між сутністю і явищем, змістом і формою, дотримати об'єктивність при оцінюванні дійсності. Досвід і факти виступають джерелом, основою пізнання дійсності, а практика – критерієм істинності теорії. Діалектика як фундаментальний принцип і метод пізнання має величезну пояснювальну силу. Однак вона не підмінює конкретнонаукових методів, пов'язаних зі специфікою досліджуваної сфери. Діалектика виявляється в них і реалізується через них відповідно до вимог спадкоємності та непротиріччя в методології [36, с. 58].

Існує принцип універсальності законів всесвіту (універсальний еволюціонізм, що функціонує згідно з поглядами Н. Моїсеєва) [45]. Розвиток науки в цілому характеризується єдністю протилежних тенденцій –

диференціації та інтеграції наукових знань. Провідними на сучасному етапі є інтеграційні процеси. Те, що складається в процесі інтеграції наукових дисциплін і напрямів, «інфранаука» (Н. Моїсєєв [45]), або «мега-наука» (Б. Кузнецов [46]), ґрунтується на необхідності об'єднання досліджень неживої і живої природи і суспільства, вивчення їх з погляду універсальних законів всесвіту. Основні закономірності соціального буття (включаючи девіантність як соціальний феномен) подаються як інобуття загальних закономірностей саморуху (самоорганізації) матерії, світу, всесвіту, як модифікація, подальший розвиток їх фундаментальних властивостей (Е. Маркарян [47, с. 135–154], Е. Нерсесова [48]). Для міграційних процесів цей принцип означає необхідність поглянути на них із більш широких позицій, переборюючи антропоцентризм і аксіологізм (ціннісний підхід щодо предмета дослідження).

Загальнонаукова методологія використовується в усіх або в переважній більшості наук, оскільки будь-яке наукове відкриття має не лише предметний, але й методологічний зміст, спричиняє критичний перегляд прийнятого досі понятійного апарату, чинників, передумов і підходів щодо інтерпретації матеріалу, що вивчається [36].

Придатним для нашого аналізу є і принцип універсальності загальнонаукових методів пізнання дійсності. З уваги на принцип універсальності законів всесвіту можна припустити універсальність загальнонаукових методів пізнання дійсності, включаючи міграційні процеси.

Це означає можливість застосовувати при дослідженні міграційних процесів, зокрема адміністративно-правового механізму регулювання міграції, не лише системного, історичного, термінологічного, функціонального, когнітивного аналізу, моделювання тощо, але й синергетики, теорії хаосу, теорії катастроф та інших сучасних загальнонаукових концепцій.

Не можемо оминати принцип відносності знань (релятивізм), пам'ятаючи, що будь-яке знання про будь-який предмет дійсності відносне, неповне, невичерпне.

Не можна досягти повного і кінцевого знання про досліджуваний об'єкт.

Це пов'язано, насамперед, із тим, що всі об'єкти дійсності зазнають постійних видозмін. І «фактично не існує ні пропозицій, ні слів зі значенням, котрі були б незалежні від обставин проголошення». Відомий учений К. Поппер з цього приводу зазначав, що «...наукові результати «відносні» ... лише остільки, оскільки вони є результатами відповідної стадії наукового розвитку і підлягають зміні в ході наукового прогресу» [49].

На багаторівневий характер методології звертав увагу і М. Козюбра, «аналізуючи філософську методологію як методологію вищого рівня узагальнення, що становить світоглядну основу всієї наукової діяльності та конкретні (спеціальні, приватні) рівні методологічного осмислення даних науки та практики, що являє собою систему дослідницьких принципів та методів спеціальних наук, а також вчення про цю систему» [34].

Такий підхід щодо розуміння методології загалом є конструктивним, тому що дає змогу сформуванню цілісного уявлення про методологію дослідження. Слід зазначити, що серед усієї сукупності методологічного інструментарію є суто юридичний інструментарій, водночас юридична наука використовує для аналізу різних об'єктів правової дійсності способи, прийоми, процедури дослідження, притаманні іншим наукам.

На думку Т. Радька, «методологія – це спеціальний розділ теорії пізнання; який являє собою логічне обґрунтування історичного шляху, засобів, прийомів науково-дослідницької діяльності в різних сферах. Зміст методології потрібно характеризувати через конкретно-історичний аналіз розвитку наукової проблематики, понятійних систем, засобів тощо в різних галузях науки» [50].

Дещо іншу позицію щодо розуміння методології займає С. Комаров, який вважає, що «методологія – це теоретичне обґрунтування використаних у науці методів пізнання навколишньої дійсності, вчення про наукові методи пізнання. Метод вчений розглядає як внутрішньо організовану систему загальнофілософських, загальнонаукових та приватно-наукових принципів, прийомів, засобів пізнання державно-правової надбудови. Це дає йому можливість підкреслити, що методологія – це застосування зумовленої

матеріалістичною діалектикою сукупності певних теоретичних принципів, логічних прийомів та спеціальних способів дослідження державно-правових явищ» [51].

Як зазначає П. Рабінович, «сучасна методологія характеризується переходом від колись уніфікованої, єдино дозволеної «одержавленої» методології до розмаїття методологічних засад. Процес роздержавлення методології – це плідний процес, який збагачує, демократизує пошук істини, вивільняє та стимулює дослідницьку енергію, дозволяє більш повно і всебічно досягнути предмет дослідження» [52].

Слово «теорія» у перекладі з грецької означає розглядаю, досліджую. У філософській літературі під теорією в широкому сенсі розуміють комплекс поглядів, уявлень, ідей, спрямованих на тлумачення, пояснення будь-яких явищ, у більш вузькому розумінні – це вища, найбільш розвинута форма організації наукового знання, яка дає цілісне уявлення щодо закономірностей та суттєвих зв'язків певної сфери дійсності – об'єкта даної теорії [53].

Вказану точку зору поділяє і О. Тихомиров, підкреслюючи, що «структурно теорія є внутрішньо диференційованою і водночас цілісною системою знань, яку характеризує логічна залежність одних елементів від інших, можливість виведення змісту теорії з певної сукупності тверджень та понять за певними логіко-методологічними принципами та правилами» [54].

Міграційна теорія – це теорія запозичень, термін «бродячих сюжетів» теорія, що пояснює схожість фольклору у різних народів поширенням – міграцією, – поетичних творів міграції та отримала загальне визнання в епоху зміцнення світових культурних зв'язків [55].

Методи вивчення трудової міграції – це сукупність спеціальних прийомів дослідження міграційних процесів. Важливим методом наукового пізнання, що застосовуються при дослідженні трудової міграції є статистичний.

Як зазначає М. Кельман, «застосування юридично-статистичного методу допустиме при дотриманні певних умов, а саме: досліджуваний статистичний матеріал повинен піддаватися перевірці не тільки щодо достовірності та

істинності, але й щодо самого джерела отримання матеріалу» [56].

Дослідження статистичного методу трудової міграції полягає у безпосередній реєстрації кожного окремого випадку пересування в місцях вибуття та прибуття трудових мігрантів. Тобто визначається кількість прибулих та вибулих трудових мігрантів за певний період часу, їхній склад, а також напрям міграційного руху. Статистичний метод передбачає різні підходи щодо підрахунку тих чи інших показників, наприклад, метод реєстрації місця проживання кожної особи при проведенні перепису населення, опосередкований метод, метод вибіркового статистичного дослідження тощо. Це дає змогу розрахувати сальдо міграції за відповідний період, отримати результати про сезонну, маятникову міграцію тощо.

У 2017 році кількість прибулих мігрантів в Італію вже перевищила 171 тис., перевищивши рекорд 2014 року, коли в країну приїхало близько 170,1 тис. осіб. Більшість з них прибули в Італію з африканських країн: близько 36 тисяч – з Нігерії, близько 20 тисяч – з Еритреї та близько 12 тисяч – з Гвінеї [57].

На думку Л. Рибаківського «для поглибленого дослідження міграції застосовується математична статистика (дисперсний і кореляційний аналіз, теорія вибірки, розрахунок динамічних рядів і відносних величин тощо), теорія ігор, моделювання, системний аналіз тощо» [58, с. 229–230].

Як зазначає Р. Шевчук, «сучасний метод наукового дослідження, удосконалений індуктивними та дедуктивними засобами, може бути застосований для дослідження фактичного матеріалу шляхом індуктивного висунення певних гіпотез (зокрема формування дефініцій понять, здійснення певних теоретичних узагальнень), та перевіркою їхньої істинності дедуктивним обґрунтуванням та доведенням. Такі індуктивно виявлені та дедуктивно обґрунтовані теоретичні положення (сталі зв'язки, відношення та властивості правових явищ) можна використати для пояснення та прогнозування нових фактів, як нового підґрунтя для наступного теоретичного узагальнення, його обґрунтування та доведення» [59, с. 29–30].

Важливим у вивченні трудової міграції є застосування історико-правового методу наукового пізнання.

Д. Керімов вважає, що: «будь-які явища чи процеси, у тому числі правові, беруть свій початок у минулому, яке через відображення у сучасності спрямовується у майбутнє, тому їхнє наукове дослідження не може обмежуватися лише їхнім сучасним станом, оскільки може бути втрачений причиново-наслідковий зв'язок в історичному розвитку права» [60, с. 110].

За допомогою історико-правового методу наукового дослідження можна проаналізувати трудову міграцію в контексті її розвитку. Саме застосування історичного методу у науковому дослідженні створює передумови для встановлення походження трудової міграції, а також дає змогу проаналізувати становлення та розвиток міграції.

Для того, щоб розглянути трудову міграцію, необхідно враховувати єдність історичного та логічного методів. Використання лише історичного методу для дослідження будь-яких юридичних явищ не дає змогу у повному обсязі з'ясувати сутність явища, а отже, вести мову про коректність дослідження не можна, про що зауважує М. Кельман [56, с. 330].

Як зауважує Д. Керімов, «застосування логічного методу у дослідженні правових систем не може полягати лише у звичайному інтелектуальному філософуванні, адже логіка не обмежується сферою абстракції, вона потребує постійної дотичності з дійсністю» [60, с. 125]. Застосування ж історичного методу у дослідженнях процесу виникнення та розвитку різних правових явищ, які перебувають на певному шаблі історії, в умовах певного місця та часу, неможливе без попереднього уявлення про його сутність.

Саме тому у юридичній науці, як зазначають теоретики права, використовується переважно логічний метод, але «з глибоким засвоєнням історичного матеріалу», а застосування історичного та логічного методів ґрунтується на принципі єдності діалектики, теорії пізнання та логіки [61, с. 36–38].

Варто погодитися з думкою В. Ряшка, «логічний – послідовний,

заснований на законах логіки, правильний. Метод – прийом дослідження, спосіб досягнення мети» [62]. Логічний метод дає нам змогу дослідити питання послідовності трудової міграції населення в Україні, окреслити закономірні особливості та ознаки трудової міграції, виокремити основні поступально сформовані принципи міграції. А за допомогою логіко-семантичного підходу буде реалізоване вдосконалення понятійного апарату дослідження, а саме – виокремлення на основі логічних дефініцій поняття трудової міграції.

Соціально-правові дослідження передбачають застосування таких методів, як соціологічне спостереження, опитування, анкетування та ін. Для вивчення соціальної думки у галузі трудової міграції населення в Україні ми використали анкетування, яке є одним із універсальних методів збору інформації щодо ефективності функціонування досліджуваного питання.

У результаті проведеного дослідження з'ясувалося, що респонденти демонструють значну дотичність до міграції, зокрема, 60,6% респондентів були за кордоном та 39,4% не залишали своєї країни.

Переважно респонденти їздили за кордон з метою відпочинку, а саме – 35,7% опитаних, однак 18,3% зізналися, що мають досвід працевлаштування за кордоном; 13,5% – виїжджали до родичів з трудовим міграційним досвідом та 32,5 % – перетинали кордон через інші причини.

Серед усіх опитаних респондентів бажання поїхати за кордон з метою працевлаштування виявили – 64,9%, а 35,1% – не мають бажання їхати за кордон на роботу.

Значимість використання цього методу полягає в тому, що емпіричні дослідження у сфері трудової міграції створюють її аргументаційну основу і дають можливість перевірити обґрунтованість гіпотез, які висунуті у процесі дисертаційного дослідження.

Важливе місце у дослідженні правових явищ має системність. Аналізуючи поняття «системність», необхідно підкреслити його значимість та необхідність у наукових дослідженнях. Методологічне значення категорії «система» у формуванні трудової міграції залежить від того, яким чином

підходити до аналізу системності цієї проблеми. Щоб зрозуміти, вивчити структуру, зв'язки, закономірності будь-якого явища, слід використати можливості системи, яка при цьому набуває якостей категорії частини і цілого. Ми спираємося на теорію С. Гусарева, О. Тихомирова, які визначають основні положення цього підходу, а саме:

- державно-правові явища мають цілісний характер, що й обумовлює наявність у них властивостей, які не зводяться до суми властивостей їх частин;

- елементи будь-якого державно-правового явища, які є системою, взаємопов'язані між собою, так само як і кожне явище з множиною інших систем, причому інтерпретація властивостей, елементів чи систем від властивостей системного цілого, частиною якого вони є;

- будь-яке державно-правове явище має динамічну природу, тобто йому властиві процеси виникнення, становлення, розвитку, зміни та припинення існування;

- функціонування та розвиток цих явищ здійснюється в результаті взаємодії з зовнішнім середовищем при домінуванні внутрішніх закономірностей над зовнішніми чинниками та закономірностями [63, с. 78-79].

Однак при цьому обґрунтуванні будемо спиратися на ідеї про те, що системний підхід – це такий аспект дослідження, що передбачає аналіз об'єкта як складного, багатогранного, різноякісного явища, який складається з елементів, зв'язки між якими утворюють відносно незмінну структуру і забезпечують його цілісність. Водночас для системного підходу характерною є певна суперечливість, з одного боку, зрозуміти ціле можна проаналізувавши його складові, а останні – з погляду цілого, а з другого – неможливо зрозуміти ціле достатньою мірою навіть за допомогою найдосконалішого аналізу частин та їх взаємодії. Розв'язання цього парадоксу – необхідність аналізу частини як самостійної одиниці, тобто як інтегративної частини цілого і обов'язково у контексті аналізу самого цілого [64].

Скористаємося для аналізу системності такими даними, які створюють цілісну картину причинно-наслідкових ознак міграції. Основними причинами

можливої еміграції в грудні 2016-го українці назвали пропозицію прибуткової роботи – 28% і збройний конфлікт – 27%. Далі йдуть економічні проблеми в країні – 19% і сімейні обставини – 18%. Замикають список згадуваних причин можливої еміграції відсутність умов для самореалізації – 9% і політична нестабільність – 7%. Третина українців – 29% заявили, що ніякі обставини не змусять назавжди покинути країну [65].

Відповідно до нашого опитування, частка респондентів, які виявляють бажання мігрувати тимчасово, становить 58,4%; 16,2 % – опитаних погодились би поїхати за кордон на сезонні роботи; 25,4% – опитаних однозначно бачить своє майбутнє за кордоном.

Отже, системний підхід до наукового дослідження трудової міграції передбачає перш за все її вивчення. Дослідження проблем визначення трудової міграції через призму системного підходу в аналізі об'єктивності та суб'єктивності причин їх виникнення, на нашу думку, має сутнісні критеріальні переваги у вирішенні проблемних питань, пов'язаних з трудовою міграцією.

Досить важливим у сучасному науковому дослідженні, на нашу думку, є застосування порівняльно-правового методу, як важливого способу вивчення правових явищ. Порівняння широко застосовується у правовій науці, адже як зауважує В. Сирих, порівняльний метод наукового дослідження неминуче є передумовою стадії формування і конкретизації правових понять, категорій – перш ніж дослідити найважливіше, сутнісне, необхідне, те, що становить зміст поняття, треба виявити те, що в цьому понятті є загальним та сталим [66, с. 407].

Застосування порівняльно-правового методу дало змогу проаналізувати та виокремити основні критерії визначення та особливості трудової міграції населення в Україні.

Відповідно до даних Державної служби статистики, в 2013 р. в Україну в'їхало 24,6 млн. людей, в 2014 р. – їхня кількість зменшилась до 12,9 млн., а в 2015 р. – до 12,4 млн. У 2016 р. – 13,6 млн. осіб з Молдови, Білорусії, Росії, Угорщини та Польщі. У 2017 році в Україну в'їхало майже 1,4 млн. росіян, а до Росії їздили 5,7 млн. українців [67].

У Міграційній службі нарахували 38 тисяч українців, які офіційно оформили виїзд з України за кордон з початку 2014 року по червень 2017 року.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо констатувати, що розглянуті методологія історичного розвитку та формування принципів, ознак визначення трудової міграції не є принципово відмінними і відокремленими від загальнонаукових методів наукового дослідження. Втім, методологічну основу дисертаційного дослідження становлять: метод системності та порівняльно-правовий метод наукового дослідження, історичний, історико-правовий, логічний, соціологічний, статистичний, діалектичний методи, за допомогою яких обґрунтовано наступне: історичні аспекти трудової міграції; трудову міграцію через призму системного підходу; позитивні та негативні аспекти міграційних процесів у сфері трудової зайнятості населення; порівняльно-правовий аналіз трудової міграції населення в Україні; статистичні показники трудової міграції; соціологічне спостереження трудової міграції.

Висновки до розділу 1

Підсумовуючи проведений у першому розділі аналіз наукознавчих підходів до дослідження теоретико-методологічних аспектів трудової міграції населення в Україні можемо зробити декілька висновків.

Трудова міграція є дуже поширеним явищем у світі та має давню історію. Починаючи з XIX століття, відбулося значне посилення трудової міграції населення. Переміщення великої кількості населення завжди відіграло велику роль у суспільному розвитку. За кілька тисячоліть до нової ери величезні маси людей пересувалися з регіону в регіон. Причини міграції можуть бути різні: економічні, національні, релігійні, політичні, екологічні, військові та інші. Особливе місце серед причин і мотивів міграції населення посідає якість навколишнього середовища, стихійні лиха, низький рівень економічного розвитку життя, галузева структура народного господарства, наявність розгалуженої транспортної мережі, розвиток соціальної інфраструктури

(можливості отримання освіти, культури, підвищення матеріального добробуту тощо).

Можемо констатувати, що методологія історичного розвитку та формування принципів, ознак визначення трудової міграції не є принципово відмінними і відокремленими від загальнонаукових методів наукового дослідження. Втім, методологічну основу дисертаційного дослідження становлять: метод системності та порівняльно-правовий метод наукового дослідження, історичний, історико-правовий, логічний, соціологічний, статистичний, діалектичний методи, за допомогою яких обґрунтовано наступне: історичні аспекти трудової міграції; трудову міграцію через призму системного підходу; позитивні та негативні аспекти міграційних процесів у сфері трудової зайнятості населення; порівняльно-правовий аналіз трудової міграції населення в Україні; статистичні показники трудової міграції; соціологічне спостереження трудової міграції.

Адміністративно-правовий механізм регулювання трудової міграції населення – це сукупність норм, що регулюють трудові відносини у процесі діяльності суб'єктів міграції, які спрямовані на реалізацію повноважень між учасниками цих відносин, у випадку порушення яких застосовуються заходи державного впливу. Структура адміністративно-правового механізму трудової міграції – це універсальна ознака, що складається із сукупності елементів, які взаємообумовлені та взаємозалежні.

Важливими елементами адміністративно-правового механізму трудової міграції населення виступають: правовідносини у сфері міграції, що регламентуються правовими нормами і забезпечують їхньою взаємодію з відповідними суб'єктами міграції; норми права, які визначають права та обов'язки суб'єктів трудової міграції; нормативно-правові акти, які регламентують різноманітні сторони міграційних процесів і формують комплексне міграційне законодавство; державні органи, що покликані регулювати міграційні потоки, які виникають в державі у процесі трудової діяльності, створюючи належні умови для реалізації міграційного права;

адміністративна відповідальність, як складова адміністративного примусу, що застосовується до суб'єктів міграційних процесів за умови порушення ними чинного законодавства України; боротьба з незаконною трудовою міграцією та контрабандою робочої сили.

Міграція населення залишається однією з основних проблем кожної держави. Головною причиною міграції населення є поганий економічний стан країни, у зв'язку з чим падає його соціальний захист. Але, з іншого боку, це вигідно для держав, в яких хороше економічне становище, і куди населення прибуває великими потоками, а це значить, що прибуває нова робоча сила з певною освітою та професійними навичками. Глобалізація – це доволі складне явище, яке охоплює різні сфери розвитку світового господарства. Процеси глобалізації свідчать про взаємозалежність громадян і держав у сучасному світі, незважаючи на їхнє просторове розміщення чи рівень політичного, економічного і культурного розвитку. Глобалізаційний процес є суперечливим, оскільки, з одного боку, відкриває нові можливості економічного та духовного розвитку, призводить до поглиблення господарських зв'язків і співробітництва між країнами, залучення народів до великих досягнень, вироблених людством, а з іншого, – загострює наявні та розкриває нові проблеми і суперечності, що призводять до певних негативних наслідків.

Сучасній трудовій міграції властиві, порівняно з великим переселенням народів у минулому, відносно менші розміри, але, враховуючи їхню високу територіальну концентрацію й специфіку використання працівників-мігрантів, вони відіграють досить суттєву роль у системі міжнародних економічних відносин, стаючи засобом міждержавного перерозподілу робочої сили в межах всесвітнього господарства.

Міжнародні міграційні процеси потребують регулювання з боку держав, що беруть участь в обміні трудовими ресурсами. Контролю і регулюванню підлягають соціальний, віковий та професійний склад мігрантів, рівень в'їзду та виїзду працюючих мігрантів. Функції міждержавного та внутрішньодержавного розподілу робочої сили, регулювання обсягу та структури міграційних потоків

дедалі більшою мірою виконують міністерства праці, внутрішніх та закордонних справ, а також спеціально створені державні та міждержавні органи. Згідно з прийнятою в міжнародних відносинах практикою країни, які обмінюються робочою силою, визнають пріоритет норм міжнародного права над національним законодавством.

РОЗДІЛ 2

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕТЕРМІНАНТ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1 Загальна характеристика детермінант трудової міграції населення в Україні

За часів державної незалежності України зазнали суттєвих змін та набули нового значення характер, обсяги, склад та спрямованість міграційних потоків. Це викликано не лише демократизацією суспільного життя, спрощеністю процедур виїзду за кордон та зміни місця проживання, але й економічною кризою та падінням життєвого рівня населення України.

Трудових мігрантів можна віднести до мігрантів, які перетинають внутрішні та міжнародні кордони у пошуках роботи або з метою придбання чи продажу невеликих партій товару.

З метою визначення поняття «працюючий мігрант» необхідно звернути увагу на такі його головні складові, а саме на категорії «працюючий» та «мігрант». Слід зазначити, що під поняттям «працюючий» необхідно розуміти учасника трудових відносин, який виступає суб'єктом трудового права та наділяється відповідним правовим статусом. Працюючий – це така людина, котра займається трудовою діяльністю та забезпечує своє життя доходами, котрі отримує від здійснення трудової діяльності.

Працюючий мігрант – це людина, котра переміщується в іншу країну з метою працевлаштування на роботу до іноземної фізичної або юридичної особи [68].

Згідно Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» трудовий мігрант – громадянин України, який здійснював, здійснює або здійснюватиме оплачувану діяльність у державі перебування, не заборонену законодавством цієї держави [16].

Відповідно до Міжнародної організації праці виділяють деякі основні категорій мігрантів.

Сезонні робітники – мігранти – люди, що працюють у державі, яка не є їх власною державою, протягом певної частини року, тому що робота, яку вони виконують, залежить від сезонних умов.

Трудящі-мігранти, пов'язані з реалізацією проекту – працюючі мігранти, допущені в державу працевлаштування на певний період для роботи виключно за певним проектом.

Трудящі-мігранти, які працюють за контрактом, що встановлює обмеження стосовно терміну зайнятості та типу роботи, виконуваної мігрантом.

Тимчасові трудящі-мігранти – люди, допущені в країну, яка не є їх власною країною, для виконання протягом обмеженого терміну певної професійної діяльності. Вони можуть змінювати роботодавців та відновлювати дозвіл на роботу без необхідності виїзду з країни працевлаштування.

Трудящі-мігранти, що влаштувалися – працюючі мігранти, яким після перебування в країні працевлаштування протягом декількох років надається дозвіл на проживання в цій країні з невизначеним строком та дозвіл на роботу без особливих обмежень. Працюючим мігрантам, що влаштувалися, не потрібно виїжджати з країни працевлаштування, коли у них немає роботи, і їм зазвичай надається право возз'єднання з членами сім'ї при виконанні деяких умов, що стосуються забезпеченості роботою та житлом.

Висококваліфіковані трудящі-мігранти – це працюючі мігранти, яким завдяки їх кваліфікації надається режим сприяння при допуску в країну, яка не є їх власною країною, а отже, на них поширюється менше обмежень щодо термінів перебування, зміни місця роботи та возз'єднання сім'ї [69; 68].

Висококваліфіковані працюючі мігранти займають досить важливу позицію у більшості країн світу. Так, навіть ті іноземні країни, які не мають намір залучати до праці працюючих мігрантів, не відмовляють у прийнятті та працевлаштуванні висококваліфікованих працівників, адже їх кількість у багатьох країнах світу є обмеженою. Висококваліфіковані працівники

отримують значно більше привілеїв та можливостей у працевлаштуванні й наданні місця проживання, ніж працівники з низьким рівнем кваліфікації.

Слід зазначити, що недоліком наведеної класифікації можна вважати відсутність у ній незначних, але наявних таких категорій трудових мігрантів, як: дипломатичних працівників, співробітників посольств, місій та консульств, працівників міжнародних організацій, військовослужбовців та радників.

Н. Карпачова пропонує власну класифікацію усіх громадян України, які перебувають на території інших країн з метою працевлаштування, залежно від їхнього правового статусу: особи, які мають дозвіл на постійне проживання на території іноземної держави, що одночасно дає право і на безстрокове працевлаштування; особи, які мають тимчасовий дозвіл на перебування і на працевлаштування; особи, які на законних підставах тимчасово перебувають на території іноземної держави (на лікуванні, навчанні, з туристичними або приватними цілями) і нелегально працюють; особи, які перебувають на території іноземної держави нелегально і нелегально працюють [28].

Відповідно до Конвенції Міжнародної організації праці (МОП) № 97 про трудящих-мігрантів термін «трудящий-мігрант» означає «особу, яка мігрує з однієї країни в іншу з наміром отримати роботу інакше, ніж за власний рахунок, і включає всяку особу, що допускається відповідно до закону, як «трудящий-мігрант» [19].

Отже, слід зазначити що, працюючі мігранти належать до категорії тимчасових мігрантів, які мають дозвіл на роботу на певний термін. Деякі з них є сезонними працівниками, які займаються трудовою діяльністю за кордоном досить нетривалий час, в рамках кількох тижнів або місяців, інші – здійснюють трудову поїзку за кордон кожного дня, витрачаючи при цьому невелику кількість часу, адже відстань від їх дому до іноземної країни доволі незначна. Однак слід зазначити, що ця категорія мігрантів має низький рівень соціального захисту. Працюючі мігранти стикаються з особливими труднощами в галузі соціального забезпечення, оскільки права у цій галузі, як правило, пов'язані з періодами зайнятості, внесками або з проживанням у приймаючій країні.

Основними причинами, які спонукають людей до трудової міграції – це є перш за все безробіття, не виплати заробітної плати, її мізерні розміри тощо. Найчастіше мігрантами стають некваліфіковані або низькокваліфіковані робітники. Проте трудовими мігрантами можуть стати і професіонали, які мають дефіцитну професію, вищу освіту та навіть вчені ступені.

Протягом 90-х років ХХ ст. основну масу трудових мігрантів дали посттоталітарні країни, охоплені економічною кризою, катастрофічним спадом життєвого рівня населення, зростанням безробіття тощо. Трудові мігранти поділяються на три великі групи: а) ті, які покидають країну проживання назавжди; б) ті, які працюють в іншій країні тривалий час; в) так звані трудові туристи, які перетинають кордони на короткий час (на кілька днів чи місяців). Як правило, трудові мігранти прямують до розвинутих країн Західної Європи та Північної Америки. Зростання їхньої чисельності породжує безліч політико-правових, соціально-економічних, мовно-культурних та інших проблем і часто призводить до посилення антиімміграційних настроїв серед певної частини населення приймаючих країн, які змушені обмежувати наплив мігрантів та посилювати за ними нагляд і контроль. Уряди багатьох західних країн та міжнародних організацій виступають за створення системи впорядкованої, контрольованої та планової трудової міграції [70].

Сучасні міграційні процеси в усьому світі характеризуються надзвичайною динамічністю, що є закономірним явищем в умовах глобалізації не тільки економічних відносин, але і всіх суспільних і політичних процесів. Для трудових міграційних потоків характерним є постійно зростаючий фактор їхньої значимості, яка не втрачається, а й поступово зростає. Адже такі переваги, які утворює міжнародна міграція, та ризики, які спричиняє, можуть стати визначальними у функціонуванні і розвитку окремих країн та цілих регіонів світу. Тому формування ефективної політики у сфері регулювання міграції має велике значення для будь-якої держави, що включена у світові міграційні процеси. Для України така значимість особлива, оскільки, з одного боку, наша держава посилює вектор своєї євроінтеграції, а з іншого – в силу

історичних, географічних та геополітичних причин залишається вододілом між країнами різних світоглядних систем [71].

Трудова міграція з України протягом періоду незалежності дозволяє констатувати, що структурне безробіття в нашій країні постійно зростає, що становить негатив для нашої країни. За експертними оцінками брак робочої сили у вітчизняній економіці сягає 1,5 – 2 млн. осіб. За більшістю параметрів це негативне явище, особливо для економіки України, оскільки призводить не лише до дефіциту робочої сили, але й погіршує в цілому соціально-економічну, демографічну ситуацію в країні, знижує якість трудового потенціалу. Крім того, якщо до країни відбувається прибуття некваліфікованих трудових мігрантів, то це негативним чином відбивається на системі соціального забезпечення країни, оскільки такі працівники стають чистими бенефіціаріями системи соціального забезпечення за рахунок внесків резидентів країни [72]. У науковій літературі виділяють й позитивні сторони міграції. Так, зовнішня трудова міграція призводить до зменшення рівня безробіття в економіці, збільшення рівня кваліфікації робітників, якщо вони повертаються до рідної країни, також завдяки зовнішній міграції збільшується обсяг грошових переказів. Ці фінансові ресурси впливають не лише на добробут окремої категорії громадян чи родин, до яких вони надходять, а й у цілому на економіку та фінансову систему країни. Адже грошові перекази, крім того, що мають стійку тенденцію до зростання, а тому займають вагомe місце у світовій системі фінансових потоків, є одним з найбільш стабільних джерел фінансових (валютних) надходжень для країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою.

Слід зазначити, що сьогодні спостерігається зменшення сум валютних переказів на територію України. Це означає, що трудові мігранти, які покинули Україну не мають бажання повертатися до неї знову, тому що вони працевлаштовані.

Одним із основних факторів трудової міграції є глобалізація, яка має здебільшого економічні причини. Цей процес характеризується якісними та кількісними параметрами, основними з яких є посилення взаємозв'язку та

взаємозалежності економік різних країн, поглиблення міжнародного розподілу та водночас кооперації праці. Разом з тим, глобалізація негативно впливає на розвиток країн зі слаборозвиненою економікою, низьким соціальним забезпеченням населення, що в певній мірі стосується також України.

А. Філіпенко зазначає, що розвиток глобалізації відбувається у певних формах, однією з яких є міграція робочої сили в межах усього світового господарства [73, с. 24]. При цьому він також підкреслює, і з цією позицією слід погодитися, що одним із важливих стимулів міграції є отримання місця роботи та поліпшення соціальних умов життєдіяльності людини. Таким чином, у результаті поширення глобалізаційних процесів в усьому світі фактично унеможлиблюється реалізація режиму економічної автаркії. Тому незалежно від політичної волі, бажань і прагнень національних лідерів у світовій економічній системі відбувається зростання масштабів трудової міграції населення [74].

Слід розрізняти зовнішню трудову міграцію, тобто зміна місця перебування та працевлаштування окремої особи між різними країнами, і внутрішню трудову міграцію, тобто зміну місця працевлаштування робітників між різними регіонами однієї країни.

У зв'язку з існуванням різних форм трудової міграції слід зазначити, що внутрішня міграція, тобто міграція в межах однієї країни, та зовнішня міграція, хоча й мають ідентичні стимули та економічну природу, проте різняться за формами реалізації та, що найважливіше, за своїми соціально-економічними результатами.

Основна відмінність між ними є абсолютно очевидною і полягає у тому, що потік фінансових ресурсів, який породжується внутрішньою трудовою міграцією, не змінює фінансову базу країни. Внутрішня міграція може призводити до зростання рівня соціально-економічної диференціації між різними регіонами країни, проте на макроекономічному рівні фінансова база країни залишається незмінною. Адже і джерело доходів, і напрями витрат економічних агентів територіально знаходяться в межах однієї країни, а тому макроекономічні пропорції первинного розподілу та перерозподілу

національного доходу залишаються незмінними [75, с. 306].

Слід зазначити, що джерело доходів певної особи знаходиться поза межами країни, з якої він виїхав на роботу. Проте, коли здійснюється грошовий переказ між країнами, напрями використання частини доходу, тобто витрати або заощадження, які мають іноземне джерело походження, будуть знаходитися на батьківщині працівника. Тому зовнішній грошовий переказ змінює фінансову базу як країни тимчасового працевлаштування робітника, так і тієї країни, звідки він прибув. У випадку, коли трудова міграція зростає в масштабах, сумарний ефект зовнішніх грошових переказів змінюється здебільшого прямо пропорційно до кількості мігрантів. Проте на величину переказів впливає не тільки фактор масштабів трудової міграції, а й багато інших чинників. Найважливішими серед них слід зазначити такі: дохід мігранта, дохід родини мігранта, рівень безробіття, відсоткові ставки, валютний курс, величина інфляції [76, с. 73].

Слід зазначити, що важливими економічними детермінантами величини грошових переказів є також, зокрема, такі, як: термін перебування і працевлаштування в іноземній країні, економічний статус професії, соціальний статус працівника, податки, сектор, в якому робітник є працевлаштованим. На фінансові рішення трудового мігранта буде мати важлива обставина – влаштований працівник в офіційному чи в тіньовому секторі економіки. Варто брати до уваги також такий важливий момент, як те, чи планує працівник залишатися в іноземній країні на постійній основі, чи планує з часом повернутися на батьківщину. Від цих намірів будуть залежати не лише споживча поведінка чи схильність до заощаджень, а й обсяги переказів. Зокрема, для тих мігрантів, які планують залишитися в іноземній країні на постійне місце проживання, заощадження є важливим детермінантом асиміляційного процесу на чужині [77].

Таким чином, можна констатувати, що наявні дослідження в науковій літературі з цієї проблематики визначають широкий спектр чинників – детермінантів грошових переказів. Проте не всі вони є значущими саме для

трудової міграції.

Стимули до зовнішньої трудової міграції можуть бути навіть не пов'язаними з причинами, які зумовлюють таке явище, як грошові перекази. Так, зокрема щедрість «країн суспільного добробуту» у вигляді запровадження високих соціальних стандартів для населення є важливим чинником, який приваблює велику кількість іммігрантів, проте низького професійного рівня [78]. Для прикладу, ця стимуляція спостерігається на сьогодні в Німеччині.

Проте однією із основних детермінант, яка зумовлює існування такого явища, як міграція, є істотна диференціація у рівнях середнього доходу на людину між різними країнами. В пошуках якщо не кращого життя, то більшого заробітку відбувається найбільший потік трудових мігрантів від країн з низьким рівнем доходу до країн з високим рівнем, що є важливим економічним детермінантом трудової міграції.

Вагомим чинником трудової міграції як у середині країни, так і поза її межами є рівень безробіття. Адже можливість працевлаштування на високооплачувану роботу досить не велика.

Що стосується українських трудових мігрантів, то, за даними проведених досліджень, зазначається, що «при оцінюванні можливих наслідків світової фінансової кризи для трудових міграцій громадян України слід виходити з характеру зайнятості, зокрема, з особливостей ніші на ринку праці, яку заповнюють наші співвітчизники. Переважною мірою їхні трудові міграції побудовані за стратегією маргінальної ринкової ніші... Що стосується заробітків, то навіть у перші місяці вони помітно перевищують стандарти оплати праці на батьківщині, хоча і значно поступаються таким у країні – реципієнті» [79, с. 68]. Саме ця відмінність дає підстави стверджувати, що фінансова криза навряд чи призведе до скорочення трудової міграції українського населення.

Розвиток міграційних процесів знаходиться під визначальним впливом наявних формальних і неформальних державних, суспільних і комерційних інститутів, правилами, регламентами та традиціями їх функціонування, їх

взаємозв'язком, які обумовлюють характер і параметри середовища перебігу міграційних процесів.

Слід вважати за доцільне використовувати поняття «детермінанта» (від лат. *Determinans* – визначальний). Під детермінантою слід розуміти домінуючий фактор (взаємопов'язану сукупність факторів) [80].

Поняття «детермінанта» та «детермінант» все частіше зустрічаються в публікаціях вітчизняних вчених. Поштовхом є факт прогресуючої глобалізації світової економіки. Тлумачення визначення слова «детермінант» набуває видозмінених трактувань після його застосування у таких сферах, як економіка, юриспруденція та інші. Поняття «детермінант» приймає функцію складової певного сектору та його компонентів. На жаль, національними та зарубіжними науковцями трактування поняття «детермінант» приділено не достатню увагу і слід детальніше розглянути загальні визначення з історичного погляду та сучасного застосування даного терміна.

Поняття терміна «детермінант» набуває різного значення у латинській чи грецькій мовах, при використанні його у сучасних реаліях наукових підходів, вчень, галузей економіки. Слід зосередитись на тому, що «детермінант» – це складова, компонент, визначник, причина, умова. Використовуючи даний термін у диференційованих галузях економіки, він набуває вектору у рамках її функціонування. На думку Жоржа Гурвича, «детермінанта – це універсальний чинник, який стимулює інтегрування окремих реалій суспільної дійсності в соціальні рамки або середовище, які вже існують (щойно виникли, відомі давно, створені штучно); позиціонує зазначені реалії у визначеному місці соціального простору, детермінанта їх наповнює змістом, зумовленим функціональною спрямованістю зазначеного середовища». При цьому перспективність інтегрування факту залежить від адекватного – психологічного, соціологічного, історичного – сприйняття суб'єктом соціального обрамлення, в якому перебігає сам процес, ініційований впливом тієї чи іншої детермінанти [81].

На нашу думку, «детермінанту міграційних мотивів» слід визначити як

домінуючий фактор (взаємопов'язана сукупність факторів), які обумовлюють формування міграційного мотиву та визначають параметри міграційної схильності потенційного мігранта (тривалість і відстань міграції, спосіб життя та працевлаштування в країні призначення, фінансові аспекти заощаджень і грошових переказів).

Детермінанта є параметром: вимірюваним у конкретному вираженні, якщо йдеться про явище чи обставини, які можна відтворити показниками або набором показників; невимірюваним, якщо характеризуються обставини, правила (норми), традиції, звичаї, відносини, які формують загальне середовище перебігу суспільних явищ чи процесів (його оцінка залежить від важливості детермінанти на особистісному рівні та, відповідно, ступеню сприйняття інтенсивності дії фактору або факторів).

Слід вважати за доцільне сформувати шляхом поєднання економічних, соціо-демографічних, політико-безпекових, мовно-етнічних та еколого-природничих факторів з інституційними відповідні групи детермінант формування міграційної мотивації потенційного мігранта, виходячи з описаної вище важливості та доцільності використання інституційного підходу в дослідженні міжнародної міграції.

Економічні фактори враховують численні макроекономічні, фінансові (у т.ч. фіскальні), інфраструктурні фактори (розвиток інфраструктури, розміщення продуктивних сил), а інституційні в даному разі являють собою сукупність формальних інститутів (органів влади), систему норм права та відповідні політики держави, спрямовані на встановлення режимів та умов інвестування, системи оподаткування, управління грошовою масою.

Економічна міграція – це переселення мешканців із соціально-економічних причин, унаслідок погіршення умов життя і праці, які призводять до бідності населення, а також спричиняють масове розшарування в суспільстві, що створює підґрунтя для поляризації та протистояння, конфліктів і суперечностей.

Соціо-демографічні фактори передбачають статево-вікову структуру,

освітню структуру населення, інституційно-інфраструктурні фактори (розвиток системи освіти, охорони здоров'я, соціального страхування) та дієвість відповідних органів влади та інших формальних і неформальних інститутів, а також систему норм права й відповідні політики держави, спрямовані на розвиток освіти та охорони здоров'я, пенсійну політику, політику підтримки незахищених верств населення та недопущення дискримінації.

Політико-безпекові фактори складаються з особливостей чинної системи державного управління, рівня демократизації та зрілості громадянського суспільства, а інституційні в даному випадку представлені сукупністю формальних інститутів (органів влади), системою норм права та наявною системою захисту громадянських прав і свобод. Разом з тим до цієї ж категорії факторів належать ризики воєнних конфліктів, утворення реакційних політичних рухів (тих, які передбачають нетерпимість до окремих верств і категорій населення) [82].

Мовно-етнічні фактори включають численні фактори мовного, етнічного, культурного, релігійного середовища, які сформовані в державі в цілому або в окремих її регіонах. У цьому разі слід також враховувати функціонування як формальних інститутів (державної мовної та культурної політики, релігійних і культурних організацій), так і неформальних (етнічні осередки та неформальні утворення, діаспори, релігійні конфесії, носії мови та культури). Крім того, слід віднести до цієї категорії відповідні норми права та наявну систему захисту від етнічної, расової, мовної та релігійної дискримінації.

Еколого-природничі фактори включають, з одного боку, відносно усталені фактори природно-ресурсного потенціалу (ці фактори в короткостроковій перспективі відносно не залежать від антропогенного впливу), а з іншого, – фактори стану навколишнього природного середовища, що зумовлює якість повітря, доступ до чистої води та екологічно чистих і безпечних продуктів харчування.

Інституційні фактори представлені системою екологічного законодавства, екологічною політикою держави та наявними механізмами захисту дотримання

прав населення на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище [82].

Зазначені фактори та відповідні детермінанти є в перспективі базисом формування параметрів для оцінки міграційних мотивів як окремих осіб, так і груп потенційних мігрантів з метою встановлення інтенсивності дії таких детермінант на вікові статево-вікові, освітні та інші групи потенційних мігрантів.

Для цілей формування обґрунтованих положень міграційної політики держави доцільно вивчати базис формування міграційних мотивів, адже саме на рівні міграційних мотивів закладаються в подальшому параметри майбутніх міграційних переміщень.

Запропоновано використовувати поняття «детермінанта міграційних мотивів», під яким слід розуміти домінуючий фактор (взаємопов'язана сукупність факторів), які обумовлюють формування міграційного мотиву та визначають параметри міграційної схильності потенційного мігранта (тривалість і відстань міграції, спосіб життя та працевлаштування в країні призначення, фінансові аспекти заощаджень і грошових переказів). Такі детермінанти можуть бути вимірюваними (якщо їх можна виміряти конкретними показниками або набором показників у певному вимірнику) та невимірюваними (якщо їх оцінка залежить від важливості детермінанти на особистісному рівні та ступеню сприйняття інтенсивності дії).

2.2. Нелегальна трудова міграція населення в Україні та її небезпечні прояви

На сьогодні проблема нелегальної трудової міграції з урахуванням її в першу чергу економічної і соціальної складової є особливо актуальною. На початку XXI ст. незаконну міграцію світове співтовариство відносить до числа основних викликів і загроз національній та міжнародній безпеці поряд з тероризмом, транснаціональною організованою злочинністю, незаконним

обігом наркотиків і зброї [83, с. 17].

З одного боку, незаконна трудова міграція сприяє поширенню зазначених викликів і загроз, а з іншого – сама є формою сучасної транснаціональної організованої злочинності. Причому складову незаконної міграції як форми злочинності становить торгівля людьми з метою забезпечення тіньового ринку праці [84, с. 22-23].

Нелегальну міграцію слід розглядати як один із різновидів міграції, яка має власні характерні для неї ознаки. Ефективна протидія нелегальній міграції, залежить від вивчення та аналізу, як загальних, так і притаманних для неї елементів, а саме: стан, структура, динаміка, географія розповсюдження нелегальної міграції, її «якісні» та кількісні показники.

Стан незаконної міграції – це кількісні показники, що характеризують дане явище у визначений період часу в абсолютних цифрах або у відносних показниках. До стану належить інформація про кількість незаконних мігрантів, скоєні ними правопорушення, вжиті щодо них заходи впливу.

Під структурою нелегальної міграції слід розуміти якісну сторону. Нелегальна міграція має складну структуру, тобто є поліструктурним явищем. Виділення в ній структурних елементів багато в чому пов'язане з низкою причин, заради яких здійснюється нелегальне переміщення.

Під нелегальним переміщенням слід розуміти, незаконні дії особи, яка перетинає кордон країни, громадянином якої вона є з метою незаконного перебування на території іншої країни.

Залежно від мети призначення нелегальне переміщення можна поділити на: а) транзитне переміщення; б) переміщення з метою постійного проживання; в) переміщення з метою тимчасового притулку.

На думку К. Соколицької та О. Саїнчина, «тривалість міграції можна розглядати як термінову, яка має обмеження в часі, та безстрокову – яка не має обмежень у часі. Нелегальну міграцію розрізняють і за часом виникнення: а) з моменту порушення правил в'їзду на територію держави та виїзду з неї; б) з моменту порушення правил перебування на території держави, що зумовлює

необхідність продовження візи та реєстрації на території країни перебування» [85].

Нелегальна міграція може бути поділена щодо наявності каналів контрабанди живого товару через територію України і за її межами на: а) транзитний повітряно-залізничний – для громадян держав Південно-східної Азії, Близького й Середнього Сходу (Китай, В'єтнам, Корея, Шрі-Ланка, Афганістан); б) транзитний повітряно-залізнично-пішохідний – для громадян Іраку, Ірану, Туреччини, Ізраїлю, Сомалі, Анголи, Заїру; в) транзитний повітряно-пішохідно-залізничний, значна частина Лівану, Китаю, Індії прибуває в Україну повітряним шляхом і рухається до західного кордону, а з Києва – залізничним транспортом [86].

Нелегальна міграція може бути також поділена за можливістю її суб'єктів нести адміністративну відповідальність: а) складається з суб'єктів, що не підлягають адміністративній відповідальності (за віком, станом неосудності); б) складається з суб'єктів, які підлягають адміністративній відповідальності.

Динаміка нелегальної міграції – це зміна кількісних та якісних показників нелегальної міграції, що вчиняють нелегальні мігранти правопорушення за певний період часу. Нелегальна міграція не є статичним явищем, воно швидко та динамічно розвивається в просторі і часі. Тому ця ознака має важливе значення щодо її дослідження, а також визначення параметрів протидії.

Кількість нелегальних мігрантів з кожним роком має тенденцію до збільшення. Це видно із статистичних даних МВС України, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, зі звертань нелегальних мігрантів для одержання статусу біженців.

За даними ООН, з початку 2017 року через Середземне море до Європи прибула 171 тис. нелегальних мігрантів, що вдвічі менше, ніж у 2016 р., і в 10 разів менше, ніж 2015 року. Також в ООН повідомляють, що з початку року 3 тис. біженців, які намагалися потрапити морським шляхом до Європи, загинули в морі. Після закриття так званого балканського маршруту більше людей прибуває до ЄС через Італію та Іспанію й набагато менше через Грецію [87].

Також слід зазначити, що протягом 2017 року в Україні зросла кількість нелегальних мігрантів, які прагнуть потрапити до країн ЄС. Україна, як була транзитною державою для незаконних мігрантів, так і залишається. Кількість мігрантів у 2017 році зросла на 26% порівняно з 2016 роком. Серед постачальників незаконних мігрантів в Україну лідирують країни пострадянського простору, а саме: Молдова, Росія та Грузія [88].

Значна кількість ознак нелегальної міграції міститься у її географії. Під нею слід розуміти просторово тимчасовий розподіл нелегальної міграції на території України. За даними МВС України, нелегальна міграція має масовий прояв у великих містах, а також у прикордонних зонах, які є місцем переправлення нелегальних мігрантів до Європи. Сільська місцевість приваблює тільки тих нелегальних мігрантів, які вирішили залишитися на постійне місце проживання або отримати статус біженця.

Нелегальна міграція має вагоме значення у структурі міграційних потоків. Вона є соціально вразливим, шкідливим, протизаконним явищем, що негативно впливає на економічні інтереси і громадську безпеку держави. Особливо останнім часом спостерігається все більше зростання незаконної трудової міграції.

Нелегальною міграцією можна вважати проживання на території іншої країни без належного дозволу компетентних державних органів [89]. В. Олефір «вважає, що нелегальна міграція є однією з причин зростання злочинності, поширення небезпечних захворювань, розвитку підпільного ринку праці, виникнення напруженості у відносинах між багатьма державами» [30, с. 81]. На думку Н. Тиндик, «нелегальні іммігранти – люди, які прибули в країну нелегально, мають протерміновані візи або займаються трудовою діяльністю, не маючи на це офіційного дозволу» [9, с. 7].

Нелегальна міграція пов'язана: по-перше, зі зміною імміграційної політики, що знижує можливості законної міграції, по-друге – з бажанням емігрувати будь-яким шляхом, що пов'язане із сподіванням на кращі умови, інформацією про «квоту життя», по-третє, в деяких країнах існує потреба в

робочій силі, яку не можна задовольнити легальним шляхом [90, с. 175].

В. Колпаков та О. Кузьменко «під нелегальною (незаконною) міграцією розуміють незаконне переміщення через державний кордон, тобто поза пунктами пропуску або з приховуванням від прикордонного та митного контролю, при використанні підроблених документів, візи або без таких, самостійно чи за допомогою третіх осіб, а також проживання на території країни без належного дозволу компетентних державних органів» [32].

Нелегальна трудова міграція – це в'їзд, перебування та виїзд з території іншої держави, що супроводжується порушенням норм загального та спеціального (імміграційного) законодавства конкретної держави. Відповідно, на нашу думку, нелегальні трудові мігранти – це особи, які в'їжджають в інші держави або перебувають на їхній території свідомо з порушенням норм законодавства цих держав.

Відповідно до нашого опитування (385 осіб), 38,4 % погодились би працювати за кордоном нелегально. Основною причиною згоди на нелегальну роботу є, перш за все, вищий заробіток, так вважають 51,4 % опитаних українців.

Нелегальна трудова міграція має досить глобальні, конфліктні та трагічні причини. До них слід віднести також явища, процеси та інші чинники, які здійснюють будь-який детермінуючий вплив на нелегальну міграцію, зумовлюючи її як явище та породжуючи конкретні прояви. Значна частина мігрантів використовує нелегальну форму міграції як спосіб утечі від різноманітних конфліктів, які відбуваються в країні постійного проживання.

Наприклад, на Сході України тривалий час відбувається військовий конфлікт, що зумовлює громадян до втечі в пошуках кращого життя. За даними ООН, у 2015 році через конфлікти і війни свої місця проживання були змушені покинути 65,3 мільйона осіб України [91].

Об'єктивне і точне визначення причин є ключем до пізнання всієї сукупності процесів, які сприяють нелегальній міграції, ієрархії і взаємозв'язків компонентів такої сукупності. Тільки такий підхід дозволяє дати справедливі

оцінки щодо: а) ефективності впливів правових методів і форм; б) реальної здатності державних і недержавних структур ефективно виконувати покладені на них обов'язки; в) шляхів удосконалення всього державно-правового механізму протидії відомим проявам нелегальної міграції.

Не можна також забувати, що будь-яке не досліджене пояснення причин прогресуючого стану нелегальної міграції негативно позначається на практиці протидії цьому явищу, призводить до небажаних результатів. Чим краще нам відомі причини, тим цілеспрямованіше можемо діяти щодо нейтралізації цього негативного явища.

Особливу роль у дослідженні причин нелегальної міграції мають відіграти галузеві науки, зокрема, адміністративне право. На нашу думку, завдання цієї галузі стосується не тільки вивчення причин деліктного поведіння особистості, а й причин організаційно-правових, що негативно впливають на рух потоків нелегальних мігрантів через Україну. Встановлення комплексу таких причин та наявних між ними взаємозв'язків дали б змогу: наблизити законодавство, включаючи акти адміністративно-правового регулювання, до життєвих реалій; точніше визначити функції органів державного управління в розв'язанні проблем нелегальної міграції; на основих чіткої правової регламентації побудувати роботу структур місцевого самоврядування в даній сфері; сформувані систему громадських формувань, які беруть участь у протидії нелегальній міграції; зробити більш цілеспрямованою профілактичну роботу; додати необхідної мобільності силам і засобам, призначеним для протидії цьому явищу [92].

Нелегальна міграція має такі ж причини, що й інші міграції, але вони є більш глобальними, трагічними, конфліктними. Вони змушують нелегальних мігрантів ризикувати задля власного життя, життя своєї родини, долучатись до незнаного, чинити правопорушення заради покращання свого життєвого становища, економічного становища, втечі від конфліктів, у пошуках кращого життя [93, с. 209].

Причини нелегальної міграції можна поділити на: 1) економічні;

2) соціальні; 3) політичні; 4) організаційно-управлінські; 5) правові; 6) екологічні; 7) етнічні; 8) морально-психологічні; 9) інтелектуальні та інші.

Економічними причинами, що можуть виступати в якості загальних причин нелегальної міграції є: нестабільна економічна ситуація в державі; відсутність робочих місць, що призводить до безробіття; не виплата заробітної плати працюючим та позбавлення їх соціальних пільг, утворюється соціальна основа детермінації правопорушень, пов'язаних із задоволенням природних життєвих потреб населення; наявність депортації нелегальних мігрантів з території України; наявність корупції та зловживань у сфері контролю і запобігання нелегальній міграції; корупційні дії посадовців щодо приховування нелегальних мігрантів, їх легалізації; безпосереднє прикриття злочинних угруповань, які займаються контрабандою людей; спад виробництва і криза у сфері економіки; скорочення ринку праці, що призводить до масового безробіття та міграційних зрушень; наявність суперечностей, коли на фоні збільшення кількості заможних людей, зростання їхніх прибутків багато державних службовців, наділених повноваженнями у забезпеченні охорони кордону, не мають навіть помірного достатку та інші.

Міграція з Південно-Східної Азії характеризується здебільшого класичним мотивом економічної міграції. Відсутність роботи, низька заробітна плата, незатребуваність, неможливість зробити кар'єру – основні економічні мотиви. Але цілком відкидати стресові фактори в цих країнах не можна. Багато іноземців цієї групи приїжджають в Україну з надією легалізуватися та організувати свій бізнес, спробувати човниковий бізнес. До цієї групи можна віднести громадян Китаю, Індії та Шрі-Ланки. Так, економічний занепад у Шрі-Ланці призвів до масового притоку нелегальних мігрантів з цієї держави до України. Так, за даними Комітету з охорони державного кордону за 1999 р. на кордоні при нелегальному перетині було затримано 2125 мігрантів з цієї країни, 54 % від цієї кількості – у зв'язку із вищевказаною причиною [94].

Соціальними передумовами існування нелегальної міграції є: відсутність позитивного ставлення до іноземців та відсутність дієвої системи соціального, а

саме громадського контролю, у тому числі за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, політичних та громадських діячів, що робить дану діяльність непрозорою [95].

Серед політичних причин нелегальної трудової міграції можна виділити, зокрема: прорахунки в політиці розбудови Української держави і суспільства; політичну нестабільність, яка виявляється у неефективності міждержарних відносин з іншими країнами; конфлікти між мігрантами і місцевими жителями стимулюють об'єднання і тих, і інших за національними ознаками, що веде до створення специфічних кримінальних формувань; збройні конфлікти у країні; наявність в Україні добре організованих діаспор і представництв окремих організацій фундаменталістської спрямованості, що створює сприятливі ідеологічні та матеріальні умови для розгортання мережі таборів для нелегалів; розгалуженість політичної системи та наявність великої кількості політичних партій і, відповідно, слабкість місцевого самоврядування; дисбаланс функцій та повноважень гілок влади, який породжує деформацію суспільних відносин у функціонуванні владних структур, що не може не позначитися негативно на виконанні владними інститутами своїх функцій, а зрештою – і на результатах їхньої діяльності [95].

Слід зазначити, що організаційно-управлінськими причинами нелегальної міграції виступають: недосконала система організації влади, неефективна система державного управління, відсутність регламентації діяльності державних службовців щодо процедури здійснення службових повноважень, прийняття рішень, видачі офіційних реєстраційних документів; досить не велика кількість пунктів тимчасового перебування іноземців, які підлягають примусовій депортації; слабкий контроль за діяльністю туристичних фірм, операторів та комерційних структур, що займаються працевлаштуванням і навчанням іноземців в Україні; недостатність контролю за діяльністю юридичних та фізичних осіб, які запрошують або приймають в Україні іноземців та осіб без громадянства; відсутність дієвого механізму видворення іноземців з України; низький рівень інформаційного забезпечення обліку

іноземців; привабливе геополітичне розташування України; неузгодженість дій різних відомств та служб, міжвідомче розпорошення фінансування, що знижує рівень контролю за міграційною ситуацією; недосконалість міграційної статистики; відсутність реального впливу неурядових організацій на стан справ у сфері боротьби з нелегальною міграцією в державі; недостатня робота з громадськістю; відсутність упорядкованої системи правоохоронних органів, що організують та здійснюють у повному обсязі виявлення, запобігання та розкриття злочинів, пов'язаних з нелегальною міграцією.

Правовими причинами, які створюють соціальні передумови нелегальної міграції, слід назвати: неналежне забезпечення реалізації в діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших інститутів держави та суспільства, принципів верховенства права та законності; відсутність у багатьох випадках передбачених законом можливостей задоволення громадянами-іноземцями своїх життєвих потреб легальним способом [95, с.19].

Причинами правового характеру нелегальної міграції, зокрема, є: проблеми нормативно-правової бази, яка не зберігає зверхність чиновництва над населенням, надмірну закритість, не сприяє створенню чіткої системи контролю за перетином кордонів; відсутність цілісної системи засобів запобіжного впливу на нелегальну міграцію та протиправні діяння, пов'язані з нелегальною міграцією; прогалини та нечіткість законодавства; обмеженість правових підстав для отримання статусу біженця; відсутність чіткої процедури притягнення іноземців до юридичної відповідальності за порушення вітчизняного законодавства; досить мала відповідальність за діяння, пов'язані з нелегальною міграцією; недоліки у ратифікації Україною міжнародно-правових актів, які регламентують діяльність щодо запобігання нелегальній міграції; прорахунки у формуванні управлінських структур та визначення їхньої компетенції [96].

Природні катастрофи також можуть бути причиною нелегальної трудової міграції. Як правило, такі переміщення населення відбуваються, якщо поблизу людських помешкань виникають екологічні катаклізми, наприклад, виверження

вулкана, зсуви гірських порід чи снігових лавин, опущення під воду суходолів тощо. Такі переміщення означають тимчасову або безповоротну втечу від природних катастроф і породжують екологічну міграцію.

Екологічна міграція – це переміщення населення з однієї країни в іншу, через стихійне лихо, глобальне потепління, екологічну катастрофу та ін. [89, с. 21]. Екологічними мігрантами можуть бути особи, які змушені залишити місце свого постійного проживання і які переміщуються в межах своєї країни або перетинають кордон іншої країни, внаслідок різкого погіршення стану навколишнього середовища або через екологічні катастрофи, як, наприклад, Чорнобильську трагедію або втрату землі внаслідок глобального потепління.

Екологічними причинами нелегальної міграції можуть виступати: нестабільна екологічна ситуація в державі, що призводить до нелегальної міграції; відчуття страху через стихійне лихо; відсутність засобів запобіжного впливу; відсутність підтримки від держави та ін.

За певних обставин (зростання соціально-економічної напруги, міжетнічних загострень, військових конфліктів) проблема міграції може загостритися, що може призвести до зміни наявної парадигми розвитку багатьох країн, де вирішальними факторами в суспільстві стануть націоналістичні настрої, міжконфесійні та міжетнічні конфлікти, напруга в відносинах із сусідніми країнами.

Масштабними причинами і наслідками міжетнічних конфліктів є неминуча в таких випадках міграція населення із небезпечних регіонів. В останні роки в багатьох областях України, як найбільш привабливих для країн СНД, спостерігається активна міграція жителів Закавказзя, Північного Кавказу, Середньої Азії, які сподіваються за допомогою родичів закріпитися тут на потайне чи легальне місце проживання. Як зазначають Ю. Корж та М. Іщенко, «...недостатня увага з боку держави до проблем, наявних у міжетнічних відносинах, може привести до виникнення міжетнічних конфліктів, які, як правило, є дуже складними і важко врегульовуються» [97, с. 279]. Тому слід зазначити, що етнічні міграції також є формою міжетнічних відносин.

Зауважено, що морально-психологічні причини, що сприяють значному розповсюдженню нелегальної міграції в Україні, пов'язані з: девальвацією моральних цінностей; соціально-економічною і політичною нестабільністю суспільства, яка породжує у громадян, у тому числі осіб, уповноважених на виконання функцій держави, відчуття невизначеності і непевності у завтрашньому дні; перетягуванням інтелектуальних ресурсів з однієї країни до іншої; світоглядними мотивами; невизнанням значною частиною населення нелегальної міграції соціальним злом, нерозумінням її суспільної небезпеки для суспільства, держави чи окремої особи; поширенням корисливої спрямованості у діяльності службовців дозвільно-реєстраційної сфери, їхньої готовності до порушення закону та норм моралі, а також зорієнтованістю значної частини нелегальних трудових мігрантів на протиправне вирішення життєвих питань [95].

Причини інтелектуального характеру зумовлюють нелегальну інтелектуальну міграцію. Вона характеризується переміщенням у межах національної території або в міждержавному просторі тієї категорії осіб, які займаються розумовою діяльністю, створюють суспільні блага та матеріальні цінності своєю інтелектуальною діяльністю [85, с. 153].

Слід зазначити, що інтелектуальна міграція це – «втеча мізків» за кордон, перетягування інтелектуальних ресурсів з однієї країни до іншої. Держави світу, їхні фізичні та юридичні особи заохочують інтелектуальну міграцію, тому що вона сприяє соціально-культурному розвитку. За інтелектуальним потенціалом активно полюють ті підприємства й фірми, транснаціональні корпорації чи об'єднання, що успішно використовують його для нововведень, причому як у сфері провадження, так і в мистецтві, культурі, науці [11].

Як зазначає В. Олефір, «різновидом цієї міграції є міграція, зумовлена потребою в одержанні освіти, а саме «освітня міграція». Так, за даними дослідженнями, 10,7% опитаних незаконних мігрантів однією з причин переміщення зазначили неможливість отримати на батьківщині бажану освіту» [30].

Відповідно до даних Державної прикордонної служби в першій половині 2017 року було затримано 1 059 нелегальних мігрантів. Із них 314 осіб затримали за незаконний перетин кордону, а решту – за порушення правил перебування іноземців в Україні та інші правопорушення. Найбільшу кількість незаконних мігрантів – 717 – затримано на кордоні з Молдовою. На кордоні з країнами ЄС було заарештовано 272 нелегалів, більшість з яких затримали на кордоні зі Словаччиною, Польщею, Угорщиною і Румунією. Згідно зі статистикою, затримані нелегальні мігранти це, в основному, громадяни Молдови, РФ, Грузії, Туреччини, Азербайджану, Бангладеш, В'єтнаму, Індії та Вірменії. Крім того, в Україну не пропустили майже 2 тисячі потенційних нелегальних мігрантів [98, с. 12]. Тому слід зазначити, що число нелегальних мігрантів постійно зростає, оскільки нелегали прагнуть до постійного пошуку з найменшими перешкодами кращого життя.

У Держприкордонслужбі України зафіксували зростання числа нелегальних мігрантів, які прагнуть потрапити до країн ЄС через територію нашої країни. Серед постачальників незаконних мігрантів в Україну лідирують країни пострадянського простору – Молдова, Росія та Грузія. Кількість нелегальних мігрантів в 2017 році зросла в порівнянні з минулим роком на 26%, трохи більше двох тисяч незаконних мігрантів було затримано. Ще майже трьом тисячам потенційних незаконних мігрантів було відмовлено у в'їзді на територію України. За серпень 2017 року Державна міграційна служба прийняла близько 1,4 тис. рішень про примусове видворення майже 3,5 тис. незаконних мігрантів [99, с. 13].

Міграція є характерним явищем нового тисячоліття, що має тенденцію до поширення та зростання. Разом з тим зростає й кількість проблем, пов'язаних із цією тенденцією: правових, економічних, соціальних, етнокультурних, релігійних, психологічних [100, с. 18]. Їхнє вирішення можливе при резулюванні зусиль усіх гілок влади, комплексному підході до вирішення питання боротьби з нелегальною міграцією та тісному міжнародному співробітництву у сфері вирішення даної проблеми.

Підсумовуючи, зазначимо, що нелегальна трудова міграція – це в'їзд, перебування та виїзд з території іншої держави, що супроводжується порушенням норм загального та спеціального (імміграційного) законодавства конкретної держави. Відповідно, нелегальні трудові мігранти – це особи, які в'їжджають в інші держави або перебувають на їхній території свідомо з порушенням норм законодавства цих держав. Небезпечними проявами нелегальної трудової міграції є загрози національній і міжнародній безпеці поряд з тероризмом, транснаціональною організованою злочинністю, незаконним обігом наркотиків і зброї, торгівлею людьми, контрабандою, підробкою документів. Важливими причинами нелегальної міграції є: економічні; соціальні; політичні; організаційно-управлінські; правові; екологічні; етнічні; морально-психологічні; інтелектуальні та інші.

2.3 Правовий статус трудових мігрантів: поняття, зміст, законодавче закріплення

На сьогодні Україна є одним із найбільших експортерів робочої сили на ринки праці країн СНД, Центральної і Західної Європи. Трудова міграція в останні роки стала одним з найбільших викликів для нашої країни. Втомившись від відсутності реформ і очікування кращих економічних умов в Україні, мільйони громадян намагаються покращити свій фінансовий стан і реалізувати кар'єрні очікування в інших країнах.

Як правило, виїзди на роботу за кордон носять неорганізований характер, значний відсоток зовнішніх трудових мігрантів населення працевлаштовується напівлегально, а то й нелегально. Мета працевлаштування як основна в зовнішніх трудових мігрантів поєднується з цілями торгового бізнесу, більшими заробітками, закупівлею товарів для своєї сім'ї тощо. Зростання інтенсивності потенційної та реальної трудової міграції населення України досягалося як за рахунок зростання її в переважній більшості регіонів, так і за рахунок більш високих темпів росту в регіонах з відносно невеликими її

значеннями. Формування потужних потоків зовнішніх трудових мігрантів спочатку мало місце в тих регіонах України, в яких нагромадився досвід виїздів на роботу за кордон і на сезонні роботи, в прикордонних регіонах, регіонах з домінуванням у структурі міського населення великих міст. Дещо слабше, але все ж достатньо вираженою є тенденція до вирівнювання відмінностей інтенсивності, потенційної та реальної зовнішньої трудової міграції населення в розрізі вікових груп. Зниження інтенсивності виїздів на роботу за кордон, а це завдання постане вже в недалекому майбутньому, потребуватиме значних коштів. Навіть після поживлення в економіці автоматичних змін параметрів зовнішньої трудової міграції населення очікувати їх не доводиться. Успішне регулювання зовнішньої трудової міграції населення передбачає як неодмінну умову виявлення механізмів дії та використання закономірностей і тенденцій динаміки, установок на працю за кордоном.

На думку, Н. Тиндик, «наша держава є активним учасником міграційних процесів, що відбуваються в межах світового господарства, і відіграє не останню роль у формуванні міжнародного ринку праці. Міграція в Україні відбувалася досить інтенсивно ще в межах колишнього Радянського Союзу у формі обміну населенням із сусідніми республіками, а також із Казахстаном і Узбекистаном. Так, протягом десяти років з 1979 по 1989 р. з України до Росії виїхало 3,5 млн. осіб, а зворотний потік становив 4 млн. осіб. Щорічне «сальдо» було позитивним на користь нашої держави і щодо Молдови, Білорусії, Казахстану, Узбекистану. Таке явище пояснювалося двома основними причинами: попитом на робочу силу в промисловості і сільському господарстві України, а також м'яким кліматом, який приваблював переселенців-пенсіонерів із районів Крайньої Півночі та Далекого Сходу» [9, с. 576-577].

У минулому велика кількість трудових мігрантів з України працювала в Греції, на Кіпрі, в Німеччині, Словаччині, Швейцарії, Канаді. Остання щорічно надає Україні 1,5-2 тис. віз, понад 6 тис. віз. Слід зазначити, що з України в Канаду виїжджали в основному інженери-металообробники, приладобудівники, програмісти, працівники медицини. Щодо останніх, то виникають нові форми

трудової міграції, започатковані Тернопільською медичною академією і коледжем Грента Мааклюена в Едмонтоні. Згідно з угодою, укладеною між цими навчальними закладами, у Тернополі здійснювали підготовку медичних сестер за програмою канадського коледжу. Викладання відбувалося англійською мовою. Навчальний процес тривав два роки, а оцінки надходили на комп'ютер канадського коледжу. Після завершення навчання і успішного освоєння англійської мови канадська сторона запрошувала студента до себе, сплачуючи йому дорогу і двомісячне перебування в Канаді. За цей час студентові потрібно було скласти обов'язковий для всіх канадських медсестер ліцензійний іспит. Після цього медсестра матиме змогу влаштуватися на роботу в канадський медичний заклад. Їй гарантовано платню 25 дол. за годину, а також доплати за нічні чергування, вислугу років тощо [9].

Безумовно, одним із головних мотивів трудової міграції населення є значно вищий рівень зарплати, що спонукає громадян до виїзду за кордон. Зокрема, в промислово розвинутих європейських країнах у мігрантів із села, які працюють на сільськогосподарських підсобних роботах, зарплата була вища у 2-3 рази; в будівництві, на автотранспорті та сфері послуг – у 10-12 разів, на морському транспорті, в освіті, програмуванні, охороні здоров'я – від 15 до 40 разів.

Опитування показали, що орієнтовні очікування щодо середньомісячного заробітку за кордоном такі: 36,3% – респондентів погодились працювати за кордоном за 1000-1700\$; 35,5% – опитаних хотіли б отримувати – 1800\$ – і більше; 13,6% – змогли б працювати за 600-900\$ в місяць; лише 1,3% – працювали б за 250-500\$; 13,3% – взагалі не планують працювати за кордоном.

Загалом за дослідженнями багатьох науковців у світі протягом року переміщується між країнами з метою отримання заробітків від 40 до 60 млн. осіб. Виходячи з того, що за різними розрахунками обсяг українців – міждержавних трудових мігрантів коливається в межах 5-7 млн. переміщень трудових мігрантів на рік, проблема регулювання міждержавної трудової міграції, в тому числі з урахуванням мотивації потенційних мігрантів до виїзду

за кордон з метою заробітків, є надзвичайно актуальною [101].

Вагому мотивацію населення України до міждержавної трудової міграції пов'язують зі станом внутрішнього та зовнішніх ринків праці. В умовах зниженого попиту на робочу силу, монопольного становища роботодавців на ринку праці, коли вони антиринковими засобами підтримують низьку оплату праці найманих працівників, підвищується мотивація населення до міждержавної трудової міграції у напрямі ринків праці, де особі пропонують вільні робочі місця або вигідніші умови працевлаштування [102].

Серед опитаних, щодо країни працевлаштування, то – 22,4% надають перевагу США; 22,2% – хотіли б працювати у Німеччині; 17,7% – респондентів обрали б Польщу для трудової міграції; 17,0% – не проти працювати у Канаді. Менше респондентів, а саме – 10,5%, які б хотіли поїхати до Італії, та 10,2% – опитаних обрали б іншу країну для трудової міграції. Слід зазначити, що бажаною країною для працевлаштування виявилися США та Німеччина.

Серед основних причин, через які опитані не змогли б поїхати за кордон на роботу чи постійне місце проживання, є власна сім'я та діти в Україні – 28,3%; 12,4% – мають постійну роботу в Україні; 9,6 % – не відпустить родина за кордон; 7,5 % – мають важливі справи в Україні, які не зможуть залишити, та 22,0 % – мають інші важливі причини. 20,2% – залишили б свою країну через нестачу коштів; 41,8% – виїхали б для збільшення матеріального статку; 34,85% – залишили б Україну через відсутність роботи. Варто зазначити, що наявність батьків чи близьких родичів, які проживають чи працюють за кордоном, не виявилася достатньо вагомих чинником трудової міграції, оскільки лише – 8,8% респондентів обрали цю причину. Через воєнний конфлікт, що триває на сході України, з 2014 року за даними опитування країну залишили б лише 5,7% опитаних, що говорить про невелику частку, та 9,2% – обрали інші причини.

Частка респондентів, які виявляють бажання мігрувати тимчасово, становить 58,4%; 16,2 % – опитаних погодились би поїхати за кордон на сезонні роботи; 25,4% – опитаних однозначно бачить своє майбутнє за кордоном.

Проведене опитування виявило, що респонденти погодяться працювати за

кордоном не за фахом, а саме: 12% погодились би працювати на будівництві; 8,6% – надають перевагу сільському господарстві (збирання врожаю тощо); 13,9 % – опитаних виконували б роботу, пов'язану з домашнім господарством (2,3% – обрали б прибирання домівки; 3,5% – респондентів погодились би на готування їжі; 6,8% – надають перевагу догляду за дітьми; 4,0% – обрали б догляд за людьми похилого віку; 27,5% – опитаних обрали б сферу торгівлі та сервісу); інші причини обрали – 21,4 % респондентів.

Громадян України, які перебувають на території інших країн з метою працевлаштування, залежно від їхнього правового статусу умовно можна розподілити на кілька категорій:

- особи, які мають дозвіл на постійне проживання на території іноземної держави, що дає право і на безстрокове працевлаштування;

- особи, які мають тимчасовий дозвіл на перебування і на працевлаштування;

- особи, які на законних підставах тимчасово перебувають на території іноземної держави (на лікуванні, навчанні, з туристичними або приватними цілями) і нелегально працюють;

- особи, які перебувають на території іноземної держави нелегально і нелегально працюють.

Від того, до якої категорії належить особа, значною мірою залежить обсяг її прав і свобод на території країни перебування, зокрема, доступ до медичної допомоги, пенсійного та соціального забезпечення тощо.

Найбільш захищеними серед українських трудових мігрантів є перші дві категорії осіб, тобто ті з них, які постійно або тимчасово перебувають на законних підставах на території іншої країни та мають відповідний дозвіл на працевлаштування.

Дозвіл на постійне проживання та працевлаштування у країні перебування, за загальним правилом, означає, що особа у своїх правах прирівнюється до громадян цієї держави, в тому числі у сфері соціального забезпечення. Як свідчить досвід, у таких осіб майже не виникає проблем при

реалізації їх трудових прав, зокрема, права на належні умови та належну винагороду за працю, гарантії зайнятості, а також права на медичний захист, адже такі особи, як правило, укладають письмовий контракт із працедавцем і захищені чинним трудовим законодавством країни перебування [103].

За інформацією Уповноваженого з прав людини, найбільш поширеним порушенням прав цієї категорії мігрантів є відмова роботодавців у прийнятті на роботу громадян України з дозволом на постійне проживання, який автоматично дає право на безперешкодне та безстрокове здійснення трудової діяльності. Найбільше таких порушень зафіксовано на території Російської Федерації та Казахстану [104].

Обсяг прав осіб, які тимчасово перебувають на території інших країн та тимчасово працюють, зокрема, доступ до соціальної допомоги, медичного захисту, за загальним правилом, є меншим порівняно з правами громадян країни перебування, що, однак, не перешкоджає їх реалізації.

У випадку ж порушення трудових або інших прав зацікавлена особа може використати весь арсенал правових механізмів для їх захисту, в тому числі судовий.

Будучи за кордоном, громадяни України прагнуть знати, законодавством якої держави регулюватиметься їхній трудовий і соціальний захист. Однозначно це питання не можна вирішити, тому що по-різному регулюються питання праці та соціального захисту залежно від того, постійно чи тимчасово особа проживає за кордоном [105]. При працевлаштуванні за кордоном громадяни України повинні насамперед керуватися нормами міжнародно-правових актів. Недопущення і припинення дискримінації у сфері праці та трудових відносин є пріоритетним напрямом діяльності Міжнародної організації праці (МОП), який знайшов відображення в низці міжнародних документів, прийнятих у рамках МОП, зокрема в Конвенції №111 «Про дискримінацію в галузі праці і зайнятості» [105]. Необхідність визначення і проведення національної політики, спрямованої на заохочення рівності можливостей та ставлення до праці і занять з метою викорінювання будь-якої

дискримінації, проголошена у ст. 2 Конвенції №111 щодо працівників-мігрантів, конкретизована в Конвенції №97 [19]. Основним способом міжнародно-правового забезпечення принципу рівності можливостей і ставлення є перерахування можливих умов праці і зайнятості, при реалізації яких працівники-мігранти не повинні піддаватися будь-якій дискримінації порівняно з громадянами держави працевлаштування, і здійснення загального контролю за прийнятими на національному рівні заходами як законодавчого, так і правозастосувального характеру Комітетом експертів МОП щодо застосування Конвенцій і Рекомендацій.

Принцип рівності ставлення і можливостей розкритий і в Конвенції «Про захист прав усіх працівників-мігрантів і членів їх сімей». Загальне визначення принципу рівності ставлення подано в п. 1 ст. 25 Конвенції: «...працівники-мігранти користуються не менш сприятливим ставленням, ніж те, що застосовується до громадян працевлаштовуючої держави» [19]. Зміст принципу включає надання рівності поводження щодо умов праці і зайнятості працівників-мігрантів, а також рівності можливостей відносно умов їхнього перебування на території держави працевлаштування, включаючи надання рівних умов у сфері соціального забезпечення і медичного обслуговування. Принцип рівності ставлення поширюється і на членів сімей працівників-мігрантів у частині умов їхнього перебування в державі в'їзду та передбачає рівні з громадянами даної держави умови доступу до отримання освіти, соціального й медичного обслуговування тощо [19].

На жаль, сьогодні громадяни України, які виїжджають за кордон з метою працевлаштування, не завжди звертають увагу на міжнародні правові норми. Це можна пояснити тим, що багато країн Європи встановлює квоти на іноземну робочу силу і приймає до себе тільки працівників розвинутих країн, як наслідок, працівникам України практично неможливо отримати легальне робоче місце за кордоном у розвинутій країні. Тому громадяни України намагаються потрапити до таких країн будь-яким шляхом. У результаті, не маючи дозволу на працевлаштування, наші співвітчизники виконують таку роботу і отримують

відповідну платню, яку іноземці ні за що б не виконували. Звідси і випливають проблеми, пов'язані зі ставленням до таких працівників [106].

Водночас аналіз звернень до Уповноваженого з прав людини засвідчує, що в окремих країнах виникають проблеми і у такої категорії трудових мігрантів з України.

Часто виникають проблеми і у громадян України, які легально працюють на тимчасовій основі у таких країнах, як Греція, Португалія, Італія, Іспанія, Чехія, Російська Федерація. Завдяки ухваленню відповідного національного законодавства, зокрема у Греції та Португалії, більшість громадян України, які перебували в цих країнах без правових підстав, отримали можливість легалізувати своє перебування там та оформити належним чином свої контракти з працедавцями. Це значно розширило можливості надання їм у випадку потреби правового захисту, у тому числі з боку дипломатичних представництв України за кордоном, а також адвокатської допомоги. Найчастіше така допомога потрібна у справах про стягнення з роботодавців несплаченої заробітної платні, відшкодування шкоди, заподіяної трудовим каліцтвом на виробництві або смертю працівника [9].

Роль дипломатичних представництв України за кордоном при вирішенні таких питань може бути надзвичайно важливою. Так, за даними МЗС України, лише за 10 місяців 2002 р. дипломатичними установами України за кордоном було надано сприяння в поверненні недоотриманої заробітної плати 183 громадянам України на загальну суму 624 600 доларів США. Однак часто зусилля одних лише дипломатичних представництв України за кордоном є недостатніми, особливо у справах про відшкодування шкоди, заподіяної трудовим каліцтвом на виробництві та смертю працівника.

Водночас розширенню можливостей щодо захисту прав громадян України сприятиме також широке використання позасудових механізмів захисту прав людини, зокрема, інституцій омбудсмана (уповноваженого з прав людини), які на сьогодні функціонують у понад 100 країнах світу, у тому числі в країнах, де перебуває найбільша кількість трудових мігрантів з України [107].

Україна, за інформацією Міністерства соціальної політики України, уклала відповідні угоди про працевлаштування з Білорусією, Вірменією, В'єтнамом, Латвією, Литвою, Молдовою, Польщею, Португалією, Російською Федерацією, Словаччиною. Триває процес укладання відповідних угод з Азербайджаном, Аргентиною, Бельгією, Грецією, Грузією, Іраном, Іспанією, Казахстаном, Кіпром, Конго, Угорщиною, Чехією, Швейцарією. Такі угоди є одним із найбільш ефективних механізмів гарантування прав українських трудових мігрантів за кордоном. Як правило, такі угоди обумовлюють можливість обмеженого за терміном працевлаштування громадян України, який триває від 6-ти місяців до 4-х років. Слід зазначити, що окремі угоди передбачають також певні обмеження і щодо кількості громадян України, які можуть бути працевлаштовані в зазначений період на території іншої договірної сторони.

Угоди про працевлаштування містять також важливі гарантії дотримання прав та свобод трудових мігрантів, зокрема, поширення на трудового мігранта в повному обсязі законодавства країни перебування про працю та її оплату, пенсійне забезпечення, медичне страхування і страхування на випадок хвороби тощо. Крім цього, на роботодавця покладається обов'язок відшкодувати шкоду, заподіяну внаслідок трудового каліцтва або смерті працівника, а також витрати, пов'язані з транспортуванням тіла на батьківщину. Важливими також є гарантії щодо форми та мови укладання трудового контракту, а також відомостей, які обов'язково повинні міститися в ньому. Крім угод про працевлаштування, важливі гарантії прав та свобод трудових мігрантів містяться також і в угодах про соціальний захист та в інших спеціальних домовленостях у цій сфері. Відповідні угоди на сьогодні на міждержавному та міжурядовому рівнях діють між Україною та Азербайджаном, Республікою Білорусь, Болгарією, Грузією, Іспанією, Естонією, Латвією, Литвою, Молдовою, Монголією, Російською Федерацією, Румунією, Словаччиною, Угорщиною, Чехією. Планується укладення відповідних договорів з Аргентиною, Бразилією, Казахстаном, Нідерландами, Таджикистаном, Туреччиною, Угорщиною. Значний масив

багатосторонніх угод у цій сфері діє також у рамках СНД.

На сьогодні привабливість Російської Федерації як країни призначення продовжує зменшуватись (18% від усіх бажаючих працювати за кордоном у 2011 році, 12% у 2015 році і 9% у 2017). У той же час привабливість Польщі зросла до 40% у 2017 році (7% у 2006 році відповідно до даних першого подібного дослідження, 30% у 2015 році) [108].

Слід зазначити, що захист прав громадян України, які працюють за кордоном, передбачає важливий обов'язок для держави створювати правові, соціально-економічні та духовні умови для реалізації їхніх прав і свобод, за яких можливо захистити права зазначених осіб, а також діяльність міжнародних і державних організацій із захисту прав людини [109]. Важливим заходом запобігання нелегальній міграції є поширення об'єктивної інформації про умови життя та транзитного проїзду через Україну, прикордонного контролю, позаяк дефіцит таких даних або й пряма неправда часто, за даними соціологічних опитувань нелегальних мігрантів, були причинами вибору ними України для транзиту на Захід.

Отже, правовий статус людини (особи) – це сукупність прав, обов'язків, законних інтересів, гарантії їх реалізації, що закріплені у законодавстві, які характеризують особу як суб'єкта права. Відповідно правовий статус трудових мігрантів – це передусім гарантії особистих прав, судовий захист, майнові та особисті немайнові права, право на трудову, інвестиційну і підприємницьку діяльність, на відпочинок, охорону здоров'я, соціальний захист, освіту, участь в об'єднаннях громадян та ін.

Висновки до розділу 2

Поняття терміна «детермінант» неоднозначне при використанні його у сучасних реаліях наукових підходів, вчень та галузей економіки. Слід зосередитись на тому, що «детермінант» – це складова, компонент, визначник, причина, умова. Використовуючи даний термін у диференційованих галузях

економіки, він набуває вектору у рамках її функціонування. «Детермінанта – це універсальний чинник, який стимулює інтегрування окремих реалій суспільної дійсності в соціальні рамки або середовище, які вже існують (щойно виникли, відомі давно, створені штучно); позиціонуючи зазначені реалії у визначеному місці соціального простору, детермінанта їх наповнює змістом, зумовленим функціональною спрямованістю зазначеного середовища».

Нелегальна трудова міграція – це в'їзд, перебування та виїзд з території іншої держави, що супроводжується порушенням норм загального та спеціального (імміграційного) законодавства конкретної держави. Відповідно, на нашу думку, нелегальні трудові мігранти – це особи, які в'їжджають в інші держави, або перебувають на їх території свідомо з порушенням норм законодавства цих держав.

Причини нелегальної трудової міграції не є сталими і вичерпними, вони – лише частина основних детермінант, що зумовлюють існування цього явища в Україні. Але і вони свідчать, що нелегальна трудова міграція є породженням не однієї чи кількох, а цілої системи різних за характером та силою детермінуючого впливу від суб'єктивних рішень органів державної влади і українського суспільства в цілому. Україна ще не має достатнього досвіду у сфері державного регулювання процесів нелегальної міграції. Тому на сьогодні одним із важливих завдань є розроблення комплексної протидії нелегальній трудовій міграції.

Захист прав громадян України, які працюють за кордоном, передбачає важливий обов'язок для держави створювати правові, соціально-економічні та духовні умови для реалізації їхніх прав і свобод, за яких можливо захистити права зазначених осіб, а також діяльність міжнародних і державних організацій із захисту прав людини. Важливим заходом запобігання нелегальній міграції є поширення об'єктивної інформації про умови життя та транзитного проїзду через Україну, прикордонного контролю, позаяк дефіцит таких даних або й пряма неправда часто, за даними соціологічних опитувань нелегальних мігрантів, були причинами вибору ними України для транзиту на Захід.

Адміністративна відповідальність – це швидке реагування держави на адміністративне правопорушення, що полягає в застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою передбаченого законом стягнення до даного суб'єкта правопорушення.

Адміністративна відповідальність за правопорушення, які вчинені у сфері трудової міграції – це застосування до осіб, які вчинили адміністративні проступки у сфері врегулювання міграційних процесів, адміністративних стягнень таких, як: попередження, штрафу, конфіскації предмета та адміністративного арешту, що спричиняють для цих осіб обтяжливі наслідки майнового, морального, особистісного чи іншого характеру і накладаються уповноваженими на те органами чи посадовими особами на підставах і в порядку, встановлених нормами адміністративного права.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

3.1 Глобалізаційні процеси та їх вплив на формування сучасних трудова міграційних потоків

У наукових дослідженнях виникнення процесів глобалізації має суперечливості, зокрема, переважна більшість учених вважає, що процеси глобалізації об'єктивно виникають наприкінці ХХ ст. і характеризуються концептуальною новизною та зовсім не схожі на ситуацію, яка мала місце в ХІХ-ХХ ст. Інші вчені вважають, що глобалізація є лише однією з форм історичного розвитку, первинне виникнення якої віднесено до ХVІ ст. або ХІХ ст. Можемо погодитися з тим, що перші джерела появи глобалізації зафіксовані у ХVІ-ХVІІ ст., коли стійке економічне зростання в Європі поєднувалося з успіхами у мореплаванні та географічними відкриттями, що сприяло активізації міграційних процесів населення на міжконтинентальному рівні.

Однією з передумов виникнення сучасних процесів глобалізації є початок зародження так званих глобальних форм співіснування людства, які належать до витоків зародження людства, де вже тоді основна роль належала силовим формам «спілкування» між різними племенами та народами. Проте слід відзначити, що «саме усвідомлення масштабів нашої планети, її форм та обрисів континентів можливе завдяки тому, що у вітрила кораблів Х. Колумба, Ф. Магеллана, В. да Гами, Дж. Кука та інших мореплавців ХVІ–ХVІІІ ст. дули вітри економічних та політичних інтересів Іспанії, Португалії та Великобританії», що стало важливим початком формування глобальної свідомості людства» [110, с. 4].

За даними КОФ, Нідерланди є найбільш глобалізованою державою світу з

2014 року. Друге і третє місце займають Ірландія та Бельгія [111].

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. доволі стрімко розвивалась нова за змістом тенденція соціального розвитку людства, яка отримала назву глобалізації. Одним із парадоксів глобалізації у сучасному світі стало посилення прикордонного контролю і візового режиму в умовах усунення кордонів в економіці, інформаційному та культурному просторах. Глобалізація виступає об'єктивною закономірністю розвитку для людства, формування у майбутньому єдиної взаємопов'язаної світової спільноти. Ще в 1949 р. німецький філософ К. Ясперс висунув ідею про «глобальну єдність», «єдине людство», «єдину долю народів», «створення цілісного планетарного світу людей». Говорячи про неминучу глобальну єдність світу, він зазначив на основних двох шляхах майбутнього розвитку суспільства: з одного боку, завжди буде діяти прагнення влади, яка ставить за мету створення світової імперії, а з іншого, – прагнення світу до такої світобудови, у якій життя людей буде вільним від страху. Світова імперія утримується єдиною владою, що підкорює собі усіх з якогось одного центру через насильство, а світовий порядок – це єдність без єдиної влади, єдність загальної згоди, солідарної відповідальності за долю людства [112]

У сучасному розумінні термін «глобалізація» з'явився в середині 80-х років ХХ ст. Його появу пов'язують з автором Т. Левіттом, який запровадив його у статті, що була опублікована у журналі «Гарвард бізнес рев'ю» у 1983 р., а поширення він набув завдяки американському соціологу Р. Робертсону, який у 1985 р. дав визначення поняттю «глобалізація» [113, с. 199].

Р. Робертсон «розглядає глобалізацію як історичний процес посилення контактів між різними частинами світу, який призводить до зростання одноманітності у житті народів планети».

Англійський вчений Д. Гелд «зазначає, що глобалізація передбачає те, що політична, економічна і соціальна діяльність стає всесвітньою за своїми наслідками» [114].

На думку М. Чешкова, «глобалізація – це процес з'єднання різних

компонентів людства під час його еволюції на противагу процесу диференціації людства» [115].

Різне трактування поняття «глобалізація» зумовлене масштабністю цього феномена і тією обставиною, що багато дослідників визначають процес глобалізації з використанням різних наукових підходів.

Досить різке зниження темпів глобалізації після 1914 року спостерігалось унаслідок економічних наслідків війни, високих темпів інфляції, економічної депресії і політичної нестабільності. На початку 1920-х рр. уряд США зробив спробу скоротити потоки мігрантів з Європи, впровадивши більш жорсткі заходи міграційної політики, які переспрямували ці потоки до Аргентини і Бразилії [116, с. 1-3; 117, с. 4].

Друга хвиля глобалізації (приблизно з 1950 по 1980 рр.) потягла за собою переміщення населення із менш розвинутих країн (Афганістан, Пакистан, Індія, В'єтнам, Марокко, Єгипет, Туреччина, ін.) у більш розвинуті країни Заходу і Сходу (Західна Європа, США, Канада, Японія та ін.). Більшу частину трудових мігрантів склали низькокваліфіковані робітники, яких наймали на роботу за програмами тимчасового працевлаштування. До початку 1980-х років міграція розповсюдилась і в країнах Азії – у Кореї, Тайвані, Гонконзі, Сингапурі, Малайзії, Таїланді.

Під час другої і початку третьої хвиль глобалізації, поряд із традиційними країнами імміграції – США, Канадою і Австралією, активно приймати мігрантів також почали деякі Європейські країни (Німеччина, Франція та ін.), а також Саудівська Аравія, Індія, колишній СРСР. В цей період відбулось різке збільшення кількості мігрантів у світі – у 1970 р. їх нараховувалось 82 млн. осіб, у 1980 р. – вже 99 млн. і за наступні 10 років кількість міжнародних мігрантів зросла на 56 млн. осіб [118].

Слід зазначити, що досить прогресивна роль міграційних процесів у формуванні трудових ресурсів у країнах Європи. Е. Хіжний, «окреслює чотири етапи міграції, які відбувалися на Європейському континенті в контексті історичного розвитку і які вплинули на європейські ринки праці. Перший етап

масової імміграції до країн Західної Європи автор пов'язує із завершенням Другої світової війни і, відповідно, з політичною ситуацією у світі в цілому і в цих країнах, зокрема. Основними мігрантами були біженці і вимушені переселенці» [119, с. 69-71].

Серед основних причин другої хвилі масової міграції (1960 – 1973 рр.) на Європейському континенті Е. Хіжний відмічає економічну причину: збільшення попиту на імпорту робочу силу в основному низької кваліфікації [119].

Слід зазначити, що з другої половини ХХ ст. ситуація з міграцією в Європі різко змінилася: бурхливий розвиток економік Європейських країн (Великої Британії, Франції, Німеччини, Данії, Бельгії, Швейцарії, Люксембургу, Нідерландів і країн Північної Європи) вимагав великої кількості працівників, але цей попит не міг бути зреалізований на національному рівні, це спричинило залучення до трудової міграції з Іспанії, Португалії, Італії, Греції, Югославії, Туреччини, Північної Африки. Таким чином, з середини ХХ ст. західноєвропейські країни перетворилися у приймаючі, і основним напрямом переміщення населення в Європі став потік з Півдня на Північ.

Активне використання трудових мігрантів дало можливість країнам імміграції відновити і розвинути промислові галузі, а також підтримувати відносно низький рівень оплати праці і не поліпшувати умов праці, однак, при цьому іноземні робітники працювали у важких умовах і їхнє перебування регулювалося жорсткою міграційною політикою. Упродовж 1960-х рр. міграційна політика країн Західної Європи зазнала змін: із покращенням економічної ситуації у більшості Європейських країн і зміною політичного середовища візовий режим був спрощений, також дозволено перебування членів родин трудових мігрантів на території країн, які їх приймали.

Третій етап масової міграції (середина 1970-х – кінець 1980-х рр.) у країнах Західної Європи Е. Хіжний, як і інші автори, пов'язує з декількома причинами. По-перше, це початок енергетичної кризи у 1973 р. По-друге, це зниження попиту на робочу силу внаслідок зниження витрат живої праці, що

було пов'язане з інтенсивним шляхом розвитку економіки [119, с. 70].

У таких умовах уряди західноєвропейських країн різко скоротили залучення трудових мігрантів з інших країн і колоній, знову посилюючи контроль над міграційною політикою і зробивши спробу повернути на батьківщину мігрантів, які перебували на їхній території. Тим не менш, здійснити це виявилось досить складним завданням через возз'єднання сімей, яке відбувалося в той час. Зростанню чисельності мігрантів також сприяли більш висока фертильність мігрантів, збільшення потоків біженців і шукачів притулку. Отже, в 1970-ті рр. потоки чистої міграції в країни Західної Європи в середньому склали 240 тис. осіб щорічно [117, с. 5]. Щоб захистити національні ринки праці від напливу іноземної робочої сили, деякі західноєвропейські країни (наприклад, Німеччина) впровадили додаткові обмеження на використання іноземних працівників і маргінальний статус для них. Однак, така практика не відповідала реальним міграційним тенденціям і потребам ринків праці [120].

До кінця 80-х рр. XX ст. напрями міграційних потоків також зазнали змін, превалювало переміщення населення між Європейськими країнами, в основному зі Сходу на Захід. З розвитком економік Південних Європейських країн, таких, як Італія, Іспанія, Португалія та ін., вони набули статусу приймаючих [121, с. 4]. У зв'язку із кардинальними політичними і економічними змінами в країнах Центральної і Східної Європи наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр., такими, як падіння залізної завіси, посилення інтеграційних процесів, війни і етнічні конфлікти, наплив мігрантів у країни сучасного ЄС різко збільшився [117, с. 6].

Четвертий етап міграції на Європейському континенті, який розпочався з 1990-х років згідно з Е. Хіжним, був спричинений як економічними, так і політичними мотивами. Серед основних політичних причин автор називає війни у Югославії, події у Чеченській Республіці, Афганістані, Ізраїлі, Іраку, з одного боку, і політичну стабільність у країнах Західної Європи, з іншого. Основною економічною причиною міграції автор вважає різницю в рівні

доходів країн походження і приймаючих країн. Також до економічних причин масової імміграції автор відносить прагнення підприємців знизити виробничі витрати, що легше зробити за рахунок використання більш дешевої праці іноземців [119, с.71].

Отже, на нашу думку, глобалізація – це досить складне явище, розвиток якого залежить від культурних, політичних, соціальних, економічних та інших вимірів функціонування соціуму на даному етапі розвитку людства.

До основних видів глобалізації, слід віднести: економічні, політичні, соціальні, демографічні, етнічні та інші.

Глобалізація в економіці – це об'єктивний процес виникнення та розвитку зв'язків між національними економіками різних країн світу, який охоплює всі сторони економічного розвитку життя країн. Економічна глобалізація проявляється у поглибленні процесів обміну товарами та послугами, розширенні міжнародного руху капіталів, посиленні трудових міграційних процесів у межах світового господарства, зростанні міжнародних науково-технічних зв'язків. Економічний процес глобалізації зародився і розвивався зі становленням товарно-грошових відносин. Посилилася економічна цілісність світового господарства, що реалізується на ринкових міжнародно-економічних відносинах. Усе це посилює глобальні тенденції у світовій економіці, особливо в період економічної кризи в Україні та створює негатив для держави. Економічна «глобалізація» – це історичний процес, що є результатом новаторства у суспільстві технічного прогресу. Цим терміном називають усезростаючий ступінь інтеграції країн в усьому світі, обумовлений насамперед торговими і фінансовими потоками. Іноді під ним мається на увазі також рух людей (праці) і знань (технологій) через міжнародні кордони. Глобалізації властиві також більш широкі культурні, політичні й екологічні параметри [122].

За рейтингами міжнародних економічних організацій Україна за рівнем конкурентоздатності посідає одне з останніх місць. Курс уряду на лібералізацію зовнішніх відносин не виправдав покладених на нього надій і не реалізував конкурентні переваги нашої держави. Доцільність лібералізації

зовнішньоекономічних відносин мала б бути досліджена на перших етапах відкриття кордонів, оскільки далеко не однакові умови та розбіжності обумовлювали суттєву різницю між економічними системами України від високорозвинених країн. Показники розвитку української економіки порівняно із найбільшими торговельними партнерами свідчать про недоречність беззастережного відкриття кордонів. Так, за даними Світового банку, ВВП на душу населення в Україні є одним з найнижчих у світі (вона посідає 135 місце). Виробничо-промисловий комплекс України нездатний адаптуватися до попиту на світовому ринку, про що говорить досить низький ВВП на душу населення [123].

Особливе місце серед показників інтеграції і глобалізації займає порівняльна динаміка цін на однакові товари в різних країнах. Теоретично, що менше бар'єрів у міжнародній торгівлі (а лібералізація якраз і полягає в зниженні, часом навіть усуненні цих бар'єрів), то більше повинні зближуватися, вирівнюватися ці ціни під тиском конкуренції. Проте значні розходження продовжують зберігатися [124]. Через неконкурентну спроможність занепадають цілі галузі, які можуть переробляти сировину, а деякі з тих, що функціонують, не повністю використовують свої виробничі потужності.

Існують як позитивні, так і негативні аспекти. Позитивні очевидні: по-перше, це можливість брати активну участь в обговоренні режимів регулювання міжнародних економічних відносин, а не бути осторонь, як це спостерігається нині. По-друге, відбудеться скорочення витрат на здійснення зовнішньоекономічних операцій, що є дуже важливо, оскільки загальне підвищення цінової конкурентоспроможності українських виробників – найактуальніше питання сьогодення. Цим наша країна виконає одну з основних умов поглиблення відносин з Європейським союзом та отримає можливість захисту національних інтересів та підприємств відповідно до міжнародних форм та процедур, що мінімально залежать від коливання політичних відносин з тією чи іншою країною.

Глобалізація спричинює негативні наслідки – вона загрожує майбутньому

людської цивілізації, шкідливо впливає на клімат, погіршує якість та рівень життя. Виникає пригнічення розвитку окремих галузей (секторів) національної економіки, які виявляються не готовими до повноцінної міжнародної конкуренції, заміщення їх імпортом.

В умовах глобалізації спостерігається зниження ролі національної держави, втрата нею державної ідентичності, цілісності. Причому сили, які завуальовано руйнують державу, мають транснаціональну природу [124]. Покращити становище України на світовому ринку можливо завдяки застосуванню ефективної інноваційної та зовнішньоекономічної політики.

Глобалізація в політиці – це об'єктивний реальний процес, для якого властині наступні ознаки: посилення міждержавних відносин щодо руху товарів, капіталів та робочої сили; політична інтеграція країн з формуванням наднаціональних політичних органів (ЄС, СОТ, Світовий банк), зростання кількості міжнародних урядових організацій, зокрема універсальних (ООН), міжрегіональних (Ісламська конференція, Ліга Арабських держав), субрегіональних (Бенілюкс), БРІКС, військово-політичних (НАТО). Слід зазначити, що під час глобалізації політики у світовому масштабі відбуваються два досить складних процеси, а саме: глобалізація та регіоналізація. Під глобалізацією мається на увазі зближення країн, їх об'єднання в єдині організації, вступ у різні всесвітні організації. Ці два процеси ще можна назвати інтеграція та дисінтеграція, але поряд з тим глобалізація, можливо, породила, регіоналізацію.

На думку В. Плохих, «у політиці глобалізація – це принцип, згідно з яким організація, функціонування й розвиток світу розглядається як цілісна економічна, соціокультурна і політична суперсистема» [125, с. 116]. Слід зазначити, що глобалізаційний процес посилює взаємозалежності держав, зменшення їх суверенітету, тобто він генерує трансконтинентальні й міжрегіональні потоки, утворюючи глобальну взаємозалежність, що дозволяє розглядати глобалізацію як якісно самостійну, складну систему явищ і відносин.

Існує ще один вид об'єднувачих у світовому масштабі процесів – це

соціальний вид глобалізації, його слід розуміти, як наявність змін, що породжені світовими глобалізаційними процесами і стосуються умов життєдіяльності кожної людини. Слід зазначити, що ці зміни характеризуються інтенсифікацією комунікаційних процесів і перерозподілом ресурсів, які забезпечують усі основні потреби особи. Соціальні види глобалізації полягають у тому, що сучасний світ розкриває великі можливості діяльності людини у професійній сфері, в освоєнні нею досягнень світової науки, культури тощо. Вільна конкуренція у глобальному масштабі вивільняє творчу енергію й ініціативу особи, створює унікальні можливості для її самореалізації, дозволяє інтенсифікувати обмін необхідною інформацією, науковими досягненнями, досвідом практичної діяльності. Вплив глобалізації на соціальну сферу виявляється в тому, що вона піднімає питання соціальної сфери і соціальної політики на наднаціональний рівень, породжує і підтримує дискурс, діалог відносно того, як краще регулювати сучасні державні стосунки в інтересах соціального добробуту. Тому глобальна соціальна політика є результатом діяльності наднаціональних суб'єктів і включає глобальний соціальний розподіл, глобальне соціальне регулювання, а також глобальне соціальне забезпечення і захист прав громадянина.

Зміна національних інтересів глобальними породжує нові виклики національної безпеки, наявним підтвердженням чого є спроби окремих світових держав підпорядкувати собі інтереси іншої національної держави. Негативними наслідками цього стає: наростання соціально-політичних та етнічних конфліктів, які виводять систему суспільного розвитку з динамічної рівноваги, позбавляючи її можливості стабільного розвитку та ефективного функціонування. Саме тому основна мета національної безпеки в умовах глобалізації має зводитися до створення умов для реалізації інтересів особи, суспільства та держави, що відповідає системі національних інтересів, яка з необхідністю має бути узгоджена з глобальною системою інтересів.

Дослідники не оминають увагою іще одного виду глобалізації – універсального. Демографічна глобалізація – це перш за все прояв загального,

системного процесу в демографічній сфері. Цей вид глобалізації – це зовсім новий процес. Те, що ми сьогодні спостерігаємо лише на рівні людства, мало місце в античному світі й у середньовіччя, тоді так само, цілком вільно, переміщалися величезні маси покупців, безліч людського капіталу спокійно мігрував із країни у країну. Філософи давнини упродовж свого життя встигали послужити різним царям (наприклад, грецький діяч Алквіад кілька разів змінював одну країну на іншу, причому щоразу встигав повоювати за нову батьківщину проти батьківщини старої). По середньовічній Західній Європі також вільно переміщалися ландскнехти і горезвісні трубадури, і їх не спроваджували за океан. У певні історичні епохи вважалося нормою народитися у країні, отримати нормальну, як на той час освіту в іншій країні, одружуватися у третій, переїхати із сім'єю в четверту, чи п'яту, на її боці повоювати проти четвертої, потім виїхати до шостої, послужити їй вірою і правдою і, зібравши грошей на старість, виїхати до сьомої країни доживати віку і вмирати [126]. Тому стан демографічної глобальності для людства у такому сенсі цілком природний. Глобальна демографія є визначальною в системі сучасних проблем людства. Слід зазначити, що її причиною (виникнення глобальної демографічної проблеми) є: значне зростання кількості населення в країнах, що пов'язане з ранніми шлюбами, впливом релігій, традиціями до створення багатодітних сімей, заборонаю абортів, короткі терміни отримання освіти й низький рівень освіченості населення. Сутнісним показником у вирішенні демографічної проблеми людства є покращення якості життя з підвищенням макроекономічних показників та рівня освіти.

Для глобалізації не існує окремої країни чи окремої культури. Глобалізація приводить до нівеляції правових та моральних норм, на яких базувався попередній світоустрій, а тим самим, породжує демонтаж культури та моралі, створює загальнолюдську культурну катастрофу [127].

Міжнародна міграція населення відіграє важливу роль у демографічному розвитку окремих країн і регіонів. У результаті міграційних потоків багато промислово розвинених країн нівелювали звужене відтворення населення. У

80-ті роки ХХ ст. частка зовнішньої міграції у загальному прирості населення таких країн, як Канада, Австралія, Франція, перевищила 25 %, США – близько 50 %. З іншого боку, значні еміграції приводили у багатьох країнах до процесу депопуляції, що спостерігалася у 1960-ті роки в Ірландії, Греції, Португалії, незважаючи на високий приріст населення у цих країнах. У другій половині 1980-х років Ліван втратив 1/10 частину населення, Мексика – близько 1% [128].

На думку У. Стікенса, одним із негативних проявів глобалізації в її сучасному варіанті є формування мережі глобальної наркоманії. Саме «...виробництво наркотичної сировини відбувається у найбільш бідних та знедолених країнах – Колумбії, Бірмі, Таджикистані та Афганістані. Це зумовлено тим, що селяни, традиційний спосіб існування яких в умовах глобалізації виявився зруйнованим, під тиском капіталістичної глобалізації змушені вирощувати наркотичну сировину» [129]. Це все свідчить про те, що причини виникнення наркоманії та наркомафії кореняться саме в розгортанні сучасних глобалізаційних процесів. Тому окремі рухи у боротьбі з наркоманією цілком можуть бути віднесені до антиглобалістських.

Слід зазначити, що трудові міграційні потоки формуються в умовах різкої зміни чисельності населення нашої планети. Так, за період 1900–2009 рр. чисельність населення збільшилася з 1,6 млрд. осіб до 6,5 млрд. осіб і, за розрахунками експертів ООН, до 2050 р. вона досягне 9 млрд. осіб. Цей процес можна охарактеризувати як демографічну революцію, яка вкрай суперечливим чином пов'язана із задоволенням насущних проблем. При цьому на тлі значного зростання чисельності населення, сформованого насамперед у країнах третього світу, в деяких країнах виникає особлива ситуація, викликана незавершеністю адаптації відтворення населення і процесом його старіння у зв'язку з дією різноманітних історичних, економічних і соціально-політичних чинників [130].

Отже, на сьогодні демографічна глобалізація досить нове та унікальне явище. Фінансовий капітал, технології і товари лише нещодавно стали вільно переміщуватися на планеті, тоді як робоча сила, людський капітал мігрували

практично завжди.

Розглянемо ще один не менш доказовий різновид глобалізації. Йдеться про етнічну глобалізацію – один із видів глобалізації, під якою треба розуміти процес зростаючої уніфікації життя етносів (народів) в умовах поширення єдиних, спільних для всього людства технологій, культури, ідей, ціннісних орієнтацій, способу життя, поведінки тощо, який або призводить до втрати етносами культурної, національної етнічної ідентифікації, або, навпаки, пробуджує інстинкт самозбереження етносом етнічних особливостей свого народу. На думку А. Кузьменка, «етнічна глобалізація складається з двох основних процесів: зростання загальної чисельності населення планети та взаємної асиміляції різних етнічних груп. Причому, підкреслює він, цей процес прискорює всезростаюча імміграція (як легальна, так і нелегальна) до країн Заходу» [131]. О. Картунов вважає, що «етнополітична глобалізація – це історичний об'єктивний процес розповсюдження по всій земній кулі етнічних, національних та етнополітичних ідей і концепцій, піднесення етнічного ренесансу, посилення політизації етнічності, вибуху націоналізму та етніцизму, поглиблення етнополітичної дезінтеграції та інтеграції тощо» [132, с. 173].

Сьогодні на Сході України тривалий час відбувається збройний конфлікт, що зумовлює громадян до зовнішнього та внутрішнього переміщення в пошуках кращого життя.

Глобалізація – це багатогранне явище, яке охоплює різні сфери розвитку світового господарства. Процеси глобалізації свідчать про взаємозалежність громадян і держав у сучасному світі, незважаючи на їх просторове розміщення чи рівень політичного, економічного і культурного розвитку. Реалії глобалізації змушують кожен державу чітко визначитись із своїм геополітичним вибором. Особливо це стосується України, яка за своїм європейським корінням є лише європейською державою [133].

Поточне значення негативного українського індексу глобалізації досягло історичного максимуму і склало 68,85 бала, що дозволило нашій державі розташуватися в рейтингу між Йорданією (69,46) і Ісландією (68,66), а також

випередити одразу трьох географічних сусідів – Росію (65,42), Молдову (64,12) і Білорусь (59,85). Найбільш схильною до глобалізації виявилася політична сфера (86,05) України, а найменш – соціальна (60,06). Зростання значення вітчизняного індексу у порівнянні з минулими роками багато в чому стало можливим завдяки істотному прогресу в питаннях інформаційних потоків і культурного співробітництва [134]. Одна з найбільших загроз глобалізаційних процесів пов'язана з масовим безробіттям та мобільністю робочої сили. Масова міграція населення набуває глобальних рис і перетворюється на серйозне джерело загострення соціально-економічної ситуації у світі. За даними ООН, щороку в пошуках роботи і кращих умов життя емігрує до 20 млн. осіб.

Під зовнішньою міграцією слід розуміти переміщення у просторі, що здійснюються індивідами з метою підвищення рівня життя на основі більш вигідного використання власної робочої сили без зміни постійного місця проживання. Причини зовнішньої трудової міграції носять майже виключно економічний характер. Зовнішніми причинами здійснення трудової міграції громадянами України за кордон є в певній мірі незумовлений ринок праці інших країн та матеріальне стимулювання результатів праці. Серед внутрішніх причин трудової міграції громадян України за кордон є: наявне безробіття, низький рівень оплати результатів праці, відсутність перспективи кар'єрного зростання працівника та інші соціально-політичні й економічні складові елементи, які гальмують розвиток суспільства та держави.

Дані офіційної статистики України навіть приблизно не відображають дійсні масштаби трудової міграції за кордон. Чисельність українців, які працюють за кордоном, становить від 1 до 3 млн. осіб, за іншими даними від 2 до 7 млн. осіб [135, с.13]. Найбільше українців-мігрантів працює в Росії (від 100 тис. осіб до 1 млн.). За даними Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (2004р.), в Польщі кожного року працює майже 300 тис. осіб, Чехії – 200 тис., Португалії – 150 тис., Іспанії та Італії – по 100 тис., Греції – 50 тис., менше – у Туреччині, Ізраїлі, країнах Північної Європи, Прибалтики, Близького Сходу [136].

За тривалістю міграція поділяється на постійну (безповоротну) та тимчасову (зворотну). Постійна (безповоротна) міграція – це переміщення населення, що супроводжується зміною постійного місця проживання. Масштаби зазначених переміщень, структура населення, яке в них задіяне, обумовлюють зміну кількісних і якісних характеристик населення конкретного населеного пункту, збільшують чи зменшують його трудовий потенціал. Прикладом постійної міграції є переселення сільських жителів до міст, а тимчасової (зворотної) – навчання, робота на іншій території за контрактом тощо. Тимчасові міграції поділяються на маятникові, циклічні, епізодичні. Маятникова міграція – це щоденні або щотижневі поїздки населення від місць проживання до місць роботи або навчання, що розташовані в різних населених пунктах. У маятникових міграціях бере участь значна частина міського й сільського населення. Маятникова міграція задовольняє матеріальні та соціальні потреби, але призводить до надмірної втоми, бо пов'язана також із витратами вільного часу мігрантами, що скорочує можливість їхнього відпочинку і відновлення сил, виховання дітей, підвищення освітнього і культурного рівня тощо. Циклічна (сезонна) міграція – це переміщення працездатного населення, пов'язане з пошуком роботи на певний час, з поверненням на попереднє місце проживання (наприклад, сезонні роботи). Епізодична міграція являє собою ділові, культурно-побутові, рекреаційні та інші поїздки, що здійснюються нерегулярно у часі. Вимушена міграція – це переміщення особи, що супроводжується перетинанням державного кордону, у зв'язку з учиненням щодо неї або членів її сім'ї насилля чи переслідування в будь-якій формі або реальною можливістю піддатися насиллю чи переслідуванню, а також вимушене переміщення громадян України, іноземців чи осіб без громадянства, які проживають чи перебувають в Україні, що супроводжується перетинанням меж адміністративно-територіальних одиниць України у зв'язку з екологічними, техногенними, військовими та іншими обставинами надзвичайного характеру.

Що стосується вікової характеристики, то найвищі показники міграційної

активності зафіксовано серед осіб 28-45 років. Серед трудових мігрантів переважна більшість – особи жіночої статі. Щодо освіти, то трудові мігранти більшою мірою влаштовуються на роботу не за здобутою спеціальністю.

Найвагомішими мотивами, які спонукають до виїзду за кордон, є: заробіток задля покращення житлових умов (купівлі квартири чи побудова будинку), придбання автомобіля або інших дорогих товарів тривалого вжитку; заробіток для задоволення поточних життєвих потреб – харчування, придбання необхідних товарів повсякденного вжитку (одягу тощо); накопичення коштів для оплати навчання дітей у вищих навчальних закладах; накопичення стартового капіталу для створення власного бізнесу або розвитку своєї справи; мотиви нематеріального характеру (побачити світ, здобути певні трудові навички, поліпшити знання мови тощо).

Найбільш популярними країнами серед українських трудових мігрантів є: США, Німеччина, Польща, Канада, Італія, Чеська Республіка, Угорщина, Іспанія, Греція і Португалія. У нашій країні переважають трудові мігранти насамперед з Молдови, Узбекистану, Білорусі, Вірменії, В'єтнаму, Індії, Пакистану і Бангладеш. В основному вони працюють у сфері послуг, торгівлі, будівництві і сільському господарстві.

Міграційний обіг Республіки Білорусь з іншими країнами в 90-і р. постійно знижувався. Якщо в 1992 р. 117,7 тис. осіб прибуло в республіку і 60,5 тис. вибуло з неї, тобто чистий приріст склав 57,2 тис. чоловік, то в 1998 р. прибуло 33,2 тис. осіб, а вибуло 13,3 тис. осіб, тобто приріст склав 19,9 тис. чоловік. Зовнішня міграція складалася з двох різних потоків: перший – з країнами СНД і Балтії і другий – з іншими країнами, що не входять у СНД. Працюючі емігранти з Білорусі виїжджали в основному до Російської Федерації, Чехії, Польщі, а також до Молдови, України [137].

Як відомо, між бажанням знайти тимчасову роботу за кордоном та можливістю його реалізації стоїть багато обставин і умов об'єктивного та суб'єктивного характеру, що сприяють або ускладнюють його здійснення. До об'єктивних умов можна віднести: особливості імміграційної політики країни,

яку вибирають для роботи; стан ринку праці; затребуваність певної професії (сезонні робітники, будівельники і т. д.); стан міжурядових угод у сфері обміну робочою силою та захисту прав трудящих-мігрантів. Такі угоди Республікою Білорусь укладені з Росією, Молдовою, Україною, Казахстаном, Литвою, Польщею та Вірменією. Ведеться робота з підготовки до укладення аналогічних угод з Чехією та Словаччиною. Слід зазначити, що західні держави, прагнучи захистити свій внутрішній ринок праці, створюють перепони для осіб, які хочуть емігрувати з країни.

Отже, слід зазначити, що міграція населення залишається однією з основних проблем кожної держави, оцінюючи її в різних її видах і формах. Головною причиною міграції населення є поганий економічний стан країни, у зв'язку з чим падає його соціальний захист. Але, з іншого боку, це вигідно для держав, в яких хороше економічне становище, і куди населення прибуває великими потоками, а це значить, що прибуває нова робоча сила з певною освітою та професійними навичками. Глобалізація – це доволі складне явище, яке охоплює різні сфери розвитку світового господарства. Процеси глобалізації свідчать про взаємозалежність громадян і держав у сучасному світі, незважаючи на їхнє просторове розміщення чи рівень політичного, економічного і культурного розвитку. Глобалізаційний процес є суперечливим, оскільки, з одного боку, відкриває нові можливості економічного та духовного розвитку, призводить до поглиблення господарських зв'язків і співробітництва між країнами, залучення народів до великих досягнень, вироблених людством, а з іншого, – загострює наявні та розкриває нові проблеми і суперечності, що призводять до певних негативних наслідків.

Міграційна проблематика зачіпає інтереси населення, суспільства та держави, пов'язана з загрозами національній безпеці, зокрема, в галузі боротьби з незаконною міграцією. В останні роки органами державної влади всіх рівнів вживаються заходи вдосконалення державної міграційної політики України, спрямовані на мінімізацію ризиків і максимізацію вигод. Проведена робота набуває все більш комплексний характер. У деякій мірі цьому сприяють раніше

здійснені концептуальні підходи в галузі регулювання міграційних процесів, що реалізуються на основі планів, програм, прогнозів. Тенденції соціально-економічного і демографічного розвитку країни зумовлюють необхідність проведення виваженої державної політики в сфері міграції, адекватної інтересам суспільства та держави.

Останнім часом у сфері міграційної політики досягнуті певні позитивні результати: систематично збільшується число осіб, які встали на міграційний облік; зростає кількість легально працевлаштованих осіб; створені законодавчі передумови для залучення висококваліфікованих іноземних фахівців з метою модернізації економіки. У сфері міграційної політики є серйозні проблеми, наприклад, порушення адміністративного законодавства іноземними громадянами: терміну перебування, невідповідність мети в'їзду та незаконне здійснення трудової діяльності.

Міграційну політику можна розглядати як різновид державної політики, що виражається в сукупності застосовуваних державою правових та організаційних заходів, спрямованих на реалізацію комплексу політичних, економічних, соціальних, інформаційних заходів, що забезпечують ефективне регулювання міграційних процесів.

Велика частина зовнішньої та внутрішньої державної політики реалізується за допомогою права і його норм, перш за все конституційних, що ґрунтується на міжнародно-правових стандартах і принципах, сформованих світовою спільнотою. Вчені-теоретики характеризують правову політику як особливу форму прояви державної політики, здійснення та закріплення політичного курсу країни, інструмент юридичної легітимації, яка виражається в конституціях, кодексах, законах, інших основоположних нормативно-правових актах, спрямована на захист і охорону соціального ладу, вдосконалення та розвиток суспільних відносин.

Важливою властивістю правової політики є владний імперативний зміст, державний вольовий характер, а тому політика, що розглядається характеризується такими рисами: пов'язана з правом і заснована на ньому;

здійснюється правовими методами; поширює дію в основному на правову сферу діяльності; використовує, в разі необхідності, примус; є офіційною, публічною; відрізняється нормативно-організаційними засадами.

Під правовою політикою В. М. Тернавська розуміє сукупність ідей стратегічного характеру, що продуковані органами державної влади та органами місцевого самоврядування у процесі їх професійної діяльності за участю інститутів громадянського суспільства і втілені у конкретні програми розвитку правового життя суспільства та держави [138, с. 52].

Аналізуючи взаємозв'язок права та політики, Ю. О. Ващук підкреслює, що політика, яка б вона не була за своєю юридичною природою має бути правовою, вона повинна відповідати принципам і нормам права, не виходити за рамки того чи іншого закону, мати своїм пріоритетом права людини [139, с. 69]. Перш ніж політика стане правовою, саме право має стати політичним, тобто має володіти властивостями політики, відображати її сутність, розуміти мету, завдання та стратегічну спрямованість, а політика, володіючи юридичними властивостями, входить в простір, де існуючі та виникають відносини, інтереси, зв'язки, протиріччя, об'єктивно потребують опосередкування та вирішення правовими засобами.

Л. А. Музика зазначає, що правова політика являє собою особливий політико-правовий феномен, що виникає у сфері права, є видом державної політики та потребує впорядкування публічною владою [140, с. 205]. Правова політика – це особливе політико-правове явище в сфері суспільних відносин, що представляє інтегративну, науково-обґрунтовану, що поєднує тактико-стратегічні засади, здійснювану на правовій основі за допомогою права діяльність державних і недержавних інститутів суспільства, спрямована на створення та вдосконалення механізму правового впливу з метою розвитку громадянського суспільства, правової держави, забезпечення прав і свобод.

Зміст правової політики досить різноманітний і включає наступні компоненти: захист прав людини; конституційне законотворчість; принципи правового регулювання; вдосконалення основ державності; стратегія

законодавства; судово-правова реформа; зміцнення законності, правопорядку. Серед різновидів правової політики можна виділити законодавчу, виправну, судову, міграційно-правову, фінансово-правову і ін.

О. А Малиновська пропонує визначення міграційно-правової політики, як різновид правової політики, що представляє науково-обгрунтовану, планомірну та системну діяльність державних органів влади та структур громадянського суспільства з оптимізації міграційних процесів з урахуванням інтересів особи, суспільства та держави на основі ефективного механізму міграційно-правового регулювання [4, с. 68]. Іншої точки зору дотримується О. І. Шапоренко, розглядаючи міграційно-правову політику як відносини, що виникають між учасниками міграційного процесу з приводу реалізації прав і обов'язків, пов'язаних з в'їздом у країну та виїздом з країни, перебуванням та проживанням на її території [141, с. 254].

Міграційно-правова політика здійснюється Кабінетом Міністрів України, Президентом України, виконавчими органами державної влади, МВС України і ін. Законодавчу функцію в процесі організації міграційно-правової політики здійснює Верховна Рада України. На Кабінет Міністрів покладено обов'язок забезпечення проведення єдиної державної міграційно-правової політики. Уряд розробляє законопроекти, реалізує підзаконне регулювання міграційних процесів і чинне законодавство, координує діяльність центральних і місцевих органів виконавчої влади, взаємодіє з Президентом України та Верховною Радою України.

Галузеве управління в сфері міграції забезпечується МВС України, зокрема, Державна міграційна служба України. Керівництво ДМС України здійснює Кабінет Міністрів через Міністра внутрішніх справ ДМС України забезпечує та здійснює в межах компетенції функції з розробки та реалізації державної політики, нормативно-правового регулювання у сфері міграції.

Правоохоронна функція держави незважаючи на те, що вона розподілена між різними інстанціями за своїм характером є інтегративною [142, с. 158]. Важливу роль в цьому процесі виконують судові, слідчі, прокурорські і

юрисдикційні органи. Дані суб'єкти істотно коректують реалізовану правову політику, вносять необхідні рекомендації, пропозиції щодо її вдосконалення. Всі суб'єкти формування правової політики виступають суб'єктами її здійснення. Основним координатором міграційно-правової політики виступає держава з управлінським апаратом. За допомогою реалізації конвенціональних моделей інформаційно-комунікативної взаємодії органів влади та суспільства можливе досягнення значного зниження конфліктності та соціально-політичної напруженості у сфері міграції [143, с. 181].

Необхідно, щоб державна міграційно-правова політика здійснювалася з урахуванням тенденцій і пріоритетів, характерних для основних напрямів діяльності України в даній сфері. Повинна бути націлена на подолання наслідків негативних факторів, сприяти вирішенню проблем, що перешкоджають ефективному регулюванню міграції. Важливими пріоритетними напрямами міграційно-правової політики виступають: захист прав, свобод і законних інтересів мігрантів, узгодження інтересів різних учасників правовідносин в ході реалізації міграційно-правової політики.

У теорії права виділено безліч пріоритетів правової політики, що визначаються як першочергові завдання, проблеми, питання, що підлягають вирішенню. До найбільш загальних відносяться: забезпечення прав і свобод людини та громадянина; формування правової держави, громадянського суспільства; вдосконалення законодавства та практики застосування; створення правової бази реформ, що проводяться; боротьба зі злочинністю; виховання законослухняної особи, відповідно до яких доцільно розглянути основні пріоритети міграційно-правової політики, на які повинна орієнтуватися діяльність держави в сфері правового регулювання.

Забезпечення прав і свобод людини та громадянина передбачає: визнання людини як найвищої цінності для держави, повагу та захист належних прав і свобод, неприпустимість їх применшення і обмеження; забезпечення та виконання гарантій дотримання, права кожного, хто законно перебуває на території України, на вільне пересування, вибір місця перебування та

проживання в межах держави та інших прав і свобод особи, на реалізацію національних інтересів України у сфері міграції.

Формування правової держави та громадянського суспільства включає виникнення правової держави там, де суспільство має стійкі демократичні, правові, політичні, культурні традиції. Для формування даного правової утворення необхідний високий рівень загальної та правової культури. Одним з головних умов формування є наявність інститутів громадянського суспільства. Цивілізоване громадянське суспільство та правова держава формуються за умови орієнтації на соціальну справедливість.

Забезпечення законності та правопорядку в суспільстві передбачає неухильне дотримання усіма учасниками вимог законодавства, в тому числі міграційного, відповідність виданих суб'єктами державного управління нормативно-правових актів прийнятих законів і підзаконних актів.

Підвищення правосвідомості та правової культури характеризується різноманіттям форм прояву, активною динамікою розвитку. На основі проведення ефективної правової політики здійснюється планомірне підвищення рівня правосвідомості та правової культури, яке взаємопов'язане з поняттями: громадська думка, засоби масової інформації, пропаганда.

При вивченні пріоритетів міграційно-правової політики слід зауважити, що чинне законодавство (План заходів на 2018-2021 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року) передбачає пріоритетні напрями сприяння переїзду співвітчизників, які проживають за кордоном; виконання гуманітарних зобов'язань щодо мігрантів; залучення кваліфікованих іноземних фахівців, у тому числі студентів для навчання та стажування в Україні; вдосконалення заходів з протидії незаконній міграції; поліпшення механізмів депортації, видворення, реадмісію іноземних громадян, які порушили законодавство; створення інформаційних систем обліку іноземних громадян, перебування яких на території держави є небажаним; сприяння соціальній та культурній адаптації та інтеграції мігрантів в суспільство [144].

Пріоритет сприяння переїзду в Україну співвітчизників, які проживають за кордоном передбачає реалізацію програми щодо даних осіб, спрямовану на об'єднання потенціалу співвітчизників, які проживають за кордоном, з потребами розвитку регіонів і вирішення демографічних проблем. Виховані в традиціях української культури, володіють українською мовою, не бажають втрачати зв'язок з Україною співвітчизники в найбільшій мірі здатні до адаптації та включенню в систему позитивних соціальних зв'язків приймаючої спільноти.

Виконання гуманітарних зобов'язань щодо вимушених мігрантів має на увазі створення сприятливих умов для соціально-економічної та соціально-культурної інтеграції, реалізацію конституційних прав і свобод; виконання державних зобов'язань з житлового облаштування осіб, які мають статус вимушених переселенців; вдосконалення процедури надання статусу біженця та тимчасового притулку з гуманітарних обставин; підтримку інфраструктури об'єктів для розміщення, тимчасового проживання; розробка програм соціальної підтримки змушених мігрантів та ін.

Пріоритет залучення кваліфікованих іноземних фахівців, у тому числі студентів із зарубіжних держав для навчання і стажування в Україні обумовлений тим, що міграція кваліфікованих працівників це важливе джерело накопичення людських ресурсів, що забезпечує економічне зростання та добробут в приймаючих країнах. Одна із стратегічних завдань – створення умов і механізмів для залучення затребуваних економікою кваліфікованих фахівців на довгостроковій основі. Освітня міграція є пріоритетним пунктом залученню кваліфікованих іноземних громадян.

Пріоритет вдосконалення заходів з протидії незаконній міграції передбачає сукупність умов: удосконалення правової бази протидії незаконній міграції; посилення заходів відповідальності за порушення міграційного законодавства; поліпшення системи державного контролю в'їзду та перебування іноземних громадян на території держави; протидія організації каналів незаконної міграції, в тому числі за рахунок підвищення захищеності

паспортно-візових та інших документів, що ідентифікують особу; розвиток міжвідомчої взаємодії, обміну інформацією з компетентними органами іноземних держав в даній сфері [145, с. 12].

Поліпшення механізмів депортації, видворення та реадмісію іноземних громадян, які порушили законодавство детерміновано потребою ефективного функціонування спеціальних установ для утримання іноземних громадян, які підлягають адміністративному видворенню або депортації, створення інфраструктури для здійснення процедури реадмісії. Протидія незаконній міграції є важливим напрямом міграційної політики країни, реалізується шляхом здійснення міграційного контролю, обліку та використання зазначених механізмів.

Пріоритет сприяння соціальної та культурної адаптації і інтеграції іноземних громадян в суспільство передбачає сприяння розвитку в суспільстві культури міжнаціональних і міжрелігійних відносин, формування у мігрантів і приймаючої спільноти навичок міжкультурного спілкування, протидії національної та расової нетерпимості. Створення умов для адаптації та інтеграції мігрантів, включає: вивчення української мови, правову просвіту, інформування про культурні традиції та норми поведінки.

Можна сформулювати поняття міграційно-правової політики – це різновид правової політики, яка представляє науково-обґрунтовану, планомірну та системну діяльність органів виконавчої влади щодо створення ефективного механізму правового регулювання в сфері міграції, та орієнтується на перераховані вище основні пріоритети.

Міграційну політику слід розуміти як відображення державної політики у міграційній сфері життя суспільства, а міграційно-правову політику як прояв правової політики в сфері міграції. Міграційно-правову політику необхідно розглядати як частину правової політики, а їх співвідношення як приватна і ціле, але не слід применшувати значення міграційної політики, яка, в принципі, означає спрямованість міграційно-правової політики. Міграційна та міграційно-правова політика взаємопов'язані з соціальною, адаптаційною і інтеграційною

політикою.

Про важливе значення соціальних орієнтирів у державній політиці відзначається на загальнодержавному рівні. Під політикою держави в галузі соціального захисту населення розуміють політику та цілеспрямовані дії, засоби, що забезпечують індивіду, соціальній групі, в цілому населенню комплексне, різнобічне вирішення різних проблем, обумовлених соціальними ризиками, які можуть привести або вже привели до повної або часткової втрати зазначеними суб'єктами можливостей реалізації прав, свобод і законних інтересів, економічної самостійності та соціального благополуччя, оптимального розвитку, відновлення або придбання.

Для приймаючої держави краще, якщо мігранти, які законно знаходяться на її території, були повністю адаптовані і інтегровані в правовому та соціальному плані в суспільне середовище, стабільність якої від цього тільки зміцнюється. У зв'язку з цим, адаптаційна політика є сукупність державних заходів, спрямованих на регулювання процесів із забезпечення чіткого правового статусу тих іноземних громадян, у відношенні яких ставиться завдання з адаптації та інтеграції до приймаючого суспільства. Соціальна адаптація це процес пристосування, освоєння особою нових соціальних умов, усвідомлення того факту, що стереотипи дій, засвоєні в колишньому соціальному житті, в нових реаліях перестають діяти; важливим моментом є зміна поведінки, що відповідає вимогам нового соціального середовища.

Сприянням у адаптації та формуванні конструктивної взаємодії між даними особами та приймаючою спільнотою є: створення інфраструктури, що включає центри інформаційної та правової підтримки, курси вивчення мови, історії та культури країни, впровадження циклів телепередач, орієнтованих на соціально-культурну та мовну адаптацію; вдосконалення спільної роботи органів усіх рівнів влади з громадськими об'єднаннями, які сприяють адаптації і інтеграції.

Інтеграційну політику можна розглядати як супутній адаптаційній політиці процес, який складається із сукупності державних заходів,

спрямованих на регулювання процесів включення іноземних громадян в суспільство відповідно до економічних, демографічних, соціальних і культурних цілей. Сутність інтеграційної політики полягає у входженні мігранта в нове суспільство в якості його соціального суб'єкта, від того, наскільки успішно даній особі вдасться інтегруватися в суспільство, буде залежати, з одного боку, соціальний стан і самовідчуття особи, а з іншого – соціальна стабільність в соціумі.

Як стверджує О. Т. Риндзак, політика в галузі інтеграції повинна спиратися на надійну концептуальну та інформаційну основу [146, с. 74]. Загальний процес інтеграції є досить багатостороннім, що включає комплекс соціальних, економічних, культурних, релігійних та багатьох інших важливих факторів. Розглядаючи інтеграцію як певний щабель у міграційному процесі, доцільно звернути увагу на прагнення даних осіб не тільки тимчасово працевлаштуватися в Україні, а й в майбутньому стати її громадянином. Інтеграція мігрантів в Україні передбачає включення даної категорії громадян в соціум, готовність і вміння приймаючої спільноти бути відкритим до збагачення власних традицій за рахунок тих позитивних якостей, якими володіють нові культурні групи населення. Складається певне ставлення до мігранта: до нього ставляться як до свого, а він ставиться до країни проживання як звичайний громадянин.

Підкреслюючи особливу роль релігійних організацій, правова регламентація статусу нерозривно пов'язана із забезпеченням конституційного права особи на свободу совісті та віросповідання. Дані об'єднання займають досить важливе місце в сфері міграційної політики, допомагаючи зберігати культурну єдність народів України та надаючи допомогу в адаптації та інтеграції іноземним громадян і особам без громадянства. Ефективний результат інтеграції до приймаючого суспільства залежить від рівня володіння національною мовою, здатності працевлаштуватися, правового статусу та ступеня участі в суспільному і політичному житті, від наявності доступу до системи соціального забезпечення. Як правило, це тривалий і складний процес,

для його досягнення від мігрантів і громадян приймаючої країни потрібно виявляти взаємну повагу, доброзичливість, толерантність, бажання розуміти та пристосовуватися один до одного.

Питання інтеграції і захисту прав осіб повинні вирішуватися в двосторонньому порядку; країна вибуття та приймаюча держави несуть взаємну відповідальність, зобов'язані створювати для переміщення необхідні умови. Важливу роль в цьому випадку грають двосторонні угоди, які регламентують порядок здійснення трудової діяльності мігрантів.

3.2 Світовий досвід регулювання трудової міграції

Міжнародна трудова міграція в кінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. стала досить вагомою складовою глобалізаційних процесів у світовій економіці.

Сучасній трудовій міграції властиві, порівняно з великим переселенням народів у минулому, відносно менші розміри, але, враховуючи їх високу територіальну концентрацію й специфіку використання праці працівників-мігрантів, вони відіграють досить суттєву роль у системі міжнародних економічних відносин, стаючи засобом міждержавного перерозподілу робочої сили в межах всесвітнього господарства.

Відповідно до оцінок МОП, на початок ХХІ ст. у світі нараховувалося від 36 до 42 млн. трудящих-мігрантів [147, с. 26].

Міжнародна трудова міграція населення має досить глобальний характер. Сьогодні вона охоплює абсолютну більшість країн світу. Інтенсивне переміщення трудових мігрантів відбувається між державами Європи, Північної й Південної Америки, Африканського материка, Південно-Східної й Західної Азії. Наприкінці 90-х років загальна кількість мігрантів у світі оцінювалася у 125 млн чол., що становить близько 2 % населення планети. У кінці 90-их років відбулось посилення міграції насамперед за рахунок інтегрування в загальносвітовий міграційний процес країн Центральної та Східної Європи.

Серед найважливіших світових переміщень трудових мігрантів, які визначають сучасні напрями міжнародної трудової міграції, можна виділити такі: Північно- та Південноамериканський регіон. Західноєвропейський ринок, Південно-Східна та Західна Азія, Африканська ділянка переселенських рухів. В останній період щорічно з країни в країну переїжджають 20 млн осіб.

На досить високому рівні спостерігається в'їзд іммігрантів до США та Канади, що історично були й залишаються районами масової імміграції населення та робочої сили. Хоча в повоєнні роки в цих країнах були прийняті законодавчі заходи, що обмежують імміграцію, приплив населення туди з інших країн значно зріс порівняно з останнім передвоєнним десятиріччям. З 1946 р. по 1982 р. в США емігрувало 3,3 млн. осіб., в Канаду – більш ніж 2 млн. тільки з європейських країн. З кінця XV століття, після відкриття Америки, морського шляху в Індію, островів Тихого океану та інших, раніше не відомих територій, на нові землі вирушив потік переселенців. Період масової трудової міграції населення з кінця XV століття до 60-х років XIX століття слід вважати періодом першопочаткової, або «старої» міграції. Цей період характеризується тим, що міжнародна трудова міграція населення мала два основних напрями. Перший з них був спрямований із Африки до Північної та Південної Америки і Вест-Індії. Основними імпортерами робочої сили в межах цього періоду були колонії Іспанії, Португалії, Франції, Великобританії, Данії, а також колонії в Західній півкулі, а з кінця XVIII – початку XX століть, – нові незалежні держави, в першу чергу, США і Бразилія. Основними експортерами робочої сили виступали колонії європейських держав. Цей потік мав примусовий характер. Другий потік трудової міграції цього періоду прямував із Європи до нових відкритих земель [148, с. 130].

Наступний період міжнародної трудової міграції населення – з 60-х років XIX ст. до початку Другої світової війни. Важливими подіями, що спричинилися до її початку, були Громадянська війна в США 1861–1865 років, об'єднання Німеччини 1866–1871 років, Італії 1860–1870 років, утворення Австро-Угорської імперії, селянська реформа в Російській імперії 1861 року.

Саме в цей період було відмінено кріпосне право в цілому ряді держав, що дозволило скоротити «вивіз-ввіз» робочої сили. Зазнав суттєвих змін і склад переселенців. У загальній масі більшість з них були селяни, тому що в структурі населення вони займали вагоме місце. Важливою особливістю тогочасної трудової міграції була національна приналежність. Це, насамперед, стосується мігрантів із Росії та Австро-Угорщини, звідки значні потоки людей виїжджали в Америку та Австралію. Так, із Російської імперії в першу чергу виїжджали поляки, українці, фіни, вірмени, євреї. Із Австро-Угорщини – українці, чехи, словаки, серби, хорвати. З початку ХХ ст. виникає новий міграційний потік – із «колоній – в метрополію» на противагу із «метрополії – в колонії». Як правило, робоча сила із колоній використовувалась для найбільш трудомістких, низькокваліфікованих та малооплачуваних робіт [148].

Початок сучасного етапу міжнародної міграції робочої сили пов'язаний із закінченням Другої світової війни. У той час домінуюче економічне та політичне становище США ще більше посилилося, відповідно виросла їхня привабливість для значної кількості емігрантів, що зробило цю державу основним світовим імпортером робочої сили. У середині минулого століття основними експортерами робочої сили в США стали європейські країни, а наприкінці століття – країни Латинської Америки. Особливостями цього періоду трудової міграції є її масовість (декілька мільйонів щорічно), сезонність (приїжджають на сезонні роботи) та нелегальність. Значний відсоток латиноамериканців, які приїжджають у США в пошуках роботи, призвів до значних змін у демографічній ситуації. Вже нині вихідці з цих регіонів складають більшість населення таких міст, як Лос-Анджелес, Маямі та інших.

Слід зазначити, що до Сполучених Штатів Америки практично експортують робочу силу всі країни світу. Поряд із США важливим регіоном, що імпортує робочу силу, є Західна Європа, а серед країн регіону основним імпортером робочої сили вважається Німеччина, в якій нині працює майже 10 млн. іноземних громадян [149, с. 54-74].

Вагомими чинниками, що приваблюють трудових мігрантів, є: політична

стабільність, високий рівень соціального захисту і один із найвищих у світі рівнів оплати праці. Важливий вплив трудова міграція справляє на розвиток регіональних ринків праці і формування пропозиції робочої сили. Наслідком засвоєння учасниками трудової міграції ринкової свідомості, цінностей та норм цивілізованого суспільства стає поширення відповідних настанов серед осіб, які не мають досвіду зовнішніх трудових міграцій [150]. За витратами на робочу силу (годинна зарплата плюс додаткові виплати персоналу) на той час Німеччина посідала вагоме місце серед високорозвинутих індустріальних країн.

Крім Німеччини, важливими імпортерами трудових мігрантів є Франція, Великобританія та Швеція. Водночас слід зазначити, що сучасний період формування трудової міграції характеризується розвитком нових регіональних центрів. Насамперед, це країни Південно-Східної Азії, Перської затоки, Далекого Сходу.

Зовсім новим пунктом концентрації інтернаціональних загонів робочої сили в повоєнні часи став регіон Перської затоки. Великомасштабна міжнародна міграція робочої сили почалась тут у 50-ті роки, коли внаслідок збільшення видобутку нафти потреба в робочій силі перевищила кількість місцевої. Міграція робочої сили в цей регіон швидко зростала після 1973 р., коли великі прибутки від нафти дали змогу здійснювати масштабні програми розвитку. В 1975 р. не місцеве населення шести основних центрів імміграції в регіоні (Бахрейн, Кувейт, Оман, Катар, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати) становило 2 млн чол., у 1980 р. – 4 млн, або 44 % загальної кількості населення. Наприкінці 90-х років у цих шести країнах, а також у Лівії налічувалося вже 5 млн чол. іммігрантів, частка яких становить понад 50 % усієї робочої сили. Переважну частину арабської міграції забезпечують Єгипет, Ірак, Сирія, Йорданія, Палестина [128].

Проте найпотужнішим споживачем іноземної робочої сили стали в другій половині ХХ ст. країни Західної та Північної Європи. Тут працює 15 млн іноземних працівників (ця цифра коливається залежно від економічної кон'юнктури). Західна Європа перетворилася з району еміграції на найбільший

центр притягання іноземної робочої сили й успішно конкурує із США у сфері використання дешевих людських ресурсів слаборозвинутих країн світу. У розвитку повоєнної міждержавної міграції в даному районі можна вирізнити дві стадії, що відмінні за рівнем інтенсивності та спрямованістю міграційних потоків, а також за кількістю країн, залучених до міграційних зв'язків.

Для європейської міграції на сучасному етапі характерні три основні напрями. По-перше, вагомими за масштабами є міграційні потоки з менш розвинутих країн Південної й Східної Європи – Греції, Іспанії, Туреччини, Португалії, Югославії, Словенії, Угорщини, Польщі, Чехії, Словаччини у високорозвинуті держави Західної й Північної Європи – Францію, Англію, ФРН, Австрію, Швейцарію, Голландію, Бельгію, Швецію. По-друге, постачальниками робочої сили на західноєвропейський ринок праці виступають країни Північної Африки, а також Індія, Пакистан та інші держави, що розвиваються. І, по-третє, робоча сила мігрує з однієї високорозвинутої країни Європи в іншу.

Мета міждержавного переміщення робочої сили – прагнення до поліпшення матеріального стану – залишається незмінною, як правило, в тривалій історичній перспективі. Що ж стосується форм міграційних процесів, то вони змінюються залежно від багатьох обставин. Найзагальнішими є постійна й тимчасова форми міграції.

Важливими імпортерами трудових мігрантів високої кваліфікації сьогодні виступає США, Німеччина, Великобританія та Франція.

Постійна, або безповоротна, міграція була абсолютно переважною формою. Значні маси європейців назавжди покидали свої країни й переселялися на постійне проживання у Канаду, Австралію, поступово інтегрувалися у структуру населення цих країн, стаючи його постійною частиною. Переселення у зворотному напрямі було не значним.

Теперішня міграція набула тимчасового характеру: мігранти здебільшого мають бажання по закінченні певного строку повернутися на батьківщину. Таким чином, визначальною рисою сучасної міжнародної трудової міграції є ротаційний характер. Така форма міграції не є новою, вона виникла ще на

початку століття, але масових масштабів набрала в 60-ті роки [151].

У 2012 році найчастіше в межах України люди переїжджали жити в Донецьку область, далі за популярністю йдуть Дніпропетровська, Київська, Львівська та Харківська області. За даними Держстату, в січні 2012 року в межах України найбільше людей переїхало в Донецьку область – 2670 осіб, поїхало звідти – 2839 осіб. На другому місці за новоприбулими жителями була Дніпропетровщина. Туди на початку року переїхало – 2599 осіб, виїхало звідти – 2519 людей. Київ і область – лише на третьому місці за внутрішньою міграцією. До столиці в січні 2012 року прибуло – 2305 осіб, проте в цьому ж місяці місто залишило – 2445 осіб (в область переїхало – 2349 осіб, виїхало звідти – 1643 людини) [152].

На сьогодні ситуація досить кардинально змінилась. Оскільки, починаючи з 2013 року, численні внутрішні переселення в Україні спричинені анексією Криму та воєнними діями на Донбасі і носять вимушений характер [153].

За урядовою інформацією станом на 10 липня 2015 р. з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції до інших регіонів України переміщено – 89895 осіб, у тому числі з Донецької, Луганської областей – 877445 осіб, з Автономної Республіки Крим і міста Севастополь – 20650 осіб, серед яких – 153471 дитина та 433866 – інвалідів та осіб похилого віку [154]. Наразі найбільше ВПО розміщено в Луганській – 196676 осіб, Харківській – 179433 осіб, Донецькій – 108925 осіб, Дніпропетровській – 84174 осіб, Запорізькій – 64069 осіб, Київській – 42260 осіб областях та у м. Київ – 39047 осіб. Найменша кількість розселених у Тернопільській – 2601 осіб, Чернівецькій – 2640 осіб, Івано-Франківській – 3469 осіб, Рівненській – 3505 осіб, Закарпатській – 3865 осіб та Волинській – 4027 осіб областях. Таким чином, більшість ВПО перебувають у найближчих до місць попереднього проживання регіонах, що свідчить про намір повернутися до покинутих домівок [154].

Повернення на постійне проживання до України після тривалої трудової

міграції – це поточна тенденція, яка показує ознаки зростання. На сьогоднішній день 144 400 міжнародних довгострокових трудових мігрантів, або 39% від загальної поточної кількості довгострокових трудових мігрантів, повернулися в Україну на постійне проживання. Найбільше мігрантів повернулося з таких чотирьох країн: Російська Федерація (33%), Польща (19%), Італія (9%) та Чеська Республіка (9%). Як і очікувалося, імовірність повернення трудових мігрантів зростає з віком [155].

За даними Євростату, у 2014 році до ЄС задокументовано виїхали (отримали перший дозвіл на проживання) 291,4 тис. українців, це на 87% більше від середньої річної кількості українських мігрантів у 2010–2013 р.р. У 2015 р. виїхали вже 455,6 тис., це на 192% перевищує середній показник довоєнних років [156].

Міжнародні міграційні процеси потребують регулювання з боку держав, що беруть участь в обміні трудовими ресурсами. Контролю і регулюванню підлягають соціальний, віковий та професійний склад мігрантів, рівень в'їзду та виїзду працюючих мігрантів. Функції міждержавного та внутрішньодержавного розподілу робочої сили, регулювання обсягу та структури міграційних потоків дедалі більшою мірою виконують міністерства праці, внутрішніх та закордонних справ, а також спеціально створені державні та міждержавні органи. Згідно з прийнятою в міжнародних відносинах практикою країни, які обмінюються робочою силою, визнають пріоритет норм міжнародного права над національним законодавством.

Іноземна робоча сила вербується нині, як правило, за допомогою створених за кордоном державних вербувальних комісій, у функції яких входить ретельний відбір кандидатів для праці на підприємствах своєї країни з урахуванням їхнього віку, здоров'я, кваліфікації. Такі вербувальні пункти засновані, зокрема, німецьким урядом в Італії, Греції, Іспанії, Туреччині, Португалії. Аналогічні вербувальні агентства за кордоном має й Франція, а також інші країни. Держава часто регулює й перевезення робітників, які завербовані за кордоном, звичайно їх доставляють до місця роботи партіями у

спеціальних поїздах [157].

Важливим елементом імміграційної політики західних держав є встановлення юридичного статусу мігрантів, що визначає їхні соціально-економічні, трудові, житлові та інші права, закріплені як у міжнародних угодах, так і в національних законодавствах. Цей статус позбавляє іноземних робітників політичних прав, обмежує в більшості випадків їхню участь у профспілковій діяльності, регламентує строки перебування мігранта в країні зайнятості. У Швейцарії, наприклад, іммігрантам заборонено протягом року міняти місце роботи, протягом двох років – професію та місце проживання, заборонено брати участь у профспілковій діяльності. Подібні за змістом законодавства щодо іммігрантів діють також у Бельгії, Нідерландах, Франції, ФРН, Швеції та інших країнах. Разом з тим засоби державного регулювання імміграції в різних країнах дещо відмінні. Французький та бельгійський уряди, наприклад, заохочують сімейну інтеграцію і проводять курс на обмеження загальної кількості іноземців, що перебувають у країні. Німецький уряд установив обмежувальний кількісний ценз для іноземців у районах країни з їх надто високою питомою вагою і здійснює ротацію іноземних працівників у цілому [157].

Різноманітні аспекти трудової міграції та статусу іноземних працівників регулюються двосторонніми та багатосторонніми угодами, відповідними національними законодавчими актами та урядовими постановами. Двосторонні угоди про обмін робочою силою укладені між ФРН і Туреччиною, ФРН і Італією, Марокко, між Нідерландами й Тунісом, Францією й Алжиром, Францією й Португалією. Окремі угоди регулюють міграцію в певних регіонах світу. До них належить, зокрема, укладена скандинавськими країнами угода про утворення «Скандинавського ринку праці», відповідно до якої між цими країнами встановлений вільний обмін робочою силою.

Засоби й методи реалізації міграційної політики західних країн змінюються залежно від конкретної ситуації на ринку праці. В умовах дефіциту трудових ресурсів у західноєвропейських країнах уряди цих держав уживали

заходів до заохочення імміграції, в тому числі й нелегальної. Коли ж інтереси монополій почали вимагати зниження рівня імміграції, держава поставила перешкоди новому припливові іноземної робочої сили.

У сфері міжнародної праці діє досить велика кількість міжнародно-правових актів багатостороннього і двостороннього характеру, спрямованих на визначення загального статусу працівника.

У 1980 р. Міжнародна організація праці розпочала здійснення Європейського регіонального проекту щодо мігрантів другого покоління.

Багато важливих міжнародних актів з питань регулювання праці було прийнято Міжнародною організацією праці (МОП). Вона була створена 1919 р. відповідно до Версальського договору при Лізі Націй як Міжнародна комісія з розроблення конвенцій і рекомендацій з питань трудового права і поліпшення умов праці. МОП діє як автономна спеціалізована установа, завданням якої є формулювання міжнародних норм у галузі праці та їхня реалізація. Важливою формою роботи МОП є Міжнародна конференція праці, що відбувається щорічно в Женеві. Результатом роботи МОП є низка міжнародних актів, які стосуються прав людини, заборони примусової чи обов'язкової праці, свободи асоціацій, ліквідації дискримінації у галузі праці й зайнятості, реалізації принципу однакової винагороди за однакову працю, безпеки та гігієни праці, відпочинку, відпусток тощо [158].

Державне регулювання міграційних процесів дає позитивні результати, але має дошкульні місця. Контроль за рівнем в'їзду іноземців, здійснюваний усіма урядами країн імміграції, безумовно, сприяє дозуванню їхнього припливу залежно від виробничих потреб й ситуації на ринку праці. В такий спосіб попереджується спалах соціального напруження, який міг би виникнути через масовий приплив іноземців в умовах власного масового безробіття. Навіть з урахуванням існування двох ринків праці – для іммігрантів та для своїх працівників – уникнути конфронтації між ними було б важко. Регулювання надає організованого й певною мірою планомірного характеру найманню, розподілові й використанню імпортованої робочої сили.

Разом з тим усі закони й підзаконні акти держав – споживачів іноземної праці не надають рівних прав іммігрантам в економічній, політичній й соціальній сферах, як цього вимагає Загальна Декларація прав людини й рішення МОП у справах мігрантів. У постановах урядів національні інтереси превалюють над міжнародними нормами та інтернаціональними принципами рівності й свободи [159].

Зокрема, МОП прийняла Конвенцію № 97 про права трудящих-мігрантів. У цій Конвенції містяться норми, що зобов'язують держави надавати інформацію про політику, законодавство, спеціальні установи, заходи щодо трудової міграції. Держави повинні створювати компетентні та безкоштовні служби допомоги трудящим-мігрантам, вживати заходів проти пропаганди, що вводить в оману з питань міграції; заходи щодо полегшення від'їзду й переїзду трудящих-мігрантів; надання національного режиму з питань зарплати, допомоги, привілеїв за колективним договором, житлового, соціального забезпечення, податків і зборів, судочинства [19].

Конвенція МОП № 143 – про зловживання у сфері міграції і про забезпечення трудящим-мігрантам однакових можливостей і поведження від 1978 р. покладає обов'язок на держави-учасниці організації вживати заходів для припинення таємної міграції, незаконного найму, проти організаторів і наймачів незаконних мігрантів (ст. 3); вияву незаконної зайнятості трудящих-мігрантів, застосування адміністративної, цивільної та кримінальної відповідальності до осіб, які незаконно використовують працю трудящих-мігрантів, організовують міграцію трудящих з метою отримання роботи (ст. 6). Разом із тим, якщо підстави проживання є законними, держави повинні забезпечити рівність щодо гарантій забезпечення зайнятості, надання роботи, тимчасової роботи, перепідготовки для трудящих-мігрантів (ст. 8). Держави повинні здійснювати національну політику, спрямовану на сприяння рівності можливостей і поведження, соціального забезпечення, профспілок, культурних прав, індивідуальних і колективних свобод трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей, які перебувають у країні на законних підставах (ст. 9) [160].

Важливе значення у сфері трудової міграції належить Загальній декларації прав людини 1948 р., яка у ст. 23 встановлює право кожної людини на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці і на захист від безробіття; право кожного на однакову оплату за однакову працю, справедливу і задовільну винагороду [161]. І хоча юридично Загальна декларація прав людини не має обов'язкового характеру, однак її моральний авторитет дозволяє їй впливати на інші міжнародно-правові документи [162, с. 64-65].

Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. зобов'язує держав-учасниці вживати всіх заходів щодо відновлення рівноправності жінок у сфері зайнятості, зокрема права на працю як невід'ємне право всіх людей, право на однакові можливості при наймі на роботу, право на вільний вибір професії чи роду роботи, на однакову винагороду, соціальне забезпечення тощо (ст. 11) [163].

Конвенція ООН про статус біженців 1951 р. фіксує обов'язок договірних держав надавати біженцям, які законно проживають на їхній території, права працювати за наймом, яким користуються громадяни іноземних держав за тих же обставин. Держави зобов'язуються надавати біженцям максимально сприятливий статус щодо права займатися самостійно сільським господарством, промисловістю, ремеслом, торгівлею, вільними професіями (статті 18 і 19) [164].

Міжнародна Конвенція ООН про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей 1990 р. встановлює у ст. 8 норму, згідно з якою трудящі-мігранти і члени їхніх сімей можуть вільно залишати будь-яку країну, включаючи державу свого походження. Трудящим-мігрантам повинно забезпечуватися не менш сприятливе ставлення, ніж те, що застосовується до громадян держави у питаннях роботи за наймом, винагороди та інших умов праці й зайнятості (ст. 25). Трудящі-мігранти і члени їхніх сімей користуються правом вільного переміщення територією держави роботи за наймом і вільного вибору місця проживання в ній (ст. 39). Наприкінці свого перебування у країні місця роботи за наймом трудящі-мігранти мають право переводити свої

зароблені заощадження у державу свого походження чи іншу державу (ст. 47). Трудящі-мігранти мають право вільно обирати оплачувану діяльність (ст. 52); їм також надається національний режим у питаннях захисту проти звільнення, виплат по безробіттю (ст. 54) тощо [69].

Згідно з Міжнародною конвенцією про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей МОП 1990 р., закріплюються права трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей: на свободу пересування, особисту недоторканність, гуманне поводження, визнання правосуб'єктності, на об'єднання у профспілки, на соціальне забезпечення, медичну допомогу, на свободу слова, думки, совісті, релігії (статті 8–32).

Низка інших конвенцій МОП регулюють питання трудових відносин: № 118 «Про рівність громадян країни і іноземців, а також осіб без громадянства у сфері соціального забезпечення» [165]; № 95 «Про захист заробітної плати» [166], № 52 «Про щорічні оплачувані відпустки» [167], № 122 «Про політику у сфері зайнятості» [168].

Важливу роль для європейського співтовариства відіграють акти Європейського Союзу з питань прав людини у сфері праці. Відповідно до ст. 2 Договору про створення Європейського Союзу [169], Співтовариство має своїм завданням сприяти гармонійному, збалансованому і безперервному розвитку економічної діяльності, високому рівню зайнятості та соціального захисту в державах-учасниках. Співтовариство має своєю метою сприяти зайнятості, поліпшенню умов життя і праці людей (ст. 136) [170, с. 3-4].

Європейська соціальна хартія у ч. I встановлює такі права і принципи. Кожен повинен мати можливість заробляти собі на життя шляхом вільного вибору професій і занять, право на справедливі й безпечні умови праці, справедливу винагороду, соціальне забезпечення. Громадяни будь-якої держави-учасниці Хартії мають право на будь-яку роботу, що приносить прибуток на території іншої держави-учасниці Хартії на засадах рівності з її громадянами, маючи при цьому право на захист і допомогу для себе і членів своїх сімей тощо. Для цього держави повинні застосовувати наявні правила у

ліберальному дусі, спростити формальності та ліквідувати судові витрати іноземних робітників, лібералізувати правила регулювання праці іноземців, визнати право залишати країну і займатися діяльністю, що приносить прибуток на території іншої країни (ст. 18). Працівникам-мігрантам має бути забезпечений доступ до послуг із метою надання їм допомоги, забезпечення їх від'їзду, переміщення, необхідних медичних і гігієнічних послуг, національного режиму щодо заробітної плати, членства у профспілках, житла, оподаткування, судових процедур (ст. 19) [171].

В Україні на сьогодні існує доволі деталізована законодавча база регулювання міграційних процесів, створені відповідні адміністративні органи. Проте основна увага приділяється міжнародній міграції, внутрішні переміщення хоча й згадуються в офіційних документах, проте лише побіжно. Так, у переліку стратегічних напрямів міграційної політики, визначених Концепцією державної міграційної політики (2011 р.) [172], внутрішня міграція взагалі відсутня. Знаходимо хіба що стимулювання мігрантів до раціонального територіального розміщення з урахуванням соціально-економічної та демографічної ситуації в регіонах. Проте йдеться, очевидно, про розміщення іммігрантів, а не корінного населення. До того ж залишається незрозумілим, яким чином досягти зазначеної мети, оскільки, як і громадяни, іноземці, які легально перебувають в Україні, користуються правом на свободу пересування та вільний вибір місця проживання.

Аналіз сучасного стану внутрішнього ринку праці та рівня життя населення України не дає підстав для сподівань на поліпшення економічної ситуації, збільшення обсягів виробництва, розширення пропорцій зайнятості, реального зростання заробітної плати. Принаймні найближчим часом зупинити ескалацію труднощів, з якими повсякденно стикаються всі верстви суспільства, навряд чи вдасться. Чинниками зниження рівня життя населення України є: загальна економічна криза; наявність формальної неоплачуваної зайнятості; значна чисельність безробітного населення, яке отримує мізерну допомогу від держави; невисокий рівень заробітної плати, особливо в бюджетних

організаціях, а також постійні та тривалі затримки її виплати: падіння курсу гривні; відтік грошей у тіньову економіку; систематичне зростання цін.

У 1999 р. кількість осіб, які мали статус офіційного безробітного, дорівнювала в Україні 2698,8 тис., або 5,2 % економічно активного населення проти 1437,0 тис. у 1995 р. (0,5 %). Згідно з розрахунками Міжнародної організації праці (МОП), цей показник набагато вищий – майже 15 % працездатного населення [158].

За офіційними джерелами, частка так званого прихованого безробіття становить від 30 до 45 % загальної чисельності зайнятих. Високий рівень прихованого безробіття зумовлений ситуацією, коли працівники на підприємствах, в основному державного сектора, працюють 2–3 дні на тиждень або тривалий час перебувають у відпустках за свій рахунок з ініціативи адміністрації. У 1998 р. у таких відпустках перебувало понад 3 млн працівників.

Постійно зменшується чисельність зайнятих у галузях машинобудівного комплексу та переробної промисловості. Більшість працівників, які звільнилися, перейшла у сферу торговельно-посередницької діяльності, тобто відбулася значна професійна декваліфікація кадрового потенціалу. Досягти найближчим часом оптимальної зайнятості ми не зможемо, насамперед через те, що якість робочої сили не відповідає суспільним потребам, а для створення нових робочих місць у різних секторах економіки не вистачає інвестицій.

Отже, ситуація на вітчизняному ринку праці сприяє подальшій активізації еміграційних настроїв значної частини працездатного населення, оскільки для багатьох наших співвітчизників іншого виходу просто не існує.

Слід зазначити, що еміграція з України, крім негативних наслідків, має і певні економічні вигоди. По-перше, еміграція може знизити рівень безробіття і пом'якшити соціальну напруженість у суспільстві. По-друге, в умовах бідного товарного ринку трудові мігранти мають можливість підвищувати свій життєвий рівень за рахунок ресурсів країни перебування. По-третє, Україна отримає можливість поповнення свого валютного фонду за рахунок трансферних переказів частини доходів працівників-емігрантів на батьківщину.

По-четверте, відповідно до розроблених МОП рекомендацій Україна матиме право на компенсацію за підготовку робочої сили від країн – користувачів її трудових ресурсів [173]. Позитивним моментом є також те, що робота за кордоном сприятиме професійному й культурному зростанню трудових мігрантів.

Основна частина українських трудових емігрантів влаштовується на роботу за кордоном на робочі місця, які не потребують спеціальної підготовки та професійного навчання, незважаючи на те, що це люди з достатньо високим рівнем освіти: до 50% – мають вищу освіту, а понад 30% – професійно-технічну підготовку.

Отже, еміграція для багатьох людей є способом виживання, оскільки вони не можуть знайти роботу у своєму регіоні чи в межах країни не тільки за фахом, але й будь-яку. Слід зазначити, що навіть на найбільш низькокваліфікованих і непрестижних роботах за кордоном трудові мігранти отримують у кілька разів вищу зарплату, ніж вони могли б заробити на батьківщині. У Польщі, наприклад, протягом року працюють близько 2 млн українських громадян, які зайняті в основному у будівництві, легкій промисловості, сільському та домашньому господарстві. Потреба в робочій силі з України тут зумовлена ще й тим, що дуже значним є вплив польських громадян на роботу до Німеччини, Франції та ін.

Досвід діяльності чужоземних держав щодо зайнятості і працевлаштування мігрантів має як позитивну так і негативну сторони. До позитивної слід віднести:

- надходження до України додаткової іноземної валюти у формі грошових переказів трудових емігрантів та інвестування коштів в економіку через створення спільних підприємств з іноземними засновниками;

- надання працеспроможному населенню можливості реалізувати свої здібності за кордоном, підвищити рівень кваліфікації, поліпшити матеріальне становище;

- розвиток власного бізнесу за рахунок залучених коштів з-за кордону;

- сприяння інтеграції України до світового ринку праці;
- послаблення потоку безробіття на національний ринок праці;
- зниження соціальної напруженості в суспільстві;
- забезпечення за рахунок іноземної робочої сили покриття дефіциту фахівців рідкісних професій та кваліфікацій в Україні;
- спонукання продуктивнішої діяльності українських працівників через створення конкуренції з закордонними фахівцями.

Негативними наслідками трудової міграції в першу чергу для Української держави є:

- втрата Україною найконкурентоспроможнішої частини власної робочої сили, що призводить до уповільнення темпів науково-технічного прогресу;
- збільшення тиску на національний ринок праці внаслідок створення іноземними громадянами конкуренції місцевій робочій силі;
- втрата Україною іноземної валюти, що вивозиться іммігрантами, як власні заощадження;
- дискримінація та експлуатація наших громадян з боку місцевих роботодавців;
- виникнення політичних та економічних претензій до України з боку країн-реципієнтів у зв'язку зі збільшенням нелегальної трудової міграції українців;
- зростання злочинності та соціальної напруженості у суспільстві через міжнаціональні конфлікти.

Важливим завданням Уряду на сьогодні є не тільки створення умов через правові та економічні механізми для легального працевлаштування громадян України за кордоном, а і провадження насамперед політики повернення громадян України – трудових мігрантів на батьківщину.

Основні проблемні питання у сфері трудової міграції, які потребують врегулювання, є: налагодження обліку трудових мігрантів, які працюють за межами України; активізація політики щодо формування привабливого внутрішнього ринку праці; проведення політики посилення соціального захисту

трудящих-мігрантів, громадян України, які працюють за кордоном; проведення політики превентивних заходів щодо запобігання нелегальним трудовим міграціям. Таким чином, для розв'язання проблем трудової еміграції, необхідно перш за все вирішити питання підвищення рівня оплати праці; по-друге, розв'язати соціальні питання, пов'язані із збагаченням змісту роботи, дотриманням умов колективних договорів і угод щодо цього. Від чіткості та продуманості міграційної політики залежить подальший розвиток і ефективність трудової міграції в Україні, визнання та престиж держави у світі.

3.3 Адміністративно-правовий механізм регулювання трудової міграції: українські реалії та зарубіжний досвід

Кінець ХХ століття став доволі переломним етапом в історії України. Становлення ринкової економіки та розбудова незалежної держави призвела до значних змін у всіх сферах суспільного життя. Під час такого періоду більш активною стала трудова міграція. Перш ніж розкрити поняття сутності адміністративно-правового регулювання слід розглянути поняття «механізму».

Слід зазначити, що загальне поняття «механізм» означає пристрій для передачі і перетворення рухів, що являє собою систему тіл (ланок), в якій рух одного чи більше тіл викликає певні рухи певних тіл системи [174].

Поняття «механізм» у правових науках використовують для опису адміністративно-правового регулювання правоохоронної чи охоронної діяльності, взаємодії явних і неявних принципів права, вирішення колізій правових актів, дії принципів права, забезпечення прав і свобод особи, реалізації права громадян на участь у здійсненні державної влади. Багато уваги поясненню сутності механізму приділяється у підручнику О. Скакун «Теорія держави і права», яка розглядає систему і механізм правового виховання та правову вихованість, механізми правового регулювання, його елементи і призначення, стадії, а також соціально-правовий механізм забезпечення прав людини [175].

Механізм правового регулювання займає важливе місце як у системі соціального управління, так і в системі самоврядування (самоорганізації) суспільства. Оскільки найголовніші сфери суспільного життя регулюються виключно законами.

Концептуальні засади теорії правового регулювання – це одна із форм наукового знання, вона є сукупністю якісно нових знань про предмет дослідження. Для неї притаманні особливі ознаки, які різнять її від інших форм наукового знання, у тому числі від емпіричних, ненаукових, дискусійних, недостатньо обґрунтованих, а саме:

- формування концептуальних засад теорії правового регулювання є закономірним результатом попередньої пізнавальної діяльності та має відповідати науковим фактам;

- концептуальні засади теорії включають поняття та категорії, які характеризуються логічною послідовністю, простотою та відображають більш глибоке якісне розуміння сутності правового регулювання;

- окремі поняття та судження, які різнобічно характеризують правове регулювання, повинні бути об'єднані в систему з метою забезпечення єдності та цілісності предмета дослідження;

- важливе місце у структурі теорії відводиться науковим гіпотезам, правовим принципам, юридичним закономірностям та законам тощо;

- концептуальні засади теорії повинні мати практичне спрямування та широку сферу свого застосування.

Слід зазначити, що вперше механізм впливу права на суспільні відносини в радянській науці дослідив М. Александров, «котрий визначив взаємозв'язок права і суспільних відносин, специфічні форми та нормативний характер впливу права на суспільні відносини» [176, с. 45]. Сьогодні в правових науках зазначається про механізм правового регулювання, механізм правотворчості, механізм дії права. На думку відомого українського науковця М. Орзіха, «механізмений підхід (концепція) в юридичних дослідженнях дозволяє розглянути відповідні явища правової дійсності в єдності всіх складових частин

цих явищ, відобразити процеси функціонування права, його динаміку» [177].

Під поняттям «механізм» представники юридичної науки розуміють сукупність форм, методів та інструментів; систему засобів, способів і форм; систему засобів та чинників або просто комплекс засобів.

Так, І. Снігур «під механізмом реалізації права громадян на участь у здійсненні державної влади розуміє систему засобів (правових, політичних, соціальних та інших), за допомогою яких можливості та блага, що становлять зміст вказаного права втілюються в реальні суспільні відносини, завдяки чому громадяни можуть брати участь у громадському, політичному житті держави та здійсненні державної влади» [178, с. 56]. Слід зазначити, що механізм, на думку науковців, трактується як знаряддя (устрій), що визначає порядок певного роду діяльності, або як система заходів чи порядок дій (так, механізм правового виховання – це порядок перенесення правових ідей і настанов, що містяться в суспільній правосвідомості, у свідомість виховуваних. Інколи розуміння механізму як системи засобів поєднують із розумінням механізму, як системи дій (заходів).

О. Єщук «під механізмом адміністративно-правового регулювання охоронної діяльності розуміє цілісний комплекс адміністративно-правових засобів, а також систему заходів щодо забезпечення правових, організаційних, економічних, технологічних та інших чинників, пов'язаних із забезпеченням особистої безпеки фізичних осіб» [179, с. 257–258].

На думку Ю. Тодики, «використання в юридичній літературі категорії «механізм» пов'язано з усвідомленням того, що недостатньо мати матеріальні норми, розвинену систему законодавства, а потрібні чіткі механізми їх втілення в життя, що повною мірою стосується і конституційно-правової сфери» [180, с. 337]. С. Комаров «вважає, що термін «механізм» слід розуміти переважно як спосіб функціонування, систему засобів впливу» [51]. На думку О. Малько, «категорія «правовий вплив» – це взятий у єдності та багатоманітності весь процес впливу права на соціальне життя, свідомість та поведінку людей» [181, с. 26]. Доречно у даному контексті погодитися з тим, що всі правові механізми

тісно переплітаються, взаємопов'язані, а в деяких випадках поглинаються один одним [182, с. 159].

У словнику-довіднику за редакцією В. Князева та В. Бакуменка «механізми державного управління» визначаються як «практичні заходи, засоби, важелі та стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей» [183, с. 116].

Як зазначає Н. Бортник, «важливе значення для розгляду адміністративно-правового механізму регулювання міграції має механізм правового регулювання, який є складовою правового впливу і виражає дієву сторону процесу переведення нормативності права у впорядкованість суспільних відносин» [184, с.55].

Слід зазначити, що адміністративно-правовий механізм – це складний та багатофункціональний, як в організаційно-політичному, так і в юридичному відношенні структурний елемент, який має повноважні властивості на вчинення тих чи інших дій.

Вчений А. Васильєв, «вважає, що наукова теорія наявна у тому випадку, якщо узагальнені нею знання розгорнуті у понятійну форму і через систему абстрактних категорій дають конкретне уявлення про сутність явища, що вивчається, про закономірності його розвитку та форми прояву» [185, с. 37].

Методологічно центральне місце в концептуальних засадах теорії правового регулювання, як і в будь-якій іншій теорії, повинно належати ідеалізованому об'єкту. Під ідеалізованим об'єктом у філософській літературі розуміють теоретичну модель суттєвих зв'язків реальності, представлених за допомогою гіпотетичних припущень та ідеалізацій [60, с. 363].

Поняття «регулювання» (від лат. *regulo* – правило) означає упорядкування, налагодження, приведення чогось у відповідність до чогось. На думку Д. Керімова, «термін «регулювати» означає встановлювати межі, масштаб поведінки людей, вносити в суспільні відносини стабільність, систему, порядок і тим самим спрямовувати їх у певному напрямі» [60, с. 363].

Вчений Ю. Римаренко «зазначив, що правове регулювання – це форма соціального реагування відповідно до вимог норм права, заснована на усвідомленні суб'єктами права своїх прав та обов'язків» [10, с.752]. Тим самим науковець характеризує правове регулювання як одну із форм соціального реагування, що ґрунтується на вимогах норм права. Правове регулювання як спеціально-юридичний вплив пов'язане зі встановленням прав та обов'язків суб'єктів, їх можливої та необхідної поведінки в конкретних правовідносинах.

На думку П. Рабіновича, «цінність правового регулювання – це його реальна позитивна (корисна) значущість для існування і розвитку особи, соціальних спільнот, груп, об'єднань, для всього суспільства загалом» [186, с. 158].

Поняття «правове регулювання» відображає динаміку права, його силу та енергію, спрямовану на досягнення правового результату, вирішення тих життєвих ситуацій, які вимагають впливу права; воно здійснюється за допомогою системи засобів, які утворюють не просто комплекси, багатоеlementні утворення, а послідовно з'єднані ланцюги певної структури, що знаходиться у динаміці [81, с. 317]. Як зазначає Н. Бортник, «правове регулювання здійснюється за допомогою динамічних структур, систем, механізмів, що спрямовані на досягнення правового результату в межах певної системи юридичного впливу на суспільні відносини» [184, с.58].

С. Комаров «під правовим регулюванням розуміє лише одну із форм впливу права на суспільні відносини – впливу за допомогою специфічно-правових засобів; норм права, правовідносин, актів реалізації» [51].

Він зазначає, що правове регулювання здійснюється за допомогою системи спеціальних юридичних засобів, оскільки не всі правові категорії регулюють суспільні відносини, але тією чи іншою мірою вони впливають на них. Це дає можливість визначити місце та роль цих категорій у правовому житті суспільства.

Слід зазначити, що поняття «правове регулювання» є досить складним та багатогранним. Правове регулювання можна характеризувати як

загальнотеоретичне, так і міжгалузеве поняття. На нашу думку, поняття правове регулювання – це перш за все комплексна наукова категорія, яку слід характеризувати, як правовий вплив на суспільні відносини, що здійснюється через систему юридичних засобів, способів, форм та методів з метою приведення їх у відповідність з потребами суспільства, забезпечення у ньому порядку та стабільності.

С. Алексєєв «до елементів механізму правового регулювання відносить: 1) юридичні норми, 2) правовідносини, 3) акти реалізації суб'єктивних юридичних прав і обов'язків. Така побудова механізму правового регулювання носить універсальний характер: вона характерна для права «взагалі», для правових систем усіх юридичних типів. До процесу правового регулювання на третій його стадії (а в ряді випадків і при виникненні правовідносин) може приєднуватися і особлива складова – індивідуальні приписи або акти застосування права» [187, с. 319–320].

Слід зазначити, що серед вчених немає одностайності щодо елементів механізму правового регулювання, однак, згода існує принаймні в тому, що його основні та обов'язкові елементи – це норма права, правовідносини, акти реалізації прав і обов'язків та як факультативний – акти застосування права.

В. Протасов «вважає, що категорію «механізм правового регулювання» в тому вигляді, в якому вона народилася та існує досі, варто вважати не цілком завершеною правовою конструкцією, а лише певною стадією досистемного, передсистемного осмислення правової дійсності» [188, с. 85].

Категорія «правова система», що виступає метою, результатом і одночасно інструментом системного вивчення правової дійсності, саме і покликана вирішити ті завдання, що свого часу були поставлені у зв'язку із поняттям «механізм правового регулювання». Адже розроблення категорії «правова система» було зумовлено не тільки широкою актуалізацією системних досліджень у філософській науці і наявному досвіді застосування системного підходу до окремих питань правознавства, але і, насамперед, певним незадоволенням окремих дослідників станом синтезу правової думки.

В. Хропанюк «визначає «механізм правового регулювання» як систему правових засобів, за допомогою яких здійснюється впорядкованість суспільних відносин відповідно до цілей та завдань правової держави. Вчений зазначає, що чіткість та ефективність даного механізму залежить саме від правильного тлумачення норм права та рівня правосвідомості суб'єктів правового регулювання» [189, с. 341–343].

Натомість О. Лукашева «зазначає, що до механізму правового регулювання необхідно віднести правосвідомість, правовстановлення та правореалізацію» [190, с. 29].

М. Савенко «вважає, що основу механізму забезпечення прав та свобод людини і громадянина становлять правові принципи, норми (юридичні гарантії), а також умови і вимоги діяльності органів влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, громадян, які в сукупності забезпечують дотримання, реалізацію і захист прав та свобод громадян» [191, с. 68–83].

На думку К. Волинки «категорія «механізм забезпечення прав і свобод особи» дозволяє охопити весь процес забезпечення прав і свобод, уявити його динаміку, розкрити структуру, взаємозв'язки і взаємодію всіх елементів і ланок забезпечення прав і свобод особи, з'ясувати їхні характерні ознаки і функції, а також функції механізму забезпечення прав і свобод особи в цілому» [192, с. 38].

С. Сарновська, «аналізуючи сутність механізму правового регулювання, звертає увагу на те, що правове регулювання здійснюється відповідно до визначених конкретних юридичних соціальних норм. У вузькому розумінні механізм правового регулювання – це система юридичних засобів, яка повинна привести суспільні відносини у відповідність з визначеними державою моделями поведінки. Саме таким шляхом і йшла вітчизняна наука теорії права всі роки існування радянської влади. Мінуси такого підходу очевидні» [193, с. 45].

Механізм правового регулювання у широкому розумінні – це сукупність безпосередньо-соціальних та юридичних засобів об'єктивації і реалізації норм

природного права, що покликані забезпечити стабільність суспільних та індивідуальних інтересів членів соціуму з метою створення умов для прогресивного розвитку кожної особистості, а також реалізації її прав та свобод [193, с. 45].

Є. Кубко, «характеризуючи механізм адміністративно-правового регулювання, зазначає, що він охоплює значну частину соціальних відносин, які мають за своєю природою ознаки публічності. Проте такий механізм відрізняється від інших механізмів, наприклад, конституційного регулювання, кримінально-правового регулювання тощо» [194]. Є. Кубко «зазначає, що механізм адміністративно-правового регулювання відображає наявну реальність і має багаторівневу структуру. Причому ці рівні мають ієрархічне підпорядкування з точки зору обсягу тих явищ, які вони репрезентують. Зазначається про те, що в найзагальнішому вимірі механізм адміністративно-правового регулювання повинен розглядатися насамперед у всій системі соціальних відносин, що складаються внаслідок публічної діяльності держави. На нижчому рівні механізм адміністративно-правового регулювання має розглядатися в контексті загального механізму державного управління, на рівні механізму функціонування виконавчої влади. Механізм адміністративно-правового регулювання має бути розглянутий на рівні й у системі галузі адміністративного права, у системі галузевих правовідносин» [194].

Важливе значення для дослідження адміністративно-правового механізму регулювання трудової міграції має реалізація правових норм, яка відбувається у таких формах, як дотримання заборон, виконання обов'язків, використання прав і свобод та правозастосування. Остання відрізняється від інших своїми цілями та характером діяльності і виступає важливою юридичною гарантією законного, обґрунтованого та справедливого здійснення права, через яку організується державне управління в соціальному середовищі. У літературі найчастіше воно поділяється на дві форми застосування права: оперативно-виконавчу та правоохоронну [195].

В. Колпаков, «визначає механізм забезпечення правового режиму як

частину загального режиму законності, що містить у собі: а) організаційно-структурні формування; б) організаційно-правові методи» [196].

До важливих механізмів забезпечення адміністративно-правових режимів належить механізм протидії нелегальній міграції. На думку Г. Москаля, «механізм адміністративно-правової протидії незаконній міграції як категорія є досить містким і багатогранним, таким, що допускає різні підходи і дозволяє розглядати його в різних аспектах». Г. Москаль «вважає, що під цим терміном слід розуміти цілісну систему правових засобів, за допомогою яких спеціально уповноважені державні органи здійснюють правовий вплив на суспільні відносини у сфері міграції, спрямований на попередження, припинення та притягнення винних осіб до відповідальності» [197].

Для підвищення його ефективності велике значення має чітке визначення змісту та спрямованості адміністративно-правових заходів протидії нелегальній міграції, проведення яких і повинен забезпечувати згаданий механізм. При цьому важливо, щоб цей механізм не тільки забезпечував протидію, яка б перешкоджала, чинила опір нелегальній міграції, але й разом із тим, створювала умови для адекватного новим, загальноновизнаним світовою спільнотою вимогам правового регулювання міграційних процесів [197].

На думку Ю. Тихомирова, «адміністративно-правовий режим – це специфічний порядок діяльності суб'єктів права в різних сферах державного життя. Повсякденна практика свідчить, що такий порядок встановлюється законами та підзаконними актами і спрямований на їх чітку, цільову та функціональну діяльність на тих ділянках, де потрібні додаткові засоби для підтримання необхідного державного стану. Автор дає вичерпну класифікацію адміністративно-правових режимів за критерієм мети режимів:

– перша група охоплює адміністративно-правові режими для визначення державних станів (надзвичайного, воєнного стану, охорони державних кордонів, митних кордонів, регулювання зовнішньоторговельної діяльності, включаючи протекціонізм тощо);

– друга група включає функціональні адміністративно-правові режими,

покликані забезпечувати функції управління і сфери діяльності (податкової, санітарної, екологічної тощо);

– третя група режимів – це легалізуючі режими, що стосуються як офіційної реєстрації юридичних і фізичних осіб, так і регламентації нормативних вимог до різних видів діяльності» [198].

Багато різних правових режимів закріплюються в чинних нормативних актах. Аналізуючи чинне законодавство України, можна виділити адміністративно-правові режими: надзвичайного стану; особливого і воєнного стану; таємності; митний; режим охорони кордону; спеціальний територіальний; особливий режим територій у місцях розташування уранових об'єктів; режим адміністративного нагляду; режим об'єктів дозвільної системи; паспортний; перебування іноземців; режим на тимчасово окупованих територіях; режим на територіях, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи; протипожежний; санітарний режим територій України та інші.

На думку Н. Бортник, «міграційний режим – це різновид адміністративно-правового режиму, у рамках якого здійснюється регулювання міграційним потоком і попередження незаконного (нелегального) в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну, а також перебування та транзитного проїзду через її територію» [184, с.68].

Важливу роль у правовому регулюванні відіграє Міжнародна організація праці (МОП), метою якої є захист прав трудових мігрантів. МОП вирішує важливе питання – вироблення політики та пошук ресурсів для управління трудовою міграцією. Цьому в значній мірі сприяє ухвала МОП, понад 190 конвенцій (міжнародні угоди) і 202 рекомендації, що сприяють урегулюванню міграційних процесів на світовому рівні. Пріоритетними напрямками в діяльності МОП є реалізація програми гідної праці на національному рівні, реформування трудового законодавства, впорядкування трудових відносин і вирішення спорів, зміцнення потенціалу організацій роботодавців та профспілок при укладанні колективних договорів [158].

Слід зазначити, що з 2014 року в Україні відбувається і триває воєнний

конфлікт. Як наслідок було окуповано близько 8% території країни, на якій проживало понад 5,8 мільйона осіб. Особливо напруженою є ситуація на частині території Донецької та Луганської областей, де у зв'язку з окупацією розгорнулися активні бойові дії. Раніше на окупованій нині території Донбасу проживало понад 3,8 мільйона осіб. Не менш ніж половина з них були змушені покинути місце свого постійного проживання і переміститися на не окуповану територію України. Станом на липень 2017 року бойові зіткнення на Донбасі тривають, через що кількість переселенців продовжує зростати.

Отже, слід вважати, що механізм адміністративно-правового регулювання охоплює цілісний комплекс адміністративно-правових заходів щодо забезпечення правових, організаційних, економічних, технологічних та інших чинників, що пов'язані із забезпеченням особистої безпеки людей.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що адміністративно-правовий механізм регулювання трудової міграції населення – це сукупність норм, що регулюють трудові відносини у процесі діяльності суб'єктів міграції, які спрямовані на реалізацію повноважень між учасниками цих відносин, у випадку порушення яких застосовуються заходи державного впливу.

Слід зазначити, що структура адміністративно-правового механізму трудової міграції – це універсальна ознака, що складається із сукупності елементів, які взаємообумовлені та взаємозалежні.

Важливими елементами адміністративно-правового механізму трудової міграції населення виступають:

- правовідносини у сфері міграції, які регламентовані правовими нормами і забезпечують їхню взаємодію з відповідними суб'єктами міграції;
- норми права, які визначають права та обов'язки суб'єктів трудової міграції;
- нормативно-правові акти, які регламентують різноманітні сторони міграційних процесів і формують комплексне міграційне законодавство;
- державні органи, що покликані регулювати міграційні потоки, які виникають у державі у процесі трудової діяльності, створюючи належні умови

для реалізації міграційного права;

– адміністративна відповідальність, як складова адміністративного примусу, що застосовується до суб'єктів міграційних процесів за умови порушення ними чинного законодавства України;

– боротьба з незаконною трудовою міграцією та контрабандою.

Теоретичне та практичне значення вчення про адміністративну відповідальність у сучасному розумінні отримало в Західній Європі у кінці XVIII – початку XIX ст. Так, наприкінці XVIII ст. – XIX ст. в Західній Європі було закладено теоретичні основи розумінні адміністративної відповідальності. Виникнення теоретичних засад адміністративної відповідальності носило філософський зміст, оскільки право втілювало ідею дистанціювання зароджуваного громадянського суспільства від держави, що сталося під впливом буржуазних революцій, насамперед, Французької революції (1789 р.), коли права та свободи людини були протиставлені всемогутності держави. Методи прямого примусу, що використовувалися державною владою, були модифіковані на підставі верховенства права та ідей про те, що управління повинно базуватися на вимогах закону, з обов'язковим урахуванням прав і свобод громадян, а державний примус не може здійснюватися на власний розсуд чиновників.

Поняття адміністративної відповідальності в Україні сформувалося у другій половині XIX ст. – початку XX ст., як механізм здійснення державного управління у сфері забезпечення правопорядку. Вирішальний вплив на розвиток адміністративної відповідальності здійснювали урбанізація, економічні та соціальні умови життя, рівень культури населення, політичний режим, філософські та правові погляди, які панували в суспільстві.

Адміністративна відповідальність – це правове реагування держави на вчинені особою адміністративно-каральні дії, за які уповноважений на це орган чи посадова особа застосовують до правопорушника заходи адміністративного впливу.

Притягнення осіб до адміністративної відповідальності за порушення

міграційного законодавства – це один з найбільш ефективних засобів боротьби з порушеннями в цій сфері. Саме тому удосконалення правового регулювання процедури накладення адміністративних стягнень сприятиме подальшому зміцненню законності та забезпеченню захисту прав осіб, щодо яких застосовується адміністративна відповідальність у сфері врегулювання міграційних процесів в Україні.

Проблемні питання застосування адміністративної відповідальності взагалі та накладення адміністративних стягнень у сфері порушення міграційного законодавства, зокрема, розглядалися у наукових працях таких авторів, як: В. Авер'янов, С. Алексєєв, Н. Бортник, О. Єщук, В. Колпаков, А. Комзюк, О. Остапенко та інших.

Адміністративну відповідальність як вид юридичної відповідальності можна розглядати як універсальний засіб охорони суспільних відносин, що складаються у сфері регулювання міграційних процесів в Україні.

Ознаками адміністративного правопорушення є суспільна шкідливість, протиправність, винність і адміністративна караність.

Суспільна шкідливість адміністративного правопорушення означає, що ним заподіюється шкода певним суспільним відносинам, які охороняються правовими нормами: державному і громадському порядку, власності, правам і свободам громадян, встановленому порядку управління. Ця шкода може бути як матеріальною, так й іншою (моральною, організаційною тощо).

Протиправність проступку – це порушення загальнообов'язкових правил, установлених державою. Адміністративне правопорушення може виражатися як у протиправній дії, так і в протиправній бездіяльності.

Під винністю адміністративного правопорушення розуміється психічне ставлення особи до вчиненої дії (бездіяльності). Вина може бути умисною або необережною.

Адміністративна караність проступку виражається в тому, що за його вчинення законом передбачено адміністративну відповідальність. Адміністративна караність означає можливість застосування до порушника

адміністративного стягнення, хоча реально воно може й не накладатися (наприклад, у випадку звільнення від адміністративної відповідальності).

До специфічних ознак адміністративної відповідальності за порушення законодавства про міграцію можна віднести наступні: 1) її підставою є адміністративне порушення міграційного законодавства; 2) її сутність виявляється в накладенні на суб'єктів проступку адміністративних стягнень у вигляді попередження, штрафу, конфіскації предмета та адміністративного арешту; 3) адміністративні стягнення накладаються уповноваженими органами (посадовими особами), такими, як районні, районні у місті, міські та міськрайонні суди (судді), органи Державної прикордонної служби України, Державна міграційна служба України як центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб. Між органами (посадовими особами), які накладають адміністративні стягнення, і правопорушниками відсутні службові відносини; 4) порядок притягнення до адміністративної відповідальності за адміністративні проступки у сфері регулювання міграційних процесів врегульований Кодексом України про адміністративні правопорушення та відомчими інструкціями з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення вищевказаних органів виконавчої влади; 5) адміністративну відповідальність за порушення міграційного законодавства врегульовано нормами адміністративного права, які містять вичерпні переліки адміністративних проступків, адміністративних стягнень та органів, уповноважених їх застосовувати, детально регулюють цей вид провадження і в сукупності становлять її нормативну основу [199].

Адміністративні санкції – це законодавчо закріплені несприятливі заходи примусового впливу відносно суб'єкта права у разі невиконання ним адміністративних обов'язків або зловживання правами. Для адміністративних санкцій та заходів захисту характерна можливість примусового настання несприятливих наслідків. Однак на відміну від заходів захисту адміністративні

санкції настають тільки за протиправну поведінку.

Адміністративні санкції в залежності від цілей і наслідків їх застосування доцільно класифікувати на такі види: правовідновлювальні, попереджувальні, запобіжні стягнення. Ними визнаються дії суб'єктів права, що відхиляються від поведінки, передбаченої законодавством, і тягнуть за собою застосування заходів адміністративної відповідальності, що зумовлено природою, змістом, характеристикою адміністративних деліктів, які детально розкриті в працях О. Остапенка [200].

Нормативним актом, який регулює адміністративну відповідальність за порушення міграційного законодавства, є Кодекс України про адміністративні правопорушення [201].

Адміністративні правопорушення міграційного законодавства містяться у КУпАП «Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління». Державна міграційна служба України як центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб розглядає справи про:

- проживання без паспорта;
- умисне зіпсуття паспорта чи втрата його з необережності;
- допущення проживання без паспорта;
- прийняття на роботу без паспорта;
- незаконне вилучення паспортів і прийняття їх у заставу;
- порушення іноземцями та особами без громадянства правил перебування в Україні і транзитного проїзду через територію України;
- порушення порядку працевлаштування, прийняття на навчання, надання житла, реєстрації іноземців та осіб без громадянства й оформлення для них документів;
- порушення порядку надання іноземцям та особам без громадянства житла, транспортних засобів та сприяння в наданні інших послуг [201].

До бездіяльності за порушення міграційного законодавства слід віднести:

- проживання без паспорта, оскільки кожен громадян зобов'язаний мати паспорт;

- проживання за недійсним паспортом, а також проживання громадян без реєстрації місця проживання чи перебування тягне за собою попередження або накладення штрафу;

- невжиття громадянами, які запросили в Україну іноземців і осіб без громадянства в приватних справах і надали їм жилу площу, заходів до забезпечення у встановленому порядку їх своєчасної реєстрації – тягне за собою попередження або накладення штрафу.

До дій за порушення міграційного законодавства слід віднести:

- умисне зіпсуття паспорта чи недбале зберігання паспорта, що спричинило його втрату, тягне за собою попередження або накладення штрафу;

- допущення особами, відповідальними за додержання правил паспортної системи, проживання громадян без паспортів або за недійсними паспортами, або без реєстрації місця проживання чи перебування, тягнуть за собою попередження або накладення штрафу;

- прийняття посадовими особами підприємств, установ, організацій на роботу громадян без паспортів або з недійсними паспортами, тягне за собою накладення штрафу;

- незаконне вилучення посадовими особами паспортів у громадян або прийняття паспортів у заставу, тягне за собою попередження або накладення штрафу;

- порушення іноземцями та особами без громадянства правил перебування в Україні, тобто проживання без документів на право проживання в Україні, за недійсними документами або документами, термін дії яких закінчився, або недодержання встановленого порядку пересування і зміни місця проживання, або ухилення від виїзду з України після закінчення відповідного терміну перебування, неприбуття без поважних причин до визначеного місця навчання або працевлаштування після в'їзду в Україну у визначений строк, а так само порушення правил транзитного проїзду через територію України,

тягнуть за собою накладення штрафу;

– порушення порядку працевлаштування, прийняття на навчання, надання житла, реєстрації іноземців та осіб без громадянства та оформлення для них документів, тягнуть за собою накладення штрафу;

– незаконне перетинання або спроба незаконного перетинання державного кордону України, тягнуть за собою накладення штрафу;

– порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї тягне за собою накладення штрафу або адміністративний арешт;

– порушення порядку надання іноземцям та особам без громадянства житла, транспортних засобів та сприяння в наданні інших послуг тягнуть за собою накладення штрафу;

– незаконне перевезення іноземців та осіб без громадянства територією України тягне за собою накладення штрафу.

Адміністративне стягнення є мірою відповідальності, правовим наслідком адміністративного правопорушення. Воно застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами (ст. 23 КУпАП) [201].

За адміністративні порушення міграційного законодавства санкції статей Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачають застосування таких видів адміністративних стягнень, як попередження, штраф, конфіскація предмету, що став знаряддям вчинення правопорушення або його безпосереднім об'єктом, та адміністративний арешт.

Попередження полягає в офіційному осуді вчиненого проступку і застереженні правопорушника від його повторення. Це найменш суворе адміністративне стягнення, яке застосовується за незначні адміністративні проступки (якщо відсутня матеріальна шкода, правопорушення вчинено вперше, з необережності, є пом'якшуючі обставини тощо). Як правило, у санкціях статей КУпАП попередження встановлюється як альтернативне стягнення

поряд зі штрафом. Адміністративним стягненням визнається лише таке попередження, яке було винесене у письмовій формі або зафіксоване іншим встановленим способом (ст. 26 КУпАП). У більшості випадків воно оформлюється шляхом винесення постанови уповноваженим на те органом або посадовою особою [201].

Попередження як альтернатива штрафу передбачено за допущення проживання без паспорта (ст. 199 КУпАП), незаконне вилучення посадовими особами паспортів у громадян або прийняття паспортів у заставу (ст. 201 КУпАП), недодержання іноземцями та особами без громадянства встановленого порядку реєстрації або порушення встановленого терміну перебування в Україні, виявлені в пунктах пропуску через державний кордон України (ч. 2 ст. 203 КУпАП), невжиття громадянами, які запросили в Україну іноземців і осіб без громадянства у приватних справах і надали їм жилу площу, заходів щодо забезпечення у встановленому порядку їх своєчасної реєстрації (ст. 205 КУпАП).

Штраф – найпоширеніше адміністративне стягнення, яке передбачається практично за будь-яке адміністративне правопорушення, це грошове стягнення, у порушника вилучається певна сума у власність держави, тим самим здійснюється вплив на його майнові інтереси.

Розміри штрафів розраховуються залежно від офіційно встановленого неоподаткованого мінімуму доходів громадян. У статтях особливої частини розділу II КУпАП частіш за все зазначається мінімальний і максимальний розмір. За адміністративні правопорушення у сфері регулювання міграційних процесів мінімальний розмір штрафу є невизначеним (ст. 202 КУпАП за порушення прикордонного режиму або режиму у пунктах пропуску через державний кордон України передбачає «штраф до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»), максимальний – 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 206 КУпАП – Порушення порядку надання іноземцям та особам без громадянства житла, транспортних засобів та сприяння в наданні інших послуг) [201].

Слід зазначити, що з 13 по 23 липня 2017 року в Україні проводилися цільові профілактичні заходи з виявлення іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території України. Працівники міграційної служби спільно з працівниками Національної поліції здійснювали відпрацювання речових та продовольчих ринків, торговельних майданчиків тощо.

До адміністративної відповідальності в Україні притягнуто 1640 осіб. На правопорушників накладено адміністративні стягнення у вигляді штрафів на суму понад 847 тис. грн. [202].

Конфіскація означає примусову безоплатну передачу предмета у власність держави за рішенням суду (ст. 29 КУпАП). Адміністративне законодавство допускає конфіскацію лише конкретного предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення. Відповідно до ст. 24 КУпАП конфіскація предмета може бути застосована і як основний, і як додатковий вид адміністративного стягнення [201].

За адміністративні порушення міграційного законодавства конфіскація транспортного засобу передбачена як додаткове до штрафу адміністративне стягнення за такі діяння: незаконне перевезення іноземців та осіб без громадянства територією України, вчинене повторно протягом року, або групою осіб, або щодо кількох іноземців та осіб без громадянства; обладнання власниками або водіями транспортних засобів спеціально прихованими або замаскованими місцями, які використовуються для перевезення нелегальних мігрантів [201].

Конфісковано може бути, як правило, предмет, який перебуває в особистій власності порушника. Порядок застосування конфіскації, перелік предметів, які не підлягають конфіскації, встановлюються КУпАП та іншими законами України.

Адміністративні стягнення за порушення міграційного законодавства накладаються відповідно до загальних правил, які закріплено у главі 4 КУпАП.

Стягнення за адміністративне правопорушення накладається в межах, встановлених нормативним актом, який передбачає відповідальність за його вчинення, в точній відповідності до КУпАП та інших актів про адміністративні правопорушення. Це правило означає, по-перше, що за вчинений проступок накладається стягнення тільки того виду, який встановлено в санкції відповідної статті КУпАП [201].

По-друге, конфіскація як додаткове стягнення може накладатися лише у випадках, коли її застосування безпосередньо передбачено законом; не допускається не застосовувати додаткове стягнення, якщо санкція статті передбачає обов'язковість його накладення разом з основним стягненням. По-третє, стягнення накладається в точно визначених законом межах. Не допускається застосовувати стягнення нижче від нижчої межі, передбаченої санкцією відповідної статті, а також перевищувати його максимальний розмір.

По-четверте, при накладенні адміністративного стягнення має бути дотримано всіх інших вимог законодавства про адміністративні правопорушення. Маються на увазі вимоги щодо наявності складу адміністративного проступку, відсутності обставин, що виключають адміністративну відповідальність (ст. 17–20 КУпАП), підвідомчості справ (гл. 17 КУпАП), строків давності (ст. 38 КУпАП) [201].

З метою індивідуалізації відповідальності закон (ч. 2 ст. 33 КУпАП) вимагає від органу (посадової особи), уповноваженого розглядати справу про адміністративне правопорушення, при накладенні стягнення враховувати ряд обставин: характер вчиненого правопорушення, особу порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність (ст. 34–35 КУпАП).

До загальних належать також правила накладення адміністративних стягнень при вчиненні кількох правопорушень. У ст. 36 КУпАП визначено, що в разі вчинення однією особою двох або більше адміністративних правопорушень стягнення накладається за кожен проступок окремо. Такий порядок застосування стягнень зумовлений тим, що справи про адміністративні

правопорушення однієї й тієї ж особи вирішують частіш за все різні державні органи (посадові особи) в межах своєї підвідомчості. Наприклад, недодержання іноземцями та особами без громадянства встановленого порядку реєстрації або порушення встановленого терміну перебування в Україні, виявлені в пунктах пропуску через державний кордон України, розглядають органи Державної прикордонної служби, а порушення іноземцями та особами без громадянства правил перебування в Україні – центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб [201].

Ситуація змінюється, якщо справи про кілька адміністративних проступків розглядає один орган (посадова особа).

У таких випадках накладається одне основне стягнення в межах санкції, встановленої за більш серйозне правопорушення з числа вчинених. При цьому до основного стягнення може бути приєднано одне з додаткових стягнень, передбачених статтями про відповідальність за будь-яке із вчинених правопорушень. Так, при одночасному розгляді справ про перетинання державного кордону України будь-яким способом поза пунктами пропуску через державний кордон України та про обладнання власниками або водіями транспортних засобів спеціально прихованими або замаскованими місцями, які використовуються для перевезення нелегальних мігрантів, районний, районний у місті, міський та міськрайонний суд може застосувати штраф із конфіскацією транспортного засобу [201].

До органів, уповноважених розглядати справи про адміністративні порушення міграційного законодавства, розділ III КУпАП відносить: районні, районні у місті, міські та міськрайонні суди (судді), органи Державної прикордонної служби України, Державна міграційна служба України як центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб.

Органи Державної прикордонної служби України розглядають справи про: порушення прикордонного режиму або режиму в пунктах пропуску через державний кордон України; недодержання іноземцями та особами без громадянства встановленого порядку реєстрації або порушення встановленого терміну перебування в Україні, виявлені в пунктах пропуску через державний кордон України; неповернення капітаном іноземного судна перепусток на право сходження на берег осіб суднового екіпажу.

Чітке регулювання строків накладення та погашення адміністративних стягнень, строків давності притягнення до адміністративної відповідальності, є дуже важливим для забезпечення законності застосування заходів впливу за адміністративні правопорушення у сфері регулювання міграційних процесів в Україні.

Строки накладення адміністративних стягнень визначено у ст. 38 КУпАП. За загальним правилом адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше, як через два місяці з дня скоєння правопорушення, а при триваючому правопорушенні – не пізніше як через два місяці з дня його виявлення (наприклад, за проживання без паспорта; умисне зіпсуття паспорта чи втрата його з необережності або порушення прикордонного режиму).

Якщо справи про адміністративні правопорушення підвідомчі суду (судді), стягнення може бути накладено не пізніше як через три місяці з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні – не пізніше як через три місяці з дня його виявлення. Так, за незаконне перетинання або спробу незаконного перетинання державного кордону України, або незаконне перевезення іноземців та осіб без громадянства територією України максимальний строк для накладення адміністративного стягнення складає три місяці [201].

У разі закриття кримінального провадження, але за наявності в діях порушника ознак адміністративного правопорушення, адміністративне стягнення може бути накладено не пізніш як через місяць з дня прийняття рішення про закриття кримінального провадження.

Накладення адміністративного стягнення тягне для порушника певні несприятливі юридичні наслідки. По-перше, повторно протягом року вчинення однорідного правопорушення, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, визнається обставиною, яка обтяжує адміністративну відповідальність, про що вище вже згадувалось. По-друге, законодавство про адміністративні правопорушення досить часто розглядає повторність як кваліфікуючу обставину. У зв'язку з цим ст. 39 КУпАП встановила строк, після закінчення якого особа вважається такою, що не була піддана адміністративному стягненню. Цей строк обчислюється з моменту закінчення виконання адміністративного стягнення і становить один рік. З цього загального правила існує ряд винятків. Так, у багатьох статтях КУпАП йдеться про повторне вчинення правопорушення протягом року після накладення стягнення, тобто з моменту винесення відповідної постанови [201].

Для визнання особи такою, що не була піддана адміністративному стягненню, не потрібне видання якогось спеціального документа. Стягнення погашається автоматично після закінчення річного строку і за умови невчинення протягом цього строку нового адміністративного проступку.

Якщо ж особа вчинить нове правопорушення до погашення стягнення за попереднє, перебіг строку переривається.

Давність у цих випадках починається з моменту закінчення виконання адміністративного стягнення, призначеного за знову вчинений проступок.

Провадження у справах про адміністративні порушення міграційного законодавства врегульовано розділами III–V КУпАП, Інструкцією з оформлення посадовими особами Державної прикордонної служби України матеріалів справ про адміністративні правопорушення, затвердженою наказом МВС України від 18.09.2013 № 898 [203], та Інструкцією з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення Державною міграційною службою України, затвердженою наказом МВС України від 28.08.2013 № 825 [204].

Відповідними законами України передбачено адміністративне

видворення за межі України іноземців та осіб без громадянства за вчинення адміністративних правопорушень.

Відповідно до науково-практичного коментаря до Кодексу України про адміністративні правопорушення зазначають, що мірами адміністративного примусу, які застосовуються до іноземців і осіб без громадянства, є затримання і видворення їх за межі України у випадках:

а) спроби іноземців і осіб без громадянства перетнути державний кордон України будь-яким способом поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України, але з порушенням правил його перетинання, якщо у діях цих осіб немає складу злочину;

б) затримання іноземців і осіб без громадянства за порушення Правил в'їзду іноземців в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію за межами прикордонної смуги чи контрольованого прикордонного району [205].

З метою уникнення будь-яких розбіжностей у тлумаченні підстав адміністративного видворення, передбачених різними законодавчими актами України, надзвичайно важливо, на наш погляд, класифікувати ці підстави, розподіливши їх на певні групи. Виходячи з цієї класифікації можна виділити такі підстави адміністративного видворення:

– якщо дії іноземців, осіб без громадянства та іммігрантів грубо порушують законодавство про правовий статус іноземців;

– якщо їхні дії становлять загрозу національній безпеці України або суперечать інтересам забезпечення безпеки України чи охорони громадського порядку;

– коли це необхідно для охорони здоров'я, захисту прав і законних інтересів громадян України;

– за скоєння адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок;

– у зв'язку з відмовою в наданні статусу біженця, втратою або

позбавленням цього статусу;

- у зв'язку зі скасуванням дозволу на імміграцію;
- у зв'язку із затриманням їх у межах прикордонних районів;
- за вчинення злочину (видворення можливе тільки після відбуття призначеного покарання);
- за вчинення адміністративного правопорушення (рішення про видворення виконується після виконання адміністративного стягнення).

Отже, видворення – це вид адміністративних стягнень, що застосовується до іноземних громадян або осіб без громадянства, сутність якого полягає в тому, що іноземець на підставі постанови позбавлений права перебувати на території України і зобов'язаний покинути територію України у встановлений термін.

Слід зазначити, що державна міграційна служба України здійснює контроль за дотриманням законодавства у сфері міграції (імміграції та еміграції), у тому числі – протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів та у випадках, передбачених законодавством, притягає порушників до адміністративної відповідальності.

Відповідно до вимог п. 2 (згідно зі зміною внесеною постановою КМУ від 31.03.2015 №163) Порядку продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України, затвердженого Постановою КМУ від 15.02.2012 року №150, іноземці та особи без громадянства, які на законній підставі прибули в Україну, можуть тимчасово перебувати на її території.

Термін перебування іноземців, які є громадянами держав з візовим порядком в'їзду, а також осіб без громадянства, обмежений строком дії візи. Вказані особи можуть перебувати в Україні не довше, ніж до останнього дня терміну дії візи. Громадяни держав з безвізовим порядком в'їзду можуть перебувати в Україні до 90 днів у будь-який 180-денний період. Для розрахунку дозволеного терміну перебування необхідно відрахувати 180 днів назад. Іноземець не порушуватиме правил, якщо в межах 180-денного періоду він

перебував в Україні не більше 90 днів.

Отже, адміністративна відповідальність – це правове реагування держави на вчинені особою адміністративно-каральні дії, за якого уповноважений на це орган чи посадова особа застосовують до правопорушника заходи адміністративного впливу. За адміністративні порушення міграційного законодавства передбачають застосування таких видів адміністративних стягнень, як: попередження, штраф, конфіскація предмету, що став знаряддям вчинення правопорушення або його безпосереднім об'єктом, та адміністративний арешт [206].

Негативні тенденції в становленні людського потенціалу та ресурсів держави, які проявляються в скороченні чисельності працездатного населення, диференціації рівня життя і економічного розвитку між країнами, окремими регіонами всередині країни, нерівні можливості в забезпеченні ефективної зайнятості, визначили проведення заходів, спрямованих на реформування міграційної сфери. У сфері державного управління міграційними процесами сьогодні існують проблеми, що перешкоджають досягненню встановлених завдань і цілей Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року.

Питання безпеки держави регулюються в декількох аспектах. Одним з важливих аспектів є регулювання міграційних процесів, які є основою та запорукою національної безпеки будь-якої держави. Багато дослідників вважають динамічні міграційні процеси в світі одним з чинників, який є загрозою безпеці, а саме: наявність нелегальної міграції; використання мігрантами території країни прибуття, як транзитної; посилення протистояння між різними соціальними групами населення; диспропорції у пропозиціях і вакансіях на ринку праці; соціальна напруга населення [207, с. 297].

У зазначеному контексті доцільно визначити основні проблеми, які виникають у міграційній сфері з погляду на План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з

іншої сторони та Стратегію державної міграційної політики України на період до 2025 року [208; 209].

Однією з таких проблем є недостатня ефективність функціонування застосовуваного державою механізму фінансування видворення незаконних мігрантів, що вимагає значних фінансових коштів, яких відповідні органи державної влади повною мірою не мають. Це є причиною пошуку інших шляхів боротьби з незаконною міграцією.

На думку Н. Орловської, Україна є і донором, і реципієнтом та транзитером для нелегальних мігрантів. Відповідно, на території України також є приклади трудової експлуатації нелегальних мігрантів. Нелегальна трудова міграція є негативним явищем, організація якого здійснюється переважно злочинними угрупованнями під прикриттям легальних суб'єктів господарювання, що спеціально створюються або використовуються для полегшення вчинення правопорушень та уникнення контролю правоохоронних органів [210, с. 74].

Важливо зауважити, що до помітного зростання кількості біженців на території України привели криза в Сирії і в ряді інших держав. Зазначені обставини внесли істотні корективи в динаміку досліджуваних показників міграції населення. Настільки інтенсивні міграційні процеси призвели до переповненості спеціальних установ для осіб, які підлягають адміністративному видворенню або депортації. Це сталося внаслідок відсутності нормативно закріплених граничних строків тримання.

Залишається невирішеною проблема недостатнього виділення бюджетних коштів на оплату витрат з адміністративного видворення за межі України іноземних громадян та осіб без громадянства. Необхідно зауважити, що на недосконалість чинного фінансування звернули увагу в Верховній Раді України, підкресливши важливість достатнього бюджетного фінансування спеціальних установ для мігрантів. На нашу думку, хоча б один відсоток коштів, які надходять до місцевих бюджетів з адміністративних послуг наданих іноземцям та особам без громадянства від кожної області міг би істотно знизити

навантаження на Державну міграційну службу України.

Актуальна сьогодні проблема реалізації такого важливого напрямку політики держави, як обов'язкове проходження іноземними громадянами та особами без громадянства дактилоскопічної реєстрації.

Державна дактилоскопічна реєстрація – це діяльність, що здійснюється державними органами та установами з одержання, обліку, зберігання, використання, передачі та знищення взірців дактилоскопічної інформації [211].

Нині дактилоскопічна реєстрація зазначених осіб, які проживають або тимчасово перебувають на території України, проводиться на підставі Порядку фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства під час прикордонного контролю в пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон та у контрольних пунктах в'їзду-виїзду, а також здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення введеного у дію 24 квітня 2019 року [212].

У відповідній пояснювальній записці було зазначено, що розробка нормативно-правового акта обумовлена необхідністю встановлення правових основ превентивного отримання, зберігання і використання для ідентифікації особи людини (дактилоскопічної інформації) іноземних громадян і осіб без громадянства з метою підвищення ефективності боротьби зі злочинністю, в тому числі з тероризмом, встановлення за непізнаними трупами особистості людини, розшуку зниклих безвісти громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства та передбачена Положенням про національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства [213].

Згідно з цим нормативно-правовим актом кожен іноземний громадянин, що приїжджає в Україну для працевлаштування, повинен буде обов'язково пройти дактилоскопічну реєстрацію. Водночас виникає питання захисту персональних даних, на що звернула увагу Уповноважений з прав людини Верховної Ради України у листі до МВС України [214].

На думку О. І. Шапоренко, механізм державного регулювання зовнішньої

міграції населення об'єднує органи державної влади всіх рівнів, що реалізують політику у сфері зовнішньої трудової міграції, а також державні інструменти регулювання процесів експорту та імпорту робочої сили законодавчого, економічного й організаційного характеру [215, с. 255].

При дослідженні актуальних проблем державного управління в сфері міграції не можна обійти увагою проблему видачі іноземним громадянам фіктивних сертифікатів про знання української мови, історії та основ законодавства України, без яких дозвіл на тимчасове перебування, вид на проживання, громадянам іноземних держав отримати неможливо [216].

Незаконна діяльність організацій з видачі мігрантам недійсних документів сприяє неправомірному отриманню посвідки на проживання, що може спричинити відповідні санкції. Зауважимо, що видавати сертифікати за підсумками комплексного іспиту іноземним громадянам мають право лише освітні установи, включені до затвердженого переліку, а для його проведення створюється спеціальна комісія при одному з уповноважених на те ЗВО [217].

Варто зауважити, що міграційне законодавство постійно вдосконалюється. Причому не тільки для осіб іноземних держав, але й для юридичних і посадових осіб, які сприяють легалізації та працевлаштуванню мігрантів. Такі заходи необхідні не тільки для захисту інтересів держави, а й самих іноземців.

Проблемою, на розв'язання якої спрямована правоохоронна функція держави, слід визнати незаконну міграцію, яка загрожує національній безпеці держави, її інтересам та інтересам громадян. Рішення проблеми вимагає не тільки каральних дій щодо правопорушників, а й комплексу заходів щодо запобігання та боротьби з незаконною міграцією. Тому заходи юридичної відповідальності переважно спрямовані проти осіб, які не дотримуються правил перебування і в'їзду в Україну, транзитного проїзду через її територію. Учасниками таких відносин є не тільки іноземні громадяни, а й посадові особи організацій, які беруть зазначених осіб на роботу. Їх участь в розширенні нелегальної міграції підлягає відповідній юридичній кваліфікації [218].

Незаконна міграція негативно впливає на соціальну обстановку, є

сприятливим середовищем для активізації діяльності організованих злочинних угруповань, міжнародних терористичних організацій, для корупції, розпалювання міжнаціональних конфліктів, наркотизації суспільства, пріоритетну роль у протидії якій грають засоби адміністративно-правового та кримінально-правового характеру [219].

Аналогічної думки дотримується О. Сидорчук, зазначаючи, що взаємозв'язок міграційних процесів та рівня соціальної і економічної безпеки в цьому контексті є прямим і очевидним, адже саме ті загрози і виклики, які панують у суспільстві і не дають змоги населенню мати належний рівень добробуту, спонукають його мігрувати та шукати кращого життя на інших територіях, незаконна та неконтрольована міграція сприяють посиленню політичного та релігійного екстремізму, створюють необхідні умови для виникнення розбіжностей [220, с. 10].

Наявність значної кількості мігрантів з нерегульованим правовим статусом створює умови для розширення незаконної трудової діяльності, формування «тіньового» сектора економіки, збільшення обсягів неконтрольованого вивозу капіталу за кордон, що ускладнює керованість міграційними процесами.

Про факт незаконної міграції слід говорити при порушенні однієї з трьох умов, що стосується: незаконного (без відповідних документів) в'їзду, подальшого перебування в країні, працевлаштування на її території [221].

Як зазначає А. Фітисова, досліджуючи роль міграційної статистики для реалізації Стратегії державної міграційної політики України (переваги гармонізації зі статистикою Євростату, неточність в кількості незаконних мігрантів можна пояснити різними підходами в їх визначенні. Автор наводить декілька прикладів, яких даних бракує для реалізації цілей Стратегії у сфері імміграції, і які могли б стати доступними завдяки імплементації стандартів Євростату у сфері статистики міжнародної міграції.

1. Модернізація отримання дозволу на імміграцію на основі законного та безперервного проживання в Україні протягом певного періоду часу.

2. Показники переходів між групами могли б свідчити про іноземних студентів, які залишаються в Україні після навчання.

3. Здійснення оцінок узгодженості імміграційного законодавства з економічною та демографічною політикою держави.

4. Забезпечення успішної інтеграції іноземців.

5. Забезпечення ефективної та справедливої процедури розгляду заяв щодо надання міжнародного захисту потребує оцінки поточного стану та моніторингу ситуації. В Україні невідомо, скільки рішень, прийнятих ДМС, переглядається потім у судових інстанціях, і скільки з них переглядається на користь шукача захисту. Цей показник є одним із показників, що рекомендує збирати ООН для оцінки процедури надання захисту. Ці дані дозволяють оцінювати, наскільки ефективною та справедливою є процедура надання захисту, але вони не збираються в Україні [222, с. 60-61].

Заслуговує на увагу позиція вчених, які вважають, що під незаконною міграцією населення розуміють пересування осіб з порушенням встановлених міграційно-правових режимів і процедур; незаконним мігрантом визнається особа, яка навмисно або з необережності порушила встановлені в державі міграційні правила. Суб'єктами незаконної міграції є іноземні громадяни та особи без громадянства: які порушили правила в'їзду в Україну та правила перебування на території України [223].

В. Пивоваров і К. Петраш вказують на серйозність проблеми незаконної міграції, яка, пов'язана, по-перше, зі складністю визначення кількісних параметрів явища; по-друге, з неоднозначністю та різними спричиненими наслідками; по-третє, недостатнім дослідженням проблеми нелегальної міграції в умовах реструктуризації світової економіки. Нелегальна міграція тісно пов'язана з різноманітними видами корпоративної транскордонної злочинності, зокрема з контрабандою зброї, наркотиків, торгівлею людьми, поширенням тероризму. Масштаби тіньових надприбутків лише від організації нелегальних міграційних потоків сягають мільярдів доларів США на рік. Роль України в цих негативних процесах є досить помітною – як традиційної для останніх

десятиліть країни-транзитера та умовного «відстійника» для проблемних мігрантів [224, с. 198-199].

Протидія незаконній міграції стає важливим напрямом державного управління в сфері міграції: здійснюється взаємодія з іншими органами державної влади; проводяться спільні оперативно-розшукові та профілактичні заходи, цільові операції; ведеться активна робота з виявлення в міграційному середовищі осіб, причетних до екстремістської та терористичної діяльності, припинення фіктивної реєстрації іноземних громадян; посилюється охорона Державного кордону України, зокрема, облаштування та зміцнення ділянок з недостатньо розвиненою інфраструктурою. На думку А. Моти, використання найбільш доцільних і правомірних заходів запобіжного впливу пов'язано з визначенням науково обґрунтованої системи форм профілактики правопорушень, розгорнута структурна характеристика яких у діяльності Держприкордонслужби України з протидії нелегальній міграції охоплюються двома основними блоками: процесуальним та оперативно-службовим. Їх вирізняє спеціальна профілактична спрямованість попередження негативних міграційних проявів відповідно до особливостей охорони державного кордону [225, с. 28].

Серед проблем державного управління в цій сфері слід виокремити освітню (навчальну) міграцію – міграцію з метою отримання або продовження освіти. Важливо підкреслити, що нині в країні недостатньо використовується міграційний потенціал системи освіти. Для цього необхідно досягнення таких конкретних результатів: створення умов для успішної наукової діяльності та підвищення престижу вчених, забезпечення справедливої оцінки наукових досягнень, реальне збільшення розміру заробітної плати, залучення в науку молодого покоління [226].

Щодо сприяння освітній міграції в Україні та підтримки академічної мобільності позначимо такі основні напрями міграційної політики, що містяться в Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: підвищення доступності освітніх послуг для іноземних громадян,

включаючи спрощення адміністративних процедур, вдосконалення правил в'їзду в Україну та перебування на її території іноземних громадян, з метою навчання у закладах освіти; забезпечення відкритості України для учнів, наукових і педагогічних працівників, створення для них комфортного режиму в'їзду в Україну, здійснення професійної діяльності й інше.

На думку І. Хомишин, освітня міграція та спрощення процедури отримання посвідки на проживання та громадянства України зазначеними особами – випускниками вузів могли б сприяти притоку кваліфікованих іноземних громадян з-за кордону. Україна повинна стати конкурентною на ринку освітніх послуг, тоді сформується системний рух інтелекту, капіталів, інформації у двох взаємно симетричних напрямках, що призведе до нового позитивного бачення освітньої міграції [227, с. 113].

Звернемо увагу, що освітня міграція – це джерело кваліфікованих і інтегрованих в країні іноземних громадян, а законодавчі обмеження та прогалини під час навчання та після завершення знижують привабливість отримання освіти в Україні для іноземних студентів.

У зв'язку з цим зазначимо іншу проблему – аспірантура, яка існує як особливий державний інститут підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів, віднесена до третього рівня вищої освіти. Підготовка кадрів вищої кваліфікації підтверджується захистом дисертації на здобуття ступеня доктора філософії після закінчення аспірантури [227].

З погляду на досвід окремих країн Європейського Союзу доцільно розглянути можливість видання диплому після закінчення аспірантури. Щодо захисту в установленому законодавством України порядку науково-кваліфікаційну роботу (дисертацію) на здобуття наукового ступеня доктора філософії, то іноземець може пройти курс навчання в аспірантурі, яка для них є платною, але не отримати ступінь. Для вдосконалення аспірантури потрібно внесення змін і доповнень до чинних нормативно-правових документів.

Аналіз чинного законодавства України, що регулює адміністративно-правові відносини в сфері міграції, практика його застосування органами

державної влади, дослідження спеціальної наукової літератури дозволили виявити актуальні та проблемні питання, що обумовлює складний характер адміністративно-правового регулювання. Адміністративні правовідносини у сфері міграції складаються в процесі здійснення державного управління міграційними процесами та врегульовані нормами адміністративного права. Специфікою їх суб'єктного складу є включення в число учасників спеціальних організацій, що здійснюють діяльність в сфері міграції, осіб, що володіють спеціальним адміністративно-правовим статусом у сфері міграції. В умовах сьогодення реалізація державного управління у сфері міграції пов'язана з низкою проблем: протидія незаконній міграції з метою забезпечення національної безпеки України; неефективність функціонування застосовуваного державою механізму фінансування адміністративного видворення іноземців і осіб без громадянства, недостатнє виділення бюджетних коштів на реалізацію зазначених процедур; відсутність імперативного характеру обов'язкового проходження іноземними громадянами дактилоскопічної реєстрації; незаконна діяльність з видачі фіктивних сертифікатів про знання української мови, історії та основ законодавства; недостатнє використання міграційного потенціалу системи освіти, які потребують невідкладного вирішення, в тому числі за допомогою доповнень і змін до чинного законодавства.

Висновки до розділу 3

1. Трудова міграція населення – це особливий, економічного характеру вид міграції, який обумовлений пошуком роботи, як правило, за межами країни постійного місця проживання. Із загальних позицій трудову міграцію визначають як сукупність усіх форм територіального руху населення, пов'язаного з трудовою діяльністю на території іншої держави. Вузьке трактування зводиться до вселення жителів однієї країни на територію іншої, що супроводжується їх подальшим працевлаштуванням. Слід зауважити, що перш за все трудова міграція – це тимчасові поїздки на роботу або тимчасове

переміщення з метою працевлаштування.

2. Зазначено, що соціально-економічний вплив грошових переказів мігрантів на розвиток держави є подвійним. З одного боку, вони збільшують купівельну спроможність населення, інвестуються в освіту, придбання житла, чим покращують розвиток відповідних галузей. Частина грошових переказів мігрантів використовується як стартовий капітал для заснування власного бізнесу. Однак, слід зазначити, що частка осіб, які використовують кошти в такий спосіб, є незначною. Серед негативних наслідків грошових надходжень з-за кордону слід згадати зростання цін та створення соціального напруження між прошарками населення, які отримують грошові надходження з-за кордону, та особами, які таких джерел доходу не мають.

3. Вказано, що міграційна проблема є доволі глобальною, її глобальний характер визначається переміщенням населення з однієї країни до іншої. Активізація міграції є складовою процесів глобалізації. До негативних проявів глобалізації на міграційні процеси слід віднести: зменшення Україною найконкурентоспроможнішої частини робочої сили, що призводить до уповільнення темпів науково-технічного прогресу; збільшення тиску на національний ринок праці внаслідок створення іноземними громадянами конкуренції місцевій робочій силі; дискримінація та експлуатація українських громадян з боку місцевих роботодавців; виникнення політичних та економічних претензій до України з боку країн-реципієнтів у зв'язку зі збільшенням нелегальної трудової міграції українців.

4. Аналіз світового досвіду регулювання трудової міграції населення переконливо доводить, що еміграція для багатьох людей є способом виживання, оскільки вони не можуть знайти роботу у своєму регіоні чи в межах своєї країни. В майбутньому трудова міграція населення та економіка України й далі буде характеризуватися міжнародною та внутрішньою трудовою міграцією, оскільки працездатне населення буде виїжджати за кордон у пошуках кращої роботи й кращих умов життя, допоки в країні не відбудеться ріст заробітної плати та нових робочих місць.

ВИСНОВКИ

У дисертації досліджено питання адміністративно-правового регулювання трудової міграції населення в Україні з метою їх вивчення, аналізу та вироблення пропозицій і рекомендацій правового змісту для захисту відносин у сфері трудової міграції населення. Йдеться також про здійснення в Україні міжнародного, зокрема європейського досвіду регулювання відносин, пов'язаних з трудовою міграцією населення.

Розв'язання теоретико-прикладних завдань за темою дисертаційного дослідження сприяло виробленню наступних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення адміністративно-правового механізму регулювання відносин у сфері трудової міграції населення. Основні наукові і практичні результати роботи є такими:

1. Трудова міграція населення – це особливий, економічного характеру вид міграції, який обумовлений пошуком роботи, як правило, за межами країни постійного місця проживання. Із загальних позицій трудову міграцію визначають як сукупність усіх форм територіального руху населення, пов'язаного з трудовою діяльністю на території іншої держави. Вузьке трактування зводиться до вселення жителів однієї країни на територію іншої, що супроводжується їх подальшим працевлаштуванням. Слід зауважити, що перш за все трудова міграція – це тимчасові поїздки на роботу або тимчасове переміщення з метою працевлаштування.

Констатовано, що для розв'язання проблем, пов'язаних з трудовою міграцією населення України, необхідно перш за все вирішити питання підвищення рівня оплати праці, розв'язання соціальних питань, створення нових робочих місць для громадян, дотриманням умов колективних договорів і угод, створення сприятливих умов для ведення власного бізнесу, що зупинить трудову міграцію населення з країни та можливість працювати у своїй державі.

Теорія трудової міграції на сьогодні досить актуальна, адже адміністративно-правове регулювання процесів трудової міграції виступає

важливою складовою соціальної політики української держави. Основними причинами, що спонукають громадян України до трудової міграції, є: несприятлива економічна ситуація, невпевненість у майбутньому і низький рівень життя. На сьогодні безвізовий режим дає можливість спрощення перетину кордонів, що спонукає громадян до нелегальної міграції. Трудова міграція – це переміщення громадян з однієї країни на територію іншої країни з метою трудової діяльності та проживання, а також реалізації трудових прав та інтересів. Історичний розвиток трудової міграції населення розпочався в кінці ХХ – на початку ХХІ століття коли відбувалося постійне її зростання.

2. У дисертаційному дослідженні, присвяченому проблемам трудової міграції, основним положенням є діалектичний метод наукового пізнання. Застосування діалектичного методу створило можливості аналізу еволюціонування у забезпеченні об'єктивного та повного наукового пізнання проблем трудової міграції у їхньому взаємозв'язку та взаємообумовленості, що сприяло з'ясуванню як позитивних так і негативних особливостей міграційних процесів. Втім, методологічну основу дисертаційного дослідження становлять: метод системності та порівняльно-правовий метод наукового дослідження, історичний, логічний, соціологічний та статистичний методи. Застосування методу системності дало можливість у комплексні проаналізувати систему органів (посадових осіб), уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення, вчинені у сфері трудової міграції. Порівняльно-правовий метод увиразнив адміністративно-правову характеристику трудової міграції. Використання історичного методу важливе для характеристики виникнення поняття трудової міграції населення. Логічний метод використано для розкриття зв'язку норм права із проблемами міграції, а також логіко-семантичних для підтвердження істинності змісту основних понять. Статистичний та соціологічний методи забезпечили для підтвердження та обґрунтування теоретичних висновків щодо регулювання відносин у сфері трудової міграції населення.

3. Визначено, що починаючи з ХІХ століття, відбулося значне посилення

трудової міграції. Переміщення великої кількості населення завжди відіграло велику роль у суспільному розвитку та впливає на економічний розвиток країн. Економічні негаразди, військові конфлікти, національні протиріччя, екологічні катастрофи та інші проблеми постійно штовхають багатьох людей на переміщення по планеті. Основними причинами, які спонукають людей до трудової міграції – це, перш за все, безробіття, не виплати заробітної плати, її мізерні розміри тощо. Трудова міграція з України протягом періоду незалежності дозволяє констатувати, що структурне безробіття в нашій країні постійно зростає, що становить негатив для нашої країни. За експертними оцінками, брак робочої сили у вітчизняній економіці сягає 1,5 – 2 млн. осіб. За більшістю параметрів це негативне явище, особливо для економіки України, оскільки призводить не лише до дефіциту робочої сили, але й погіршує в цілому соціально-економічну, демографічну ситуацію в країні, знижує якість трудового потенціалу. Крім того, якщо до країни прибувають некваліфіковані трудові мігранти, то це негативним чином впливає на систему соціального забезпечення країни.

Зазначено, що соціально-економічний вплив грошових переказів мігрантів на розвиток держави є подвійним. З одного боку, вони збільшують купівельну спроможність населення, інвестуються в освіту, придбання житла, чим покращують розвиток відповідних галузей. Частина грошових переказів мігрантів використовується як стартовий капітал для заснування власного бізнесу. Однак, слід зазначити, що частка осіб, які використовують кошти в такий спосіб, є незначною. Серед негативних наслідків грошових надходжень з-за кордону слід згадати зростання цін та створення соціального напруження між прошарками населення, які отримують грошові надходження з-за кордону, та особами, які таких джерел доходу не мають.

4. Вказано, що міграційна проблема є доволі глобальною, її глобальний характер визначається переміщенням населення з однієї країни до іншої. Активізація міграції є складовою процесів глобалізації. До негативних проявів глобалізації на міграційні процеси слід віднести: зменшення Україною

найконкурентоспроможнішої частини робочої сили, що призводить до уповільнення темпів науково-технічного прогресу; збільшення тиску на національний ринок праці внаслідок створення іноземними громадянами конкуренції місцевій робочій силі; дискримінація та експлуатація українських громадян з боку місцевих роботодавців; виникнення політичних та економічних претензій до України з боку країн-реципієнтів у зв'язку зі збільшенням нелегальної трудової міграції українців.

5. Аналіз світового досвіду регулювання трудової міграції населення переконливо доводить, що еміграція для багатьох людей є способом виживання, оскільки вони не можуть знайти роботу у своєму регіоні чи в межах своєї країни. В майбутньому трудова міграція населення та економіка України й далі буде характеризуватися міжнародною та внутрішньою трудовою міграцією, оскільки працездатне населення буде виїжджати за кордон у пошуках кращої роботи й кращих умов життя, допоки в країні не відбудеться ріст заробітної плати та нових робочих місць.

6. Загальна характеристика працевлаштування трудового мігранта в державі перебування може здійснюватися: органами виконавчої влади відповідно до укладених міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; суб'єктом господарювання, що надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном на підставі ліцензії; трудовим мігрантом самостійно. З метою забезпечення більшої організованості міграційного процесу в інтересах окремих громадян та суспільства в цілому необхідно посилити керуючу роль держави та її органів, участь яких у працевлаштуванні за кордоном на сьогодні є недостатньою. Держава має взяти на себе можливість пошуку нових ринків для української робочої сили, використовуючи при цьому діяльність госпрозрахункових агенцій із працевлаштування під патронатом державних служб зайнятості; доцільно було б при центрах зайнятості організувати мережу освітніх структур для професійної підготовки осіб, які бажають працювати в Україні, надавати їм юридичні консультації, а також інформацію про особливості культури та звичаї

майбутньої країни працевлаштування.

7. Нелегальна міграція має вагоме значення у структурі міграційних потоків. Вона є соціально вразливим, шкідливим, протизаконним явищем, яке негативно впливає на економічні інтереси і громадську безпеку держави. Аналіз сучасних тенденцій існування нелегальної трудової міграції виявив в першу чергу її причини та умови, які за своїм змістом не є сталими і вичерпними, вони – лише частина основних детермінант, що зумовлюють існування цього негативного явища в Україні. Нелегальна трудова міграція є породженням не однієї чи кількох, а цілої системи різних за характером та силою детермінуючого впливу негативних явищ економічного, соціального і геополітичного змісту. Залежно від мети призначення нелегальне переміщення можна поділити на: а) транзитне переміщення; б) переміщення з метою постійного проживання; в) переміщення з метою тимчасового притулку.

Важливим заходом запобігання нелегальній міграції є поширення об'єктивної інформації про зайнятість населення, його працевлаштування, умови життя та транзитного проїзду через Україну, прикордонного контролю, позаяк дефіцит таких даних або й пряма неправда часто, за даними соціологічних опитувань нелегальних мігрантів, були причинами вибору ними України для транзиту на Захід.

8. Для вирішення питань соціального захисту та працевлаштування українських заробітчан за кордоном необхідно визнати дипломи про вищу та середню освіту громадян та домовленості на рівні держав про пенсійне забезпечення і зарахування трудового стажу.

Захист прав громадян України, які працюють за кордоном, є одним із обов'язків держави щодо створення правових, соціально-економічних та духовних умов для реалізації їхніх прав і свобод, а також можливості захистити їхні права за допомогою відповідних міжнародних і державних організацій. Важливим наслідком є надання правової допомоги громадянам України, які працюють за кордоном, з використанням усіх можливих форм захисту їхніх прав та інтересів перед роботодавцями країни працевлаштування, які

впливають з національного законодавства держав перебування та міжнародно-правових актів.

9. Притягнення осіб до адміністративної відповідальності за порушення міграційного законодавства – це один з найбільш ефективних засобів боротьби з порушеннями в цій сфері. Саме тому удосконалення правового регулювання процедури накладення адміністративних стягнень сприятиме подальшому зміцненню законності та забезпеченню захисту прав осіб, щодо яких застосовується адміністративна відповідальність у сфері врегулювання міграційних процесів в Україні.

10. Шляхи вирішення проблем трудової міграції мають бути такими: створення привабливого внутрішнього ринку праці, посилення мотивації до легальної зайнятості; приєднання України до багатосторонніх міжнародних договорів з питань праці та соціального захисту трудових мігрантів і забезпечення їхньої реалізації; укладання міждержавних та міжурядових договорів працевлаштування мігрантів, забезпечення їхньої реалізації; співробітництво прикордонних регіонів держав, що межують з Україною, з питань розвитку прикордонних міграцій і взаємного врегулювання трудової діяльності громадян, які працюють за межами своїх держав; укладання договорів та досягнення домовленостей щодо візового режиму, умов перетину кордонів та перебування українських громадян на території інших країн; розвиток інституту ліцензування господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні громадян України за кордоном з метою посилення їхнього соціального захисту та запобігання торгівлі людьми; посилення вимог до ліцензування фірм, що займаються працевлаштуванням за кордоном, міграційними інспекціями проводити перевірки фірм на предмет відповідності діяльності, яка заявлена, тій, яка здійснюється; створення системи державної інформаційної і консультаційної підтримки мігрантів і кандидатів у трудові мігранти з питань отримання дозволу на роботу за кордоном та забезпечення їхніх прав (підвищення юридичної грамотності зробить мігрантів більш освіченими й завадить їхнім звертанням до кримінальних структур).

Пропозиціями щодо подолання гострих проблем трудової міграції можуть бути такі зміни у законодавстві:

- унормування термінологічної відповідності понять сучасним нормам літературного мовлення з метою уникнення паралелізму (трудої-мігрант; працюючий мігрант);

- важливість прийняття трудового та міграційного кодексу України, оскільки вони на сьогодні відсутні;

- роль та соціальний захист до трудових мігрантів, дипломатичних працівників, співробітників посольств, місій та консульств, працівників міжнародних організацій, військовослужбовців, радників та інших осіб;

- потрібно створити відповідну правову базу з метою захисту прав українських громадян – заробітчани за кордоном та сформулювати концепцію національної міграційної політики;

- необхідність забезпечення повернення мігрантів до України та утримання потенційних емігрантів для цього потрібно підвищити рівень заробітної плати у державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Geist V. Sociologicky slovník. Praha. 1992. 647 p.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2 / Редкол.: С.В. Мочерний та ін. К.: Видавничий центр «Академія», 2001. 848 с.
3. Лазебник Л.Л. Міжнародна економіка.: курс лекцій: навч. п. для студ.: Київ. 2006, 320 с.
4. Шелюк В. Соціальна міграція: Етапи, функції, типи. Перспективи. 2001. № 3 (15). С. 45–50.
5. Окольски М. Миграционное давление на Европу. Международная миграция населения. *Россия и современный мир. Вынужденная миграция.* М.: МАКС Пресс, 2001. Вып. 6. С. 46–54.
6. Соби А. Общая теория населения. Т. 2: Жизнь населения / Пер. с франц. Ф.Р. Окуновой. М.: Прогресс, 1977. 520 с.
7. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. *Політичний менеджмент.* 2006. 2 (17). С.127–139.
8. Качан Є.П. Регіональна економіка. Навч. посібник. К.: видавництво «Анотація», 2011. 230с.
9. Тиндик Н. П. Трудова міграція в епоху глобалізації: інтеграція у світ чи втеча від бідності : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2009. 600 с.
10. Римаренко Ю.І. Правове регулювання. Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10т. Відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьев. В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Т. I. С. 752.
11. Малиновська О.А. Міграційна ситуація та міграційна політика в Україні. К.: НІСД, Сер. *Соціальні стратегії.* Вип. 3. 1997. 69 с.
12. Блюк Н.В. Термінологія та понятійна характеристика трудової міграції населення в Україні. *Митна справа.* №2 (98). Ч. 2. 2015. С. 118–124.
13. Журба О.В. Поняття та суть праці за кордоном та сучасні українські трудові міграції. *Форум права.* 2008. №1. С.130–133.
14. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. *Відом. Верхов.*

- Ради України*. 2013. № 24. Ст. 243.
15. Блюк Н.В. Поняття про соціально-економічний зміст трудової міграції населення в Україні. *Збірник доповідей та статей Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання юридичної науки-2015»*. (м. Львів, 24 квітня 2015 року). Львів: Львівський інститут Міжрегіональної Академії управління персоналом, 2015. С. 121–125.
  16. Про зовнішню трудову міграцію: Закон України від 05.11.2015 р. № 761-VIII *Відом. Верховної Ради України*. 2015. № 49–50. Ст. 463.
  17. Про Державну міграційну службу України: Положення від 20.08.2014 р. № 360. *Відомості Кабінету Міністрів України*. 2014. № 360.
  18. Ивахнюк И. В. Международная трудовая миграция. Учебное пособие. М., 2005. С. 14.
  19. Конвенція про працівників-мігрантів: МОП від 01.07.1949р. № 97 /Верховної Ради України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_159
  20. Волоско Я.О. Адміністративно-правове регулювання трудової міграції в умовах трансформації економіки України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Львів, 2015. 181 с.
  21. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / Верховної Ради України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>.
  22. Малиновська О.А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. К.: НІСД, 2011. 40с.
  23. Юськів Б.М. Глобалізація і трудова міграція в Європі. Рівне: Зень. 2009. 478с.
  24. Білоцерківець В.В. Міжнародна економіка. К.: видавництво «Аннотація» 2012. 415с.
  25. Колодка Р.І. Щодо питання міграції в Україні. Права людини в умовах

- сучасного державотворення: теоретичні та практичні аспекти. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. 341 с.
26. Правове регулювання міграційних процесів в Україні. Інформаційно-довідковий посібник. К.: Атіка, 2002. 328 с.
27. Пуригіна О.Г., Сардак С. Є. Міжнародна міграція. К.: видавництво «Академія», 2007. 312 с.
28. Карпачова Н. Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном. *Голос України*. 2003. № 72. С. 14–15.
29. Карпачова Н.І. Правовий статус українських трудових мігрантів та стан дотримання їхніх прав і свобод. *Юридична Україна: Щомісячний правовий часопис*. Київ, 2003. №5. С. 60–68.
30. Олефір В. Еволюція та сутність поняття нелегальної міграції. К.: «Право України», 2005. №4. С. 81–84.
31. Гога М.П. Щодо проблеми подолання незаконної міграції на сучасному етапі. *Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні та практичні аспекти*. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. 341с.
32. Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Нелегальна міграція: генезис і механізм протидії. Нац. акад. внутр. справ України. К.: Наука і освіта; 2002. 371 с.
33. Костицький М. В. Про діалектику як методологію юридичної науки. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2012. № 1. С. 3–17.
34. Козюбра Н. И. Понятие и структура методологии юридической науки : Сб.науч.тр. АН УССР. Институт государства и права. К., 1990. 136с.
35. Юдин Б. Г. Методологический анализ или направление изучения науки. М., 1986. 260 с.
36. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М.; 5-те вид., стер.. К.: Знання, 2006. 307 с.
37. Огурцов А. П. Дисциплинарная структура науки: ее генезис и обоснование / А. П. Огурцов ; ред. П. П. Гайденко. Москва : Наука , 1988. 256с.

38. Рузавин Г. И. Методология научного познания: учеб. пособие для вузов. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. 287 с.
39. Щедровицкий Г. П. Проблемы методологии системного исследования. М., 1964. 48 с.
40. Попов Г. Х. Проблемы теории управления. М., 1970. С. 5–6.
41. Великий тлумачний словник сучасної української мови. (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
42. Балинська О. М. Проблеми теорії держави і права: навчально-методичний посібник / О. М. Балинська, Т. З. Гарасимів. Львів, 2008. 320 с.
43. Загальна теорія держави і права: навч. посібник / за ред. В. В. Копейчикова. К.: Юрінком, 1997. С. 25.
44. Сливка С. С. Вступ до методології філософії права: методичні вказівки для самостійної роботи для студентів магістратури. Львів, 2008. 24 с.
45. Моисеев Н. Н. Расставание с простотой. М.: Аграф, 1998. 474 с.
46. Кузнецов Б. Г. Системні дослідження неживої і живої природи і суспільства. К., 2000. С. 57.
47. Маркарян Э. С. Глобальное моделирование, интеграция наук и системный подход. Системные исследования. Методологические проблемы. Ежегодник. М., 1981. С. 135–154.
48. Нерсесова Е. Х. Гносеологический аспект проблемы социальных показателей. М.: Наука, 1981. 158 с.
49. Поппер К. Открытое общество и его враги. М., 1992. Т. 2. С. 255–256.
50. Радько Т. Н. Теория государства и права: Учебник. 2-е изд. М., 2009. С. 25.
51. Комаров С. А. Общая теория государства и права: Уч. 4-е изд. М.: Юрайт. 1998. 416 с.
52. Рабінович П. М. Філософія права: навч. посіб. В 5-ти ч. для студ. юрид. виш. навч. закл. Л.: Галицький друкар, 2014. Ч. 1-2: Філософія права як наука. Гнесеологія права. С 137–138.

53. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии РАН, Нац. общ-научн. Фонд. М.: Мысль, 2010. Т. IV. 2010. 736 с.
54. Тихомиров О. Правового наукового знання аналіз рівня розвитку // *Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003Т. 1. С. 785*
55. Новый большой энциклопедический словарь. М.: Большая Российская энциклопедия: РИПОЛ Классик, 2007. 1456 с.
56. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології : монографія. Тернопіль : ТЗОВ «Терно-граф», 2011. 492 с.
57. Кількість мігрантів, що заповнили Італію, б'є рекорди. 2017. URL:http://zik.ua/news/2016/11/29/kilkist_migrantiv_shcho_zapolonyly_italiyu_bie_rekordy_999447
58. Демографический понятийный словарь / под ред. проф. Л. Рыбаковского. М.: Центр социального прогнозирования (ЦСП), 2003. С. 229–230.
59. Шевчук Р. М. Діалектичний метод у правознавстві: окремі аспекти. Філософські та методологічні проблеми права. 2012. № 2. С. 25–31.
60. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). 2-е издание. М. : Аванта +, 2001. 560 с.
61. Фельдман Д. И. Теоретические проблемы методологии исследования государства и права. / Д. И. Фельдман, Г. И. Курдюков, В. В. Лазарев. Издательство Казанского университета, 1975. 118 с.
62. Ряшко В.І. Логіка: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 328 с.
63. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : Навчальний посібник. / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. К. : Знання, 2005. 655с.
64. Мірошниченко М. Системно-інформаційний підхід у дослідженні правової системи. *Право України*. 2006. № 8. С. 37.
65. Перспективні українці дедалі частіше виїжджають за кордон: статистика.

2017. URL: <http://svitua.com.ua/news/201701/2236-perspektyvni-ukrayinci-dedali-chastishe-vyyizhdzhayut>.
66. Сырых В. М. Логические основания общей теории права: В 2 т.: 2-е изд., испр. и доп. М. : Юридический Дом «Юстицинформ», 2001. Т. 1. 528 с.
67. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
68. Блюк Н.В. Про поняття «працюючий мігрант». *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: Збірник тез VI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 30 травня 2017 р.)* Львів, 2017. С. 192 – 193.
69. Международная конвенция о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей от 18.12.1990 года. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_203.
70. Міграційні процеси у сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри : Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика : енциклопедія / за ред. Ю. Римаренка. К.: Довіра, 1998. 912 с.
71. Пріб К.А., Гуткевич С.О. Чинники міжнародних міграційних процесів. К. : Журнал «Ринок праці та зайнятість населення», 2016. №2. С. 12–17
72. Razin A., Wahba J. Free vs. Controlled Migration : Bilateral Country Study. NBER Working paper series. February 2011. № 16831. 38 p.
73. Филипенко А. С. Экономическая глобализация: истоки и результаты. М. : «Экономика», 2010. 511 с.
74. Гайдучький А. П. Міграційний капітал в країнах, що розвиваються. К. : УкрІНТЕІ, 2008. 296 с.
75. Куценко В. О. Детермінанти трудової міграції населення України. Острог: Наукові записки. Серія «Економіка», 2011. Випуск 18. С. 304–316.
76. Lianos T. P. Factors Determining Migrant Remittances: The Case of Greece / Theodore P. Lianos // *International Migration Review*. 1997. Vol. 31. №.1. P. 72–87.

77. Piracha M., Zhu Y. Precautionary Savings by Natives and Immigrants in Germany / M. Piracha, Y. Zhu // IZA Discussion Paper. 2007. № 2942. 27 p.
78. Cohen A., Razin A. The Skill Composition of Immigrants and the Generosity of the Welfare State: Free vs. Policy. Controlled Migration / A. Cohen, A. Razin // NBER Working Paper. 2008. W14459. 37 p.
79. Зовнішня трудова міграція населення України. К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство». 120 с.
80. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. 6-е изд., перераб. и доп. М. : ИНФРА-М, 2011. 512 с.
81. Дорошенко С.І. Соціально-історичні детермінанти виявлення традиційного ставлення французів до політики в епоху Давнього порядку. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*: Вип. 19. Львів: НУ «Львівська політехніка», 2007. С. 11–19.
82. Шиманська К. В. Детермінанти міжнародної міграції: інституційний підхід. К. : *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2017. № 1. С. 188–197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2017_1_19
83. Герасимов С. А. Правовые основы реадмиссии : учебное пособие для студентов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / С. А. Герасимов, Л. И. Белявская, С. А. Акимова ; под ред. И. Н. Глебова, А. С. Прудникова. М. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2010. 159 с.
84. Правонарушения в сфере миграции : классификация, доказательства, производство : учеб. пособие для студентов, обучающихся по специальности «Юриспруденция»; под ред. А. С. Прудникова. М. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2010. 135 с.
85. Соколицька К.М., Саїнчин О.С. Незаконна міграція в Європі та правові аспекти її протидії в Україні : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 448 с.
86. Мозоль А. Кримінологічна характеристика внутрішніх справ в Україні. *Біженці та міграція: Український часопис права і політики*. Том 3. 1999.

- С. 42.
- 87.2017 року кількість мігрантів, які намагалися дістатися Європи через Середземне море, зменшилась удвічі. ООН. URL: <https://www.unian.ua/world/2326951-2017-roku-kilkist-migrantiv-yaki-namagalisyia-distatysya-evropi-cherez-seredzemne-more-zmenshilas-udvichi-oon.html>
- 88.Кількість нелегальних мігрантів в Україні в 2017 році зросла на 26%. URL:https://ua.censor.net.ua/news/455035/kilkist_nelegalnyh_migrantiv_v_ukrayini_v_2017_rotsi_zrosla_na_26_slobodyan
- 89.Бльок Н.В. Про сучасні тенденції нелегальної трудової міграції в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights* (м. Братислава, Словацька Республіка). 2018. №1 Ч.2 С.19–22
- 90.Кресіна І. Нелегальна міграція: проблеми протидії та правового регулювання. К.: «Політичний менеджмент», 2009. №3. С. 174–180.
- 91.ООН: У 2015 зафіксовано рекордну кількість вимушених переселенців. URL: <https://hromadske.ua/posts/oon-u-2015-zafiksovano-rekordnu-kilkist-vymushenykh-pereselentsiv>
- 92.Алфьоров С. Адміністративно-правове регулювання міграційних процесів. Х.: Право, 2013. 278 с.
- 93.Бльок Н.В. Нелегальна трудова міграція населення в Україні. *Захист прав і свобод людини і громадянина в умовах формування правової держави: IV Всеукраїнська науково-практична конференція*. (м. Львів, 27 травня 2015 року). Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2015. С. 210–212.
- 94.Аналітична довідка Державного комітету по охороні державного кордону України, 1999 р.
- 95.Попкова В. Нелегальна міграція і торгівля людьми: співвідношення, причини розвитку і проблеми протидії. К.: «Юриспруденція: теорія і практика», 2009. №6. С. 18–21.
- 96.Олефір В., Кондратьєв Я., Римаренко Ю. та ін. Міжнародно-правові

- проблеми протидії нелегальній міграції та торгівлі жінками. К.: Ін-т держави та права ім. В.М.Корецького НАН України, 2003. 532 с.
97. Корж Ю.М. Іщенко М.І. Міграція як чинник етнополітичних конфліктів в Україні. *Політологічний вісник*. Сб. наук. праць. 2005. Вип. 18. 396с.
98. Всеукраїнська інформаційно-аналітична газета «Міграція» №(08) 186, серпень 2017. С. 12.
99. Всеукраїнська інформаційно-аналітична газета «Міграція» №(09) 187, вересень 2017. С. 13.
100. Серета Г. Боротьба з незаконною міграцією. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2004. №8. С.14–18.
101. Івашко О. П'ять мільйонів на закордонних заробітках. Та ще й нелегально / О. Івашко, А. Бені. *Голос України*. 2003. 3 квіт., С. 2.
102. Сусак В. Українські гостьові робітники та іммігранти в Португалії (1997-2002 рр.). Україна в сучасному світі. К.: Стилос, 2003. С. 197.
103. За границей работают более семи миллионов граждан Украины. URL: www.facts.kiev.ua/%20sept2002.
104. Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном : Виступ Уповноваженого з прав людини у Верховній Раді України під час представлення Спеціальної доповіді Уповноваженого. *Голос України*. 2003. 15 квіт. С.15.
105. Конвенція МОП № 111 «Про дискримінацію в галузі праці і зайнятості» // Законодавство України про працю: 36. нормат. актів; [У 3 кн.], упоряд. і наук. ред. В. Вакуленко. К.: Істина, 1999. Кн.1.
106. Border guarding in Ukraine: Future perspectives. Presentation of the State program of action aimed at maintaining the regime of the state border, frontier regime and development of border guard troops of Ukraine for the period up to 2005. Brussels, 2002. P. 9.
107. Працевлаштування громадян України за кордоном у 2001 році : (за даними державної статистичної звітності): матеріали семінару «Інформаційне забезпечення ринку праці в Україні» (м. Ялта, 25-27

- вересня 2002 р.). К. : Держкомстат України, 2002. С. 177.
108. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми в Україні, 2017. URL:http://iom.org.ua/sites/default/files/migration_and_human_trafficking_in_ukraine_2017_ukr.pdf
109. Блюк Н.В. Захист трудових прав українських мігрантів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2015. № 813. С. 10–14.
110. Шишков Ю. Глобалізація – враг или союзник розвиваючихся стран? *Мировая экономика и междунар. отношения.* 2003. № 4. С. 3–14.
111. Нідерланди визнано найбільш глобалізованою країною світу. URL: <https://tvi.ua/novini/niderlandi-viznali-najbilsh-globalizovanoyu-krainoyusvitu.html#hcq=xuYk1Kq>
112. Ясперс К. Смысл и назначение истории. М.: Политиздат, 1991. 527 с.
113. Воробйова Л. С. Глобалізація як соціальне явище сучасності . *Наука. Релігія. Суспільство.* 2006. № 2. С. 199–204.
114. Гелд Д., Мак Грю Е., Голдблатт Д., Перратон Дж. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура / Пер. з англ. К.: Фенікс, 2003. 584 с.
115. Чешков М. Глобалізація: сутність, нинішня фаза и перспективи. М.: Pro et Contra. 1999. С. 114
116. Solimano A. Globalization, history and international migration: a view from Latin America. Word Commission on the Social Dimension of Globalization, Policy Integration Department, 2004. Paper № 37. 33 p.
117. Guardia N. D. Labour Migration Patterns in Europe: Recent Trends, Future Challenges. European Commission. Directorate-General for Economic and Financial Affairs. 2006. № 256. 52 p.
118. Щербакова Е. В 2005 году число мигрантов в мире приближалось к 191 миллиону человек. Демоскоп Weekly. Электронная версия бюллетеня Население и общество. 2006. №243-244. URL:

<http://demoscope.ru/weekly/2006/0243/barom01.php>

119. Хижный Э. К. Роль иммиграции в формировании трудовых ресурсов стран Западной Европы в конце XX – начале XXI века. Актуальные проблемы Европы. Западная Европа перед вызовом иммиграции. Сб. науч. трудов. РАН ИНИОН, Центр науч.-информ. исследований глобальных и региональных проблем. Отд. Западной Европы и Америки; редкол.: Т. С. Кондратьева, И. С. Новоженова (ред.-сост.) и др. М., 2005, Вып. 1. 220 с.
120. Молодикова И. Н. Основные этапы и методы регулирования трудовой миграции в западноевропейских странах. Демоскоп Weekly. Электронная версия бюллетеня Население и общество. 2003. №121–122. URL: <http://demoscope.ru/weekly/2003/0121/analit02.php#16>
121. Massey D. S. Patterns and Processes of International Migration in the 21st Century / D. S. Massey. USA : University of Pennsylvania, 2003. 42 p.
122. Бутко М. Передумови трансформації та механізми регулювання регіональних економік. *Економіка і право*. 2008. №5. С. 10–18.
123. Зянько В. Глобалізація та інноваційний процес: їхній взаємовплив. *Економіка України*. 2006. №2. С. 84–89.
124. Ботвіна Н. О. Вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на економічну безпеку України. Економічний аналіз: зб. наук. праць. Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. Том 16. № 1. С. 28–33.
125. Плохих В. І. Етнічна глобалізація: поняття та зміст. Стратегічні пріоритети, № 3 (16), 2010 р. С.116 URL: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/16-1442924005.pdf>
126. Галецький В.Ф. Демографічна глобалізація як системне явище. *Народонаселення*. 2000. № 3. С.76–87
127. Кара-Мурза С.Г. Глобализация-угроза: Из выступления на Мировом

- Общественном Форуме «Диалог цивилизаций». М., 2003. С.74–117
128. *Світова економіка*. За редакцією Ю.Г. Козака, В.В. Ковалевського. Н.С. Логвінової. Навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2010. 328 с.
129. Denmarko in internationale IT Perspectivo. Countri di Mano Possibilitico. A.Danis Strategydel informazzione societico. Roma. 2003. P. 314–389
130. Колесова Н. С. Права человека и демографические процессы. М.: Изд-во НОРМА, 2009. 240 с.
131. Кузьменко А. Глобалізація, національні духовні цінності, таємні операції спецслужб. URL: <http://www.justinian.com.ua/index.php>
132. Картунов О. В. Вступ до етнополітології: науково-навчальний посібник. К., 1999. 300 с.
133. Ковальова Г.П., Данильян В.О. Україна у світових глобалізаційних процесах: виклики і відповіді. Науковий вісник. Серія «Філософія». Харків: ХНПУ, 2015. Вип.45. Ч. 1. С. 231
134. Подберезный К. Украина поднялась на 3 строчки в глобальном рейтинге глобализации и заняла 44-е место URL: <http://www.capital.ua /ru/publication/18509-indeks-urovnyua-globalizatsiistranmira-kof-index-of-globalization>
135. Бурік М. Стан і тенденції розвитку освіти України в умовах глобалізації. К.: «Четверта хвиля», 2007. 48с.
136. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua>
137. Основні напрями соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь 1996-2000 р. Республіка, 1996. 18с.
138. Тернавська В. М. Принципи сучасної правової політики України. Правова держава. 2018. № 34. С. 51-56.
139. Ващук Ю. О. Сутнісні аспекти правової політики. Форум права. 2014. № 1. С. 67-71.

140. Музика Л. А. До питання визначення сутності та ознак правової політики. Форум права. 2016. № 1. С. 202-206.
141. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. Київ: НІСД, 2018. 472 с.
142. Шапоренко О. І. Державна міграційна політика: шляхи регулювання та принципи. Право та державне управління. 2019. № 2 (35). Том 2. С. 252-257.
143. Єсімов С. С. правове регулювання застосування інформаційних технологій для формування довіри до органів державної влади. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2015. № 1, С. 173-184.
144. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Лозинський Ю. Р. Правове регулювання правоохоронної діяльності: навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 323 с.
145. Про затвердження плану заходів на 2018-2021 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року : Розпорядження Кабінет Міністрів України від 29.08.2018 р. № 602-р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/602-2018-%D1%80?lang=en>.
146. Мота А. Ф. Теорія і практика протидії нелегальній міграції органами Державної прикордонної служби України: адміністративно-правовий аспект: дис.. ... д-ра юрид. наук.: спец.: 12.00.07. Львів, 2019. 38 с.
147. Котляр А. Міграція – не проблема, а факт. Дзеркало тижня. 2007. 28квіт. С. 26.
148. Faini R. European Migration Policies in American Perspective/ R. Faini // Transatlantic Economic Relations in the Post-ColdWar Era / ed. by Eichengreen B. New York : Council on Foreign Relations Press, 1998. P. 130.
149. Довгерт А. С. Правове регулювання міжнародних трудових відносин : навч. посібник . К. : НМК ВО, 1992. С. 54–74.
150. Бльок Н.В. Про деякі питання трудової міграції в Україні. *Вісник*

- Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. № 837. С. 175–180.*
151. Мировая экономика / Под ред. И.П. Николаевой, 2-е изд., перераб. и доп.-М.: ЮНИТИ, 2000. С. 289–290.
152. . Внутрішня міграція: найчастіше їдуть на Донбас. URL: <http://zaholovok.com.ua/vnutrishnya-migratsiya-naichastishe-jidut-na-donbas>
153. Блюк Н.В. З історії трудової міграції в Україні (окремі аспекти). *Правове регулювання переміщень населення (міграції, депортації, трансфери, проблеми біженців): історія і сучасність*: матеріали П'ятої Всеукраїнської науково-теоретичної Інтернет-конференції. Вип. 5. ІНПП НУ «Львівська політехніка». (м. Львів, 29 квітня 2016 р.). Львів: Ліга-Прес, 2016. С. 6 – 9.
154. Міжвідомчий координаційний штаб повідомляє: з тимчасово окупованої території та районів АТО переміщено 898 тис. 95 осіб URL: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=248316491
155. Міграція як чинник розвитку в Україні. К:МOM. 2016. 116 с. URL:http://iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf
156. . Євростат. *Міграція та притулок*. URL: [http://ec.europa.eu/eurostat/web/asylum-and-managedmigration /data/database](http://ec.europa.eu/eurostat/web/asylum-and-managedmigration/data/database)
157. Кудров В.М. Мировая экономика. М.: БЕК, 2000. 450 с.
158. Міжнародна організація праці. URL: <http://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/labour>
159. Ромсінюк М. Міграція населення України: національні пріоритети та регіональна диференціація механізму регулювання. *Економіка України*. 1999. №9. С. 39.
160. Конвенція про зловживання в галузі міграції і про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення від 24.06.1975 р. № 143. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_163.
161. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року URL:

- http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
162. Аметистов Э.М. Международное право и труд: факторы имплементации международных норм о труде. М.: Междунар. отношения, 1982. С. 64–65.
163. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_207.
164. Конвенция о международном статусе беженцев от 28.07.1951 р. *Сборник международно-правовых документов и национальных законодательных актов по вопросам беженцев*. Минск: Тесей, 2000. С.14.
165. Конвенція про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства у галузі соціального забезпечення від 28.06.1962 р. № 118. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/993_017.
166. Конвенція про захист заробітної плати від 01.07.1949 р. № 95. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_146.
167. Конвенція про щорічні оплачувані відпустки від 24.06.1936 р. № 52. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_003.
168. Конвенція про політику в галузі зайнятості 09.07.1964 р. № 122. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_062.
169. Договор, учреждающий Европейское сообщество. Европейское право: учебник / отв. ред. Л. М. Энтин. М, 2000. С. 553–699.
170. European employment and social policy: a policy for people. European Communities. 2000. P. 3–4.
171. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062.
172. Про Концепцію державної міграційної політики: Указ Президента України від 30.05.2011 року №622/2011 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/622/2011>.
173. Бльок Н.В. Трудова еміграція між Україною та Європейським

- Союзом. *Міграція між Україною та ЄС: Виклики безвізового режиму*: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. Львів: НУ «Львівська політехніка» МІОК, (м. Львів, 15 грудня 2016 р.). Львів. 2016. С. 146 – 148.
174. Новий тлумачний словник української мови / укл. В. Яременко, О. Сліпушко; в 4 т. К. : Аконіт, 1998. Т. II: Ж–О. 912 с.
175. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. Х.: Консум, 2001. 656 с.
176. Александров Н.Г. Право и законность в период развернутого строительства коммунизм. М.: Госюриздат, 1961. 271 с.
177. Орзих М.Ф. Право и личность: Вопросы теории правового воздействия на личность социалистического общества. К.: Одесса: Вища школа, 1978. С. 67.
178. Снігур І. Й. Правова культура в контексті реалізації прав громадян на участь у здійсненні державної влади. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. 2005. № 3. С. 55–65.
179. Єщук О. Механізм адміністративно-правового регулювання охоронної діяльності. *Держава і право*: Зб. наук. праць: Юридичні і політичні науки. Вип. 47. К.: Ін-т- держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. С. 255–258.
180. Тодыка Ю. Н. Конституция Украины – Основной Закон государства и общества : учебное пособие. Х.: Факт, 2001. С. 337.
181. Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве. 2-е изд., перераб. и доп. М., 2004. С. 26.
182. Скібіна О. О. Конституційний механізм реалізації права громадян на участь в управлінні державними справами. Проблеми законності: респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. акад. України. 2004. Вип. 66. С. 159.
183. Державне управління: словник-довідник / за заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. К.: Вид-во УАДУ, 2002. С. 116.

184. Бортник Н. Правові механізми регулювання міграційних процесів: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 888 с.
185. Васильев А. М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права. М., 1976. С. 37.
186. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. К. : Атіка. 2001. 176 с.
187. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения. М.: Издательство НОРМА, 2001. С. 319-320.
188. Протасов В. Н. Что и как регулирует право : учеб. пособие. М., 1995. С. 85.
189. Хропанюк В. Н. Теория государства и права / под ред. В.Г. Стрекозова. М. : Дабахов. Ткачев. Димов. 1995. С. 341–343.
190. Лукашева Е. А. Общая теория права и многоаспектный анализ правовых явлений. Советское государство и право. 1975. № 4. С. 29.
191. Савенко М. Конституційний суд і омбудсмен у державному механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина. // *Вісник Конституційного Суду України*. 200. № 1. С. 68–83.
192. Волинка К. Г. Проблеми становлення єдиного механізму забезпечення прав і свобод особи. // *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2000. № 3. С. 38.
193. Сарновська С. О. Механізм правового регулювання та його подвійне тлумачення. // *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 12 (38). С. 45.
194. Кубко Є. Б. Сучасний механізм адміністративно-правового регулювання: методологія вдосконалення. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених*. 2005. Ч. 1. С. 100–107.
195. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько; 2-е изд. перераб. и доп. М.: Юристъ. 2001. 776 с.
196. Колпаков В. К. Адміністративне право. К.: Юрінком інтер, 2001. 725с.

197. Москаль Г. Г. Окремі питання механізму протидії незаконній міграції в Україні. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України*. 2005. № 2. С. 159–163.
198. Тихомиров Ю. А. Курс адміністративного права и процесса. М., 1998. 798 с.
199. Салманова О. Ю.. Види адміністративних стягнень за порушення міграційного законодавства, порядок та строки їх застосування. *Вісник ХНУВС*. 2014. № 1 (64) С. 140–150.
200. Остапенко О. І. Адміністративна деліктологія : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». К., 1997. 43 с.
201. Кодекс України про адміністративні правопорушення : зі змін. та допов. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. Дод. до № 51. Ст. 1122.
202. Всеукраїнська інформаційно-аналітична газета «Міграція» №(08) 186, 3 серп. 2017 . С.3.
203. Про затвердження Інструкції з оформлення посадовими особами Державної прикордонної служби України матеріалів справ про адміністративні правопорушення : наказ МВС України від 18.09.2013 № 898 // Офіційний вісник України. 2013. № 82. Ст. 3056.
204. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення Державною міграційною службою України : наказ МВС України від 28.08.2013 № 825 // Офіційний вісник України. 2013. № 76. Ст. 2853.
205. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення. за ред. Петкова С.В. Київ: ЦУЛ, 2012. 1246с.
206. Burgers I. Globalization, migration and undocumented immigrants / I. Burgers, G. Engbersen // *New Community*. – Vol. 22, № 4, 619. – P. 36.
207. Риндзак Т. О. Державна міграційна політика в контексті пріоритетів національної безпеки України. *Економіка України*. 2016.. № 12 (661). С.

- 72-81.
208. Муц Л.Ф. Формування та реалізація державної міграційної політики: теорія, методологія, практика: дис. ... д-ра наук з державного управління: спец. 25.00.02. Запоріжжя, 2019. 475 с.
209. Про внесення змін до плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.11.2019 р. № 1005. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1005-2019-%D0%BF#n8>
210. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 р. № 482-р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-p>
211. Будкін В. Проблеми і перспективи співробітництва між ЄС та Україною / В. Будкін // Економіка України. – 2000. – № 9. – С. 82–90.
212. Орловська Н. А. Актуальні питання запобігання нелегальній трудовій міграції у контексті Стратегії державної міграційної політики України. Проблеми реалізації Стратегії державної міграційної політики України : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 груд. 2019 р.). Київ : НІСД, 2019. С.73-77.
213. Про затвердження Порядку фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства під час прикордонного контролю в пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон та у контрольних пунктах в'їзду-виїзду, а також здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення : Наказ МВС України від 24.04.2019 р. № 310. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0496-19#Text>
214. Про затвердження Положення про національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 р. № 1073. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2017->

[%D0%BF#n12](#)

215. Про порушення законодавства у сфері захисту персональних даних : Лист Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 18.06.2020 р. Вх. № 37956 від 25.06.2020 р. МВС України.
216. Загоруйко Ю. Імміграція – європейський головний біль / Ю. Загоруйко // Дзеркало тижня. – 2002. – 15 червня. – С. 5.
217. Романюк М. Міграція населення України: національні пріоритети та регіональна диференціація механізму регулювання / М. Романюк // Економіка України. – 1999. – № 9. – С. 38–44.
218. Жулинський М. Українська родина і вимушена міграція / М. Жулинський // Урядовий кур'єр. – 2003. – 15 трав. – № 87. – С. 17–18.
219. Близнюк В. Проблеми управління ринком праці і зайнятості населення в контексті наукової політики ЄС / В. Близнюк, В. Покришук // Україна: аспекти праці. – 2002. – № 7. – С. 3–6.
220. Шапоренко О. І. Державна міграційна політика: шляхи регулювання та принципи. Право та державне управління. 2019. № 2 (35). Том 2. С. 252-257.
221. Міграційні процеси в Україні : сучасний стан і перспективи : монографія / НАН України; ін-т демографії та соціальних досліджень ; О.В. Позняк (наук. ред). – Умань : СПД Сочінський, 2007. – 276 с.
222. Сидорчук О. Г. Міграційні тенденції в Україні: безпековий аспект. Публічне адміністрування: теорія та практика. 2019. Вип. 1 (21). С. 1-12.
223. Hille H. The impact of the EU Enlargement on Migration Movements and Economic Integration: results of recent Studies / H. Hille, T. Straubhaar //OECD Discussion Paper. – 2000. – February.
224. Фітісова А. В. Роль міграційної статистики для реалізації стратегії державної міграційної політики України (переваги гармонізації зі статистикою Євростату). Проблеми реалізації Стратегії державної міграційної політики України : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 груд. 2019 р.). Київ : НІСД, 2019. С.57-62.

225. Вивоваров В. В., Петраш К. В. Кримінологічний аналіз світової нелегальної міграції: український аспект. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. № 1. С. 195-199.
226. Хомишин І. Причини та наслідки освітніх міграцій. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2018. № 905. С. 109-116.
227. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII / Віжності Верховної Ради України. 2014. № 37-38. Ст. 2004.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Блюк Н. В. Захист трудових прав українських мігрантів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2015. № 813. С. 10–14.

2. Блюк Н. В. Про деякі питання трудової міграції в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2016. № 837. С. 175–180.

3. Блюк Н. В. Про міграційну політику в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2016. № 845. С. 20–27.

4. Блюк Н. В. Адміністративна відповідальність за правопорушення вчинені у сфері трудової міграції. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична.* 2018. Вип. 19. С. 152–157.

5. Блюк Н. В. Про сучасні тенденції нелегальної трудової міграції в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights.* 2018. № 1. Ч. 2. С. 19–22. (Словацька Республіка)

6. Блюк Н. В. Глобализационные процессы и их влияние на внешнюю миграцию населения Украины. *Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. Серыя 1. Філасофія. Паліталогія. Сацыялогія.* 2019. № 1 С. 77–83. (Республіка Беларусь)

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Блюк Н. В. Поняття про соціально-економічний зміст трудової міграції населення в Україні. *Актуальні питання юридичної науки-2015: зб. доповідей та статей Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 24 квітня*

2015 року). Львів: Львівський інститут Міжрегіональної академії управління персоналом, 2015. С. 121–125.

8. Бльок Н. В. Нелегальна трудова міграція населення в Україні. *Захист прав і свобод людини і громадянина в умовах формування правової держави: тез IV Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Львів, 27 травня 2015 року). Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2015. С. 210–212.

9. Бльок Н. В. Про зовнішню трудову міграцію в Україні. *Правові, соціально-психологічні та інформаційні процеси державотворення в контексті євроінтеграції: збірник матеріалів науково-практичної конференції* (м. Львів, 8–9 лютого 2016 року). Львів: НУ «Львівська політехніка» ІНПП, 2016. С. 167–169.

10. Бльок Н. В. З історії трудової міграції в Україні (окремі аспекти). *Правове регулювання переміщень населення (міграції, депортації, трансфери, проблеми біженців): історія і сучасність: матеріали П'ятої Всеукраїнської науково-теоретичної Інтернет-конференції*. (м. Львів, 29 квітня 2016 року). ІНПП НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2016. Вип. 5. С. 6–9.

11. Бльок Н. В. Поняття та принципи міграційної політики в Україні. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез V Всеукраїнської науково-практичної конференції*. (м. Львів, 30 травня 2016 року) Львів: НУ «Львівська політехніка», 2016. С. 27–29.

12. Бльок Н. В. Трудова еміграція між Україною та Європейським Союзом. *Міграція між Україною та ЄС: Виклики безвізового режиму: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 15 грудня 2016 року). Львів: НУ «Львівська політехніка» МІОК, 2016. С. 146–148.

13. Бльок Н. В. Про поняття «працюючий мігрант». *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез VI Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Львів, 30 травня 2017 року) Львів, 2017. С. 192–193.

14. Бльок Н. В. Про причини трудової міграції населення в Україні. *Вплив*

інтеграційних тенденцій на розвиток національного права: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції ОДУВС (м. Одеса, 23 лютого 2018 року). Одеса, 2018. С. 42–44.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

15. Блюк Н. В. Термінологія та понятійна характеристика трудової міграції населення в Україні. *Митна справа*. 2015. № 2 (98). Ч. 2. С. 118–124.

АНКЕТА

для проведення опитування щодо питань трудової міграції
населення в Україні

1. Ваш вік:

- 18-25 років;
- 26-35 років;
- 36-45 років.

2. Ваша стать:

- чоловіча;
- жіноча.

3. Ваш сімейний стан:

- неodrужений/ незаміжня ;
- одружений/заміжня ;
- живу у цивільному шлюбі;
- розлучений/розлучена ;
- вдова/вдівець .

4. Ваше соціальне походження:

- із сім'ї селян;
- із сім'ї робітників;
- із сім'ї інтелігентів.

5. Яку Ви маєте освіту?

- загальна середня;
- бакалавр;
- магістр.

6. Ваша національність:

- українець;

іншої національності.

7. *Хто Ви за фахом?*

робітник;

підприємець;

інженер;

вчитель;

лікар;

інше.

8. *Тип населеного пункту:*

місто, обласного ; районного значення;

селище міського типу;

село.

9. *Як Ви оцінюєте свій матеріальний стан?*

вистачає лише на продукти харчування та необхідні речі;

вистачає не лише на продукти харчування та необхідні речі;

можу заощаджувати;

маю можливість купувати дорогі речі.

10. *Чи володієте Ви однією із іноземних мов:*

англійською мовою;

німецькою мовою;

французькою мовою;

слов'янськими мовами.

11. *Хто-небудь із Ваших близьких родичів працює /працювали за кордоном?*

ні, не працюють і ніколи не працювали;

зараз ні, але мають досвід такої роботи;

так, але працюють тимчасово / посезонно ;

так, працюють тривалий час.

12. Чи були Ви за кордоном?

- так;
- ні.

13. З якою метою Ви виїжджали за кордон?

- з метою пошуку роботи;
- з метою відпочинку;
- до родичів;
- інша причина.

14. Чи маєте Ви бажання поїхати за кордон на роботу ?

- так;
- ні.

15. Назвіть причину, у зв'язку з якою Ви не змогли б поїхати за кордон на роботу чи постійне місце проживання?

- нестача коштів;
- не відпустить родина;
- маю справи в Україні, які не можу залишити;
- маю роботу в Україні або буду забезпечений роботою в Україні;
- власна сім'я та діти в Україні;
- інша причина.

16. Що може стати причиною Вашого виїзду за кордон?

- відсутність роботи в Україні;
- наявність батьків чи близьких родичів, що проживають та працюють за кордоном;
- можливість збільшення матеріального статку;
- військовий конфлікт;
- інше.

17. На який термін Ви б погодилися поїхати за кордон?

- постійно;
- тимчасово;
- сезонні роботи.

18. На яку роботу не за фахом Ви б погодились?

- будівництво;
- сільське господарство (збирання врожаю тощо);
- домашнє господарство (прибирання домівки , готування їжі , догляд за дітьми , догляд за людьми похилого віку тощо);
- сфера торгівлі та сервісу (готельний бізнес тощо);
- інше.

19. Чи погодилися б Ви працювати за кордоном нелегально?

- так;
- ні.

20. Якою може бути основна причина Вашої згоди на роботу нелегально?

- вищий заробіток;
- мені байдуже, легально чи нелегально працювати;
- немає можливості працювати легально;
- інше.

21. В яких країнах Ви хотіли б працювати?

- Німеччина;
- Канада;
- Польща;
- Італія;
- США;
- інше.

22. За яку місячну зарплату Ви б погодились працювати за кордоном?

- 250 – 500 \$

- 600 – 900 \$
- 1000 – 1700 \$
- 1800 \$ – і більше;
- не планую працювати за кордоном.

23. Де Ви бачите своє майбутнє?

- планую залишитись в Україні;
- планую виїхати за кордон.

24. Ваше ставлення до міграції?

- збільшилось бажання мігрувати;
- зменшилось бажання мігрувати;
- інше.

**Підсумки анкетування за темою дисертації:
«Детермінація трудової міграції населення в Україні:
адміністративно-правовий аспект»**

Представлено результати соціологічного дослідження, проведеного серед працівників Центрів зайнятості Львівської області, а саме: Львівський обласний Центр Зайнятості; Львівський міський ЦЗ; Бориславський МЦЗ; Моршинський МЦЗ; Новороздільський МЦЗ; Стебницький МЦЗ; Трускавецький МЦЗ; Червоноградський МЦЗ; Дрогобицький МРЦЗ; Самбірський МРЦЗ; Стрийський МРЦЗ; Бродівський РЦЗ; Буський РЦЗ; Городоцький РЦЗ; Жидачівський РЦЗ; Жовківський РЦЗ; Золочівський РЦЗ; Кам'яно-Буський РЦЗ; Миколаївський РЦЗ; Мостиський РЦЗ; Новояворівський РЦЗ; Перемилянський РЦЗ; Пустомитівський РЦЗ; Радехівський РЦЗ; Сколівський РЦЗ; Сокальський РЦЗ; Старосамбірський РЦЗ; Турківський РЦЗ; Яворівський РЦЗ з метою виявлення міграційних проблем, бажаної форми міграції, терміну та країни призначення, а також причин, котрі стимулюють та стримують трудову міграцію серед респондентів.

Загалом було опитано 385 респондентів.

Вікові характеристики респондентів коливаються від 18 до 45 років. А саме: категорія 18-25 років – 38,18% ; категорія 26-35 років – 28,05% ; категорія 36-45 років – 33,77%.

Серед опитаних респондентів – 32,20% чоловічої та 67,80% – жіночої статі, тобто більшість жіночої статі.

Стосовно сімейного стану, то 17,9% – неodrужені чоловіки; 25,45% –

незаміжні жінки; 10,9% – одружені чоловіки; 35,5% – заміжні жінки; 1,8% – розлучені чоловіки; 3,2% – розлучені жінки; 2,3% жінок – вдови; 2,95% – живуть у цивільному шлюбі.

Більшість респондентів 56,2% – із сім'ї робітників; 30,1% – із сім'ї інтелігентів і лише 13,7% – із сім'ї селян.

У результаті проведеного дослідження з'ясувалося, що 43,5% опитаних отримали загальну середню освіту, 36,8% – здобули рівень магістр і лише 19,7% – отримали рівень бакалавр.

Переважає більшість опитаних – 99,2% є українцями і лише 0,8% – іншої національності.

Варто зауважити, що частка респондентів за фахом 15,5% – робітники; 12,8% – інженери; 2,5% – підприємці; 4,9% – вчителі; 1,8% – лікарі та 62,5% – обрали інший фах.

50,6% опитаних проживають у містах обласного значення, 16,3% – у містах районного значення. Частка респондентів із сіл становить 26,9%, решта 6,2% – проживають у селищах міського типу.

Слід зауважити, що частка респондентів, яким грошей вистачає лише на продукти харчування та необхідні речі, становить – 55,8%, вистачає не лише на продукти харчування та необхідні речі – 24,9%; 12,7% – можуть заощаджувати і лише 6,6% – мають можливість купувати дорогі речі.

42,0% опитаних володіють англійською мовою; 8,8% – німецькою мовою; 4,3% – французькою мовою та 44,9% – обрали слов'янські мови.

Переважає більшість респондентів 47,7% – не працюють і ніколи не працювали за кордоном; 18,7% – зараз не працюють за кордоном, але мають досвід такої роботи; 11,9% – працюють тимчасово; 3,3% – працюють посезонно; лише 18,4% – працюють тривалий час.

У результаті проведеного дослідження з'ясувалося, що респонденти демонструють значну дотичність до міграції, зокрема, більше половини, а саме

60,6% респондентів, були за кордоном та 39,4% не залишали своєї країни.

Переважно респонденти їздили за кордон з метою відпочинку, а саме – 35,7% опитаних, однак 18,3% зізналися, що мають досвід працевлаштування за кордоном; 13,5% – виїжджали до родичів з трудовим міграційним досвідом та 32,5% – перетинали кордон через інші причини.

Серед усіх опитаних респондентів бажання поїхати за кордон з метою працевлаштування виявили – 64,9%, а 35,1% – не мають бажання їхати за кордон на роботу.

Серед основних причин, через котрі опитані не змогли б поїхати за кордон на роботу чи постійне місце проживання, є власна сім'я та діти в Україні – 28,3%; 12,4% – мають постійну роботу в Україні; 9,6% – не відпустить родина за кордон; 7,5% – мають важливі справи в Україні, які не зможуть залишити та 22,0% – мають інші важливі причини. 20,2% – залишили б свою країну через нестачу коштів; 41,8% – виїхали б для збільшення матеріального статку; 34,85% – залишили б Україну через відсутність роботи. Варто зазначити, що наявність батьків чи близьких родичів, які проживають чи працюють за кордоном, не виявилася достатньо вагомих чинником трудової міграції, оскільки лише – 8,8% респондентів обрали цю причину. Через військовий конфлікт, котрий розпочатий з 2014 року та триває на сході України, країну залишили б лише 5,7% опитаних, що говорить про досить не велику частку, та 9,2% – обрали інші причини.

Частка респондентів, які виявляють бажання мігрувати тимчасово, становить 58,4%; 16,2% – опитаних погодились би поїхати за кордон на сезонні роботи; 25,4% – опитаних однозначно бачить своє майбутнє за кордоном.

Проведене опитування виявило, що респонденти погодяться працювати за кордоном не за фахом, а саме: 12% погодились би працювати на будівництві; 8,6% – надають перевагу сільському господарстві (збирання врожаю тощо); 13,9% – опитаних виконували б роботу, пов'язану з домашнім господарством (2,3% – обрали б прибирання домівки; 3,5% – респондентів погодились би на готування їжі; 6,8% – надають перевагу догляду за дітьми; 4,0% – обрали б

догляд за людьми похилого віку; 27,5% – опитаних обрали б сферу торгівлі та сервісу); інші причини обрали – 21,4% респондентів.

У ході здійсненого дослідження виявилось, що більшість респондентів, а саме 61,6% – не погодились би працювати за кордоном нелегально, а 38,4% – опитаних згодні працювати нелегально. 51,4% – вважають основною причиною згоди на роботу нелегально вищий заробіток; 18,6% – опитаних обрали б нелегальну роботу за кордоном, якщо не було б можливості працювати легально; 5,2% – байдуже, легально чи нелегально працювати; 24,8% – обрали інші причини.

Серед опитаних щодо країни працевлаштування, то – 22,4% надають перевагу США; 22,2% – хотіли б працювати у Німеччині; 17,7% – респондентів обрали б Польщу для трудової міграції; 17,0% – не проти працювати у Канаді. Менше респондентів, а саме – 10,5%, які б хотіли поїхати до Італії та 10,2% – опитаних обрали б іншу країну для трудової міграції. Слід зазначити, що бажаною країною для працевлаштування виявилися США та Німеччина.

Виходячи з отриманих результатів дослідження щодо бажаного рівня заробітної плати в Україні, можемо зазначити, що українці не задоволені середньомісячною заробітною платою. 36,3% – респондентів погодились працювати за кордоном за 1000-1700\$; 35,5% – опитаних хотіли б отримувати – 1800\$ – і більше; 13,6% – змогли б працювати за 600-900\$ в місяць; лише 1,3% – працювали б за 250-500\$; 13,3% – взагалі не планують працювати за кордоном.

71,9% – респондентів планують залишитись в Україні і лише 28,1% – планують виїхати за кордон з метою працевлаштування.

Стосовно ставлення до міграції, то у 45,4% – опитаних збільшилось бажання мігрувати; у 12,8% – зменшилось бажання мігрувати, 41,8% – обрали іншу причину.

Таким чином, підсумовуючи наше дослідження, можемо зазначити, що частка потенційних трудових мігрантів серед респондентів схильні до виїзду за кордон на тимчасове місце проживання та зацікавлені тимчасовим працевлаштуванням за кордоном. Найважливішими чинники міграції слід

вважати, безробіття, бажання збільшення матеріального статку, натомість найважливіші стримуючі фактори – власна родина, а також робота в Україні. При цьому міграційний досвід та наявність родичів за кордоном сприяють посиленню трудової міграції. Найбільш імовірні країни призначення: США, Німеччина, Польща, Канада.

Невизначеність респондентів у питаннях бачення свого майбутнього та терміну можливої міграції свідчить про наявність важливого потенціалу для розроблення ефективної міграційної політики та можливих засобів регулювання цієї проблеми.